

UiT Norgga árkálaš universitehta

Kultuvrra ja girjjálašvuoda instituhtta

Duohta ja fantasiija máilbmi sámi njálmmálaš árbbis girjjálašvuoda prosatekstii

Narratologalaš guorahallan *Ilmmiid gaskkas* románas

Marit Anna Mikkelsdatter Hætta Klemetsen

Sámi girjjálašvuoda masterdutkanuš – SAM-3905 – Miessemánnu 2024

Ovdasátni

Čállinproseassa lea leamaš somás ja miellagiddevaš bargu, lean beassan olu jurddašit ja suokkardit. Lean giitevaš buot maid lean oahppan čállinbargguin, ja lean giitevaš doarjaga ovddas maid lean ožžon čálidettiin. Lean čiekŋudan teoriijaide ja metodaide mat leat leamaš ávkkálaččat čállinprosessii ja iežan máhtu ovdáneapmái. Dađistaga čállinproseassas lean láddan, ipmirdan ja fuomášan, nu lea rieġádan masterčáluš.

Vuosttažiin giittán UIT Norgga árkálaš universitehta go lean beassan iežan ovdánahttit giellan, kultuvran ja duogážan bokte. Háliidan giitit buot Sámi giella- ja girjjálašvuoda masteroahpu oahpaheddjiid ja logaldalliid, nanu ja dárkilis oahpahusa ovddas. Háliidan maid giitit mielstudeanttaid ja bargoustibiid ságastallamiid ovddas. Giittán iežan árjjálaš ja čeahpes bagadalli Lill Tove Fredriksena, gii lea mu viššalit ja čehpet láidestan.

Giittán isidan ja mánáidan go leat gierdevašvuodain dorjon mu čállinproseassas.

Giittos eatnat!

Guovdageaidnu 2024

Mikko Máret Ánna

Marit Anna Mikkelsdatter Hætta Klemetsen

Sisdoallu

1. Álgu	5
1.1 Materiála välljen.....	6
1.1.1 Čáli	7
1.2 Dutkančuolbma	10
1.3 Ovddit dutkosat	11
1.4 Disposišuvdna	14
2. Teoriija	15
2.1 Álgoálbmotmetodologiija ja sámi girjjálašvuoda duogáš	17
2.2 Kultursensitiiva áddejupmi ja jávohismáhttu	18
2.3 Álgoálbmotmetodologiija sámi girjjálašvuoda dutkamis	22
2.4 Luohteteoriija	23
2.5 Sámi gulahallanvuogit.....	26
3. Metodaaoassi	28
3.1 Romána dutkanvuoddu.....	28
3.2 Metodalaš lahkoneapmi.....	29
3.3 Narratologiija.....	29
3.4 Teakstaanalysalaš guorahallan	33
3.4.1 Muitaleaddji ja muitalanvuohki.....	33
3.4.2 Persovnnat	35
4. Ilmmiid gaskkas analysa	37
4.1 <i>Ilmmiid gaskkas</i> romána guovddášpersovnnat	37
4.2 Referáhtta	38
4.3 Analysaoassi.....	40
4.4 Mitalusa struktuvra.....	40
4.5 Mitalusa árbevirolaš máinnasmáalle prosateavsttas.....	44
4.5.1 Albma ilmmis	47
4.5.2 Nuora guovttos leaba jávkan	51
4.5.3 Ulddaid ilmmis.....	54
4.6 Mitalaleaddji.....	59
4.6.1 Dialogat	62
4.7 Persovnnat <i>Ilmmiid gaskkas</i> románas.....	63
4.7.1 Eadni.....	63

4.7.2	Áhčči	65
4.7.3	Hárjeheadji	67
4.7.4	Nihce-áddjá	68
4.7.5	Uldaáhku Biggá.....	69
4.7.6	Váldopersovdna Lemme.....	70
4.7.7	Váldopersovdna Sánne	73
4.8	Máinnas romána muitalusas	76
5.	Loahpaheapmi	82
	Gáldut.....	86

1. Álgu

“Njálmmálaš árbevierru lea ainge ealli árbevierru, mii lea váikkuhan ja váikkuha girječálliid buvttadussii. Dán vuohtta ovdamearkan fáddáválljemiin ja muitaleami šlájain: mánnga sámegirječállii geavahit mánáidgirjjálašvuođa ja románaid materiálan sápmelaš muitalanárbevieru. Sápmelaš dálá lyriikka nana vuođđoelemeantan lea bealistis luhteárbevierru” (Hirvonen 1999: 75).

Logadettiin fikšuvnna lea mu mielas gelddolaš dat maid šaddá guorahallat ja vihkkedallat logadettiin, lea earenoamáš gelddolaš go lea imašlaš ja earálágan. Lean mánnán hárvánan máinnasteapmái, dat lea álo mu geasuhan. Sámi máidnasiin ja muitalusain dáhpáhuvet dáhpáhusat maid šaddá veardádallat, ahte leatgo jur dát duođat. Dat dahká mu sáhkkin ja hástala gullat ja lohkat eambo, ovttá ládje ohcat vástádusa. Danne lea mu mielas miellagiddevaš guorahallat *Ilmmiid gaskkas* romána, mas dáhpáhusat dáhpáhuvet guovtti ilmmis. Dáhpáhusat leat duohta máilmmis ja fantasija máilmmis. *Ilmmiid gaskkas* romána vuolggasadji lea sámi muitalanárbevierru.

Dutkamušastan guorahalan movt njálmmálaš árbevierru adnojuvvo materiálan romána muitalusas, ja movt materiála lea mielde duddjomin muitalusa ealasin. Guorahaladettiin romána lea somá ja gelddolaš oaidnit movt persovnnat ovdánit ja birgejit muitalusas. Teakstadásis lea maid somá guorahallat eará elemeanttaid mat leat mielde ealaskáhttemin lohkkivásáhusa, nugo giela, stiilla ja muitaleaddji posišuvnna.

Sámi girjjálašvuođa dutki Harald Gaski (2002) dadjá ahte girjjálašvuohta gullá olbmuid eallimii ja dan láhkai servodaga doaimmaide. Son meroštallá girjjálašvuođa doahpaga oalle viidát go oaivvilda maiddá máinnasteami ja muhtun muddui árbevirolaš lávluma gullat girjjálašvuhtii. Gaski deattuha ahte lea čielggas dološ sámi muitaleaddji juigosat, ja maiddá muhtun álgoálbmogiid lávlunárbevierut gullet girjjálašvuhtii. Dasa leat ovdamearkan aborigiinnaid niehkoáiggeráje lávlagat ja cirkumpolára álbmogiid guovžžarituálaid livdemat. Máinnasteapmi leamaš ja lea ain hui dehálaš buot álgoálbmogiidda, ja lea čadnojuvvon sivdnádusmuitalusaide ja eallinbagadusmuitalusaide. Gaski čilge ahte máinnasteapmi lea buot ođđaset áiggi girjjálašvuođa álgu. Máinnasteapmái gullet áššit mat leat fas bohtimen ruovttoluotta dihtorhámis, muhto sisdoalu ja hámi dáfus sulastahttet dološ máinnasárbevieruid. Ovdamearkan ođđa vugiide leat hypertext ja hyperfiction mat leat elektrovnnalaš teavsttat, maid ulbmil lea ahte lohkki lohká teavstta dihtoris. Dutkit ságastallet “ođđasit šaddi

njálmmálašvuoda” birra, lea sáhka dan birra go máidnasiid vierru ođasmahttojuvvo. Gaski mielas lea somá ođđa čalmmiiguin geahčadit máidnasiid (Gaski 2002: 188).

Gaski (1991) čállá maid ahte girjjit ja čállosat sihke leat, ja eai leat čadnojuvvon áigái. Boares girjjiin lea dávjá mearkkašupmi ja árvu ain dálááiggis, vaikko sáhtta leat áibbas eará go dalle go girji ilmmat (Gaski 1991: 11). Muitalusat ja máidnasat sáhttet leat eará ládje áigejuovdilát dál, go dan maid ledje badjel čuođi jagi áigi. Eahpáraš ja ulddaidmuitalusaid ulbmil soaitá ovdal leamaš oahpahit ja cuiggodit mánáid, nuoraid ja earáid. *Ilmmiid gaskkas* muitalusa ulbmil lea fuomášahttit lohkkái sámi árbevirolaš eallinvuogi ja luondduattáldagaid árvvu. Dat čájeha muitalusa riggodaga.

Ilmmiid gaskkas romána muitalusa duohta- ja fantasiijadáhpáhusain čuožžilit gažaldagat movt ođđaáigásaš eallinvuohki váikkuha boazodoalu ceavzilvuoda. Dat hástala lohkki árvvoštallat mii dáhpáhuvvá go ekonomalaš beroštumit ja luonddu billisteamit bohtet vuostálagaid sámi árvvuiguin. *Ilmmiid gaskkas* muitalus giedahallá sámi máilmmioainnu, árvvuid ja birgejumi, hástalusaid mat bohtet ođđaáiggiin ja mat áitet árbevirolaš eallinvuogi.

Girjjálašvuodadutkamis, mu mielas, berrejit čuvgejuvvot álbmoga iešvuodát ja historjá. Árktalaš eamiálbmotdutkama professor, Rauna Kuokkanen (2009) čállá girjjistis *Boaris dego eana* ahte njálmmálaš árbevierus sánit eai dušše ovddas mearkkašumi, muhto maiddá ráhkadit ja nuppástuhttit duohtavuoda. Máinnastemiin ja humademiin lea olmmoš sirdán hutkáivuoda, vásáhusaid ja viisodaga ođđa bulvii (Kuokkanen 2009: 60).

1.1 Materiála välljen

Dutkanbarggustan lean välljen guorahallat *Ilmmiid gaskkas* romána. Máret Ánne Sara lea čállán romána, mii ilmmat jagi 2013. Mun lean välljen guorahallat romána go mu mielas lea miellagiddevaš ja ávkkálaš, go sámi girjjálašvuodta guorahallojuvvo ja ođđa máhttu bohciida. Sámi akademalaš máilmmis leat unnán románat guorahallojuvvon. Guovttes dáin geat leat guorahallan románaid, leaba Anne Rávdna Gaup, gii lea mastergráda čállosisttis guorahallan *Náhkehasat* romána. Lill Tove Fredriksen lea nubbi, gii lea doavttergráda nákkosgirjjistis guorahallan Jovvna-Ánde Vesta románatrilogiijas *Árbbolaččat*. Čálán kapihttalis “ 1.3 Ovddit dutkosat” eambo prosateavsttaid guorahallamiid ja guorahalliid birra.

Mus lea álo leamaš beroštupmi sámi njálmmálaš árbevrrui, sihke luhtái ja mitalusaide. Earenoamážit lea beroštupmi imašlaš mitalusaide maid olbmot leat vásihan ja maid mitalit viidasit buolvvas bulvii. *Ilmmiid gaskkas* romána mitalus lea ođđaáigásaš mitalus mas lea sámi árbevirolaš mitalus vuodđun.

Čáppagirjjálašvuohta dahje fikšuvdna lea hutkojuvvon mitalus. Čáppagirjjálašvuođas sáhttet leat duohta dáhpáhusat, báikkít, olbmot ja dáhpáhusat, muhto dábálaččat govviduvvojit čáli fantasijain. Guorahallamis lea materiála välljen dehálaš ja miellagiddevaš bargu. Lean lohkan olu fikšuvdnateavsttaid iežan oahpaheaddjibarggu ja studerema oktavuodas. Lean lohkan *Ilmmiid gaskkas* nuoraidromána iežan barggu oktavuodas ja maiddái studerema oktavuodas. *Ilmmiid gaskkas* romána mitalus lea mu mielas miellagiddevaš go dát govahallá ođđaáigásaš eallima ja guoskkahallá dálaáiggi servodathástalusaid ja fáttáid, seammás go čuvge dáid áššiid dološ sámi árbevieruid bokte. Romána mitalusas leat elemeanttat mat speadjalastet sámi servodaga, máilmmioainnu, jurddašemi ja hástalusat dáid ektui. Guovddáš fáddá mitalusas lea go ođđaáiggi ovdáneapmi hástala sámi árbevirolaš eallima. Romána mitalusas lea rikkis giella ja leat imašlaš dáhpáhusat mat movttiidahte mu lohkat girjji. Buohtalasmitalusat guovtti ilmmis hervejit mitalusa dáhpáhusaid, ja dahket mitalusa imašlašžan. Romána mitalusas lea leaktu ja dáhpáhusat leat gelddolaččat. Mun gii lean sámeگیeloahpaheaddji, ja lean bargan nuoraiguin, lean oaidnán man bures nuorat liikojit dán romána mitalussii ja man hállu sis lea diehtit movt manná váldopersovnaiguin. Dat lea maid dagahan ahte mun lean dávjá jurddašallan ja háliidan guorahallat, mii dán mitalusa herve ja ealáskahtá.

1.1.1 Čáli

Máret Anne Sara, Mikkol Ivvára Jovsseha Ivvára ja Fimben Áillu Ántte Anne Márjjá Máret Anne, riegeádan jagi 1983. Son lea dáiddár ja girječáli, gii lea bajásšaddan boazodoallobearrašis Guovdageainnus. Sus lea journalistaoahppu, ja dáiddaoahpu maid lea váldán Arts University Englánddas. Son lea leamaš Š- nuoraidbláđi redaktevra jagi 2007 gitta jagi 2013 rádjai. Son bargá sihke čállimiin ja dáidagiin go guorahallá servodatáššiid mángga bealis.

Sara lea bargan dáiddaproševttain *Pile o`Sápmi*, mii ovdanbuktojuvvui Documenta 14 Kasselis jagi 2017. Son lea čájehan govvadáidagiid jagi 2003 rájes, ja deattuha dávjá

politiikkalaš ja sosiála gažaldagaid sámi perspektiivvas. Lea maid hábmen iežas dáidagiin plakáhtaid, stoffaid, cd-olggožiid ja lávddiid muhtun sámi dáiddáriidda (Sara 2024).

Máret Ánne Sara dadjá ieš ahte son dáidaga bokte áigu čalmmustahttit vieljas rahčamuša stáhta vuostá, čuđiin bohccooivviin mii lea *Pile o`Sápmi* dáidda. Dát dáidda lea doarjjan buot sámi nuoraide geat duvdovvovjit eret boazodoalus. Jovsset Ánte Sara lea Máret Ánne Sara viellja. Jovsset Ánte lea ožžon stáhtas meari unnidit bohccuid 75 heggii mainna ii leat šat birgenláhki su mielas (NRK Sápmi 01.02 2016).

Máret Ánne Sara lea ovttas dáiddáriiguin Pauliina Feodoroffain ja Anders Sunnain ovddastan Sámi 2022 Venezia biennales, mas dan jagi Davviriikkalaš paviljonga šattai Sámi paviljongan.

Ná daddjovuvvo su dáiddalašvuoda ja dáidaga birra:

“Máret Ánne Sara (r. 1983) lea aktivisttalaš dáiddár gii atná garra váikkuhangaskaomiid politiikkalaš rahčamušaid ovddastit eamiálbmogiid vuoigatvuodaid ovddas. Su dáidagiin leat dávjá ávdnasat bearraša boazoealáhusas. Son atná iežas dáidagiin sihke bohcco dávttiid, náhki, siskilušaid. Su dáidda «Pile o` Sápmi Supreme» lea golbma mehtera alu ja vihtta mehtera govddu govččas, mii lea 400 bohcco oaiveskálžžuin ráhkaduvvon. Sara lea ieš njuovvan ja bassan ja gárvvistan dáidaga oaiveskálžžuid. Dat iešguđetlágan ivnnit oaiveskálžžuin govvidit sámi leavvga ivnniid” (Nasjonalmuseet 2022).

Máret Ánne Sara lea ovttas koreográfain ja filbmadahkkiin Elle Sofe Sarain ásahan dáiddadálu Guovdageidnui jagi 2014. Dáiddadállu lea ásahuvvon go lea leamaš sávaldat nannet dáiddabirrasa Guovdageainnus ja muđui Sámis. Ná čilgejuvvo dáiddadálu doaibma:

“Sámi jurddašuvuohki lea vuodđun buot Dáiddadálu doaimmaide. Mii deattuhit holisttalaš jurddašemi, rabasvuoda ja ovttaráđálašvuoda gaskkaneamet. Dáiddadállu lea oadjebas, duostil, árvas, rehálaš, berošteaddji ja ovdavázzii” (Dáiddadallu 2024).

Máret Ánne Sara lea čállán guokte romána. *Ilmmiid gaskkas* (2013) lea su vuosttaš romána, man DAT lágáduš lea ilbman jagi 2013. Dát romána evttohuvvui Nordisk ráds barne- og ungdomslitteratur bálkkašupmái jagi 2014. Girji lea maid ilbman dárogillii ja engelasgillii, *Mellom verdner* (2020) ja *In between worlds* (2016).

DAT lágáduš čállá ahte *Ilmmiid gaskkas* romána godđá oktii otná beavvi eallima ja árbevirolaš eallinoainnu. Mitalusas duohtamáilbmi deaivida njálmmálaš árbevieruin, go Sánne ja Lemme

fáhkkestaga jávkaba ilmmiid gaskii. Nuora guovttos jávkaba nu ahte ii báze luodda sudnos ja šaddá stuora moraš ja ohcaleapmi ruovttus. Buohkat imaštallet mii lea dáhpáhuvvan. Dušše crossasihkkel gávdno álggahuvvon crossabána lahka. *Ilmmiid gaskkas* girjjis beassat lohkat čilgetmeahtun dáhpáhusaid ja surgadis vásáhusaid imašlaš máilmmis maid váldopersovnnat deaivaba (DAT 2024).

Doaresbealde doali girji ilmmi jagi 2014, lea Máret Anne Sara nubbi girji. Dát girji lea *Ilmmiid gaskkas* romána joatkka, mii lea Sánne ja Lemme birra geat leaba šaddan ilmmiid gaskii. Soai leaba šaddan boazun ja geahččaleaba ipmirdit movt dohko leaba šaddan. Váldopersovnnat vásiheaba hástalusaid ja váralašvuodaid go galgába gávdat geainnu ruoktot (DAT 2024).

1.2 Dutkančuolbma

Mu dutkančuolbma lea: Movt máinnasoassi dahká ealasin *Immiid gaskkas* romána mitalusa?

Dutkanbarggu ulbmil lea sámi romána čalmmustahttin. Dutkamušas guorahalan movt njálmmálaš árbevierru adnojuvvo materiálan romána mitalusas, ja movt materiála lea mielde duddjomin mitalusa ealasin.

Romána mitalus lea čállojuvvon jagi 2014, ja sápmelaččat ain vásihit dáruiduhttima ođđa vugiid bokte. Sámi árbevirolaš ealáhusat gillájit ođđaáiggi ovdáneami dihte go šaddet gilvalit seamma eatnamiid alde. Otná sámi servodagas leat olu dakkár ovdamearkkat, nugo ruvke Nussiris, Fovsen bieggamillut ja plánejuvvon bieggamillut Návutnii ja maiddái eará guovlluide. Dát dagahit earret eará ahte boazodollui unnot eatnamat ja boazobargiide ii leat šat sadi boazodoalus, nugo Jovsset Ánte Sara vásiha. Sámi nuorat čalmmustahttet ja čájehit ángiruššama gáhttet sámi árbevieruid, sihke girjjálašvuoda, dáidaga ja eará ángiruššama bokte.

Guorahalan teavstta sihke oarjemáilmmi- ja eamiálbmotmetodologijain, ja nu geahččalan heivehit guovtti máilmmi kultuvrra, máilmmioainnu, jurddahanvuogi, árbbi ja árvvuid. Álgoálbmotmetodologija ulbmil lea dekoloniseret oarjemáilmmi girjjálašvuoda lahknanvugiid, masa lea bohcciidan dárbu koloniserema dihte. Sámi girjjálašvuoha lea mannan buolvvas bulvii njálmmálaš fievrredeami bokte, nugo juoigan, dajahallan, geažuheapmi, muitaleapmi ja máinnasteapmi. Dutki gii dovdá giela ja kultuvrra sáhtta oaidnit, guorahallat ja ipmirdit girjjálašvuoda áibbas eará čalmmiiguin go olggobeale dutkit. Maori dutki Linda Smith gohčoda *insider* posišuvdnan sajádaga maid árbevirolaš máhttu sisttisoallá, dat mearkkaša ahte dutki dovdá siskkáldasat servodaga maid dutká. Smith maid deattuha ahte dekoloniseren ii mearkkaš dan ahte guođdit oarjemáilmmi paradigmaid. Son deattuha ahte ferte váldit vuhtii álgoálbmogiid jurddahanvuogi ja máilmmigova go atná álgoálbmotmetodologija vuodđun akademalaš dutkamis (Smith 2008: 39, 137). Álgoálbmotmetodologijai galgá leat sadi, ja akademiija berre dan mađe rabas ođđa jurdagiidda, ođđa dieđuide ja máhttui.

1.3 Ovddit dutkosat

Vuosttaš gii lea guorahallan ja čállán sámi girjjálašvuoda váldofágabarggu lea John Trygve Solbakk, son lea guorahallan románaid *Kapteainna ruvsu* ja *Eallin bihtát*. Son čálii váldofágabarggu *Sámis gáidan teavsttat. Amasmuvvan – ja eksisteanssalaš gažaldat Jovvna Ánde Vest románain* (Solbakk 1995). Dutkosis guorahallá son románaid *Kapteainna ruvsu* ja *Eallin bihtát*, ja lea guorahallan eksisteanssalaš gažaldagaid románain. Su dutkamis leat váldofáttát teakstaanalysas oktonasvuohka, eaktodáhtolaš välljema bokte ja amasmuvvan. *Eallin bihtát* románas guorahallá váldopersovvna, Peter, su árgabeaivválaš váttisvuodaid ja vásáhusaid ja movt son vásiha eallima iešguđet diliid maŋŋil go fárre ránnjáriikii. Váttis mánnávuoda vásáhusat ja amasmuvvan sihke iežas duogáži ja earáide, leat Petera dáistaleamit. Peteris leat hástalusat eallit dábálaš bearašeallima, ja doaimmahit barggu maid ovdal lea bargan. Son gáidá oktonasvuodain suoivvanii (Fredriksen 2015: 19-20). Solbakk guorahallá *Kapteainna ruvsu* románas váldopersovvna Kapo välljemiid eallimis. Movt olmmoš lea friddja ja movt vällje. Kapoi bohtá fáldat kapteaidna Paulsenis váldit badjelasas fatnasa, muhto son ii daga dan. Son guodđá mearraeallima ja manná amas riikii. Dát mearrádus ja välljelijupmi adnojuvvo vuolitárvosas eallima välljelijupmin. Kapo jurdagiid mearrádusaid ektui čilge Solbakk, ahte dát jorret allaárvosažžan (Aslaksen 2007: 9).

Lisa Monika Aslaksen lea sámi girjjálašvuodasuorggis čállán mastergrádačálloša “*Máilbmi nuppástuvvá ja olbmot dađe mielde*”. Čáppagirjjálašvuohka historjjá muiltalussan ja *Heikka duppal doaibma Árbbolaččat*-trilogiijas (Aslaksen 2007). Dutkosis son čiekŋuda *Árbbolaččat*-trilogiija persovdnadulkomii ja muiltalanvuohká. Aslaksen guorahallá váldopersovvna Heikka, áigumuš lea čájehit movt Heikka doaibmá sihke trilogiija váldopersovdnan ja historjjámuitaleaddjin. Váldopersovvnnas Heikkas lea čállinbargu, muhto go son ásaiduvvu eatnis lusa de son čájehišgoahtá beroštumi árbevirolaš bargguide ja dálubargguide. Aslaksen čállá ahte ođđaáigásaš bargovuogit mat vuostálastet árbevirolaš doaimmaid lea doaibma romána ráiddus. Aslaksen deattuha ahte *Árbbolaččat* muiltalus doaibmá historjá muiltalussan, olu dáhpáhusaid romána muiltalusas sáhtta buohtastahttet duohta eallindiliin. Son čájeha dutkamisttis makkár historjjálaš dáhpáhusat leat paralleallan ráiddu fáttáide. Son lea välljen deattuhit fáttáid nugo ođđa áiggi bohtima, ođđa hástalusat ealáhusain, sápmelašvuoda boahhteáigi, sámegeiela dili ja vuoiŋgalaš eallin. Aslaksen guorahallá movt romána persovvnat birgejit ođđa hástalusaiquin (Aslaksen 2007: 31, 75-76).

Lill Tove Fredriksen lea doavttergráda nákkosgirjjistis ...*mun boadán sin manis ja joatkkán guhkkelebbui...* *Birgengoansttat Jovvna-Ánde Vesta románatrilogiijas Árbbolaččat* (2015), guorahallan *Árbbolaččat* románatriologiija. Son lea välljen temáhtalaš dutkančuolmma dán dutkosii, su dutkosa ulbmil lea guorahallat persovnnaid birgengoansttaid áiggis mas ođđa servodat rievdadusat nuppástuhtigohtet sámi guovllu árbevirolaš eallima. Su dutkamis boahtá ovdan ahte persovnnaid birgengoansttat vulget das movt iešguđet persovdna beassá eallimis álgui. Mii lea elemeantta mii ovddida mitalusa ja juona, ja mii geardduhuvvo mitalusas. Movt persovnnat háhket alcceseaset eallámuša lea čadnojuvvon birgengoansttaide, ja dan oktavuodas lea muhtin persovnnaide dehálaš gávdnat iežaset miela miel barggu. Son čállá ahte bajit perspektiivvas sáhtá dadjat ahte lea olles sámi servodaga ovdáneapmi mii govviduvvo mitalusas. Fredriksen gohčoda *Árbbolaččat*-románaid kollektiivva románán. Románaid mitalusain leat olu persovnnat mielde, lea olles báikegotti sielueallin ja iešguđet persovnna persovnnalaš jietna mat guddet mitalusa ovdáneami. Dutkosis son bidjá eanemus fuomášumi váldopersovdnii Heikii, ja su čállinprošeavttat leat dehálaš motiivvat *Árbbolaččat* mitalusas. Čállinproseassa oahpásnuhtá lohkkái mitalusa dálááiggi olbmuid gaskavuodáide ja servodaga ovdáneapmái. Persovnnain *Árbbolaččat* mitalusmáilmmis leat stuorit ja unnit hástalusat maid fertejit čoavdit, ja eatnasat birgejit juoga ládje loahpas. Fredriksen deattuha ahte *Árbbolaččat*-trilogiija buktá lohkkái filosofalaš jurddašaddamiid ovttaskas olbmo, báikegotti ja stuorra servodaga dásis, ođđa áiggi boahtima ja birgehaddama oktavuodas (Fredriksen 2015: 271-276).

Máret Káre-Elle Partapuoli (2014) lea čállán sámi girjjálašvuoda mastergrádačálloa *Váikkuheapmi – hástaleapmi – ovdáneapmi* dutkan sámi mánáidgirjjálašvuoda. Partapuoli lea dutkamušas dutkan mánáidgirjji *Vuoi dan Kárenina* maid Rauni Padar Levio lea čállán ja mánáidgirjji *Mu ártegis eallin* maid Risten Sokki lea čállán. Dutkamis dutká váldopersovnnaid ovdáneami sosiála oktavuodain, gos geahččá váldopersovnna siskkáldas ja olgguldas iešvuodaid ja movt dat váikkuhuvvojit birrasii. Son deattuha ahte teakstadujiin lea váikkuheaddji, nu gohčoduvvon katalysáhtor, guhte váikkuha sihke persovnnaid ja mitalusa juona. Metodalaš lahknanvuogit su dutkosis leat teakstaanalyhtalaš reaiddut ja kultuvrralaš konteaksta. Teakstaanalyhtalaš guorahallamis atná maddái veahkkin teoriijaid mat sámi perspektiivvas giedahallet bajásgeassima, birgejumi, ja humor- ja skelbmošanárbevieru (Partapuoli 2014: 87-88).

May Kristine Vars (2018) lea čállán lektoroahpu sámi girjjálašvuoda mastergrádačálloa *Dáiddát leahkit sápmelaš, muhto it seamma ládje dego sápmelaččat dáppe*. Vars dutkan lea

narratologalaš analysa románain *Katja* (1986) ja *SMS:at Sohpparis* (2011). Váldočuoilmma lea čatnan didákttalaš beallái, sutnje lektorstudeantan lea dehálaš leamaš čatnat iežas ohppui ja movt románat oahpahusas ádnojuvvojit (Vars 2018: 53-54).

Anna Ravna Gaup lea čállán sámi girjjálašvuoda mastergrádadutkosa “*Guhtta álddu*” *Náhkehasat romána guovddášpersovnnaid analysa* (2022). Gaup lea masterdutkosis guorahallan váldopersovnnaid Matti Aikio románas *Náhkehasat*. Persovdnaguorahallamis guorahallá persovnnaid rollaid mitalusas, sin mihtilmasvuodaid ja eallinoainnu. Mitalusas son lea guorahallan movt sii doibmet gaskaneaset ja mitalusa servodagas. Son čállá ahte bajit perspektiivvas sáhtá dadjat ahte *Náhkehasat* lea govvádus sámi servodagas, siseatnamis Finnmárkkus, ovddit čuohtejagi álggus (Gaup 2022: 91).

Sámi girjjálašvuodadutkamis Synnøve Solbakken-Härkönen ja Ester Kristine Johansen leaba dutkan noveallaid.

Synnøve Solbakken-Härkönen (2014) lea čállán mastergrádadutkosa *Máinnasmáilmmis otná čáppagirjjálašvuhtii-* magiijalaš realisma ja narratologiija Kirste Paltto noveallas. Solbakken-Härkönen guorahallá “Guppoš” noveallas movt njálmmálaš árbevierru geavahuvvo materiálan sámi dálá girjjálašvuodas ja movt dát materiála lea mielde duddjomin tematihka, mii čatnasa dán áiggi sámiid hástalusaid earret eará koloniserejuvnon guovllu eamiálbmogin. “Guppoš” novealla lea Kirste Paltto čállán, ja lea oassin *Suoláduvnon* noveallačoakkáldagas. Son lahkona dutkanmateriála guovtti perspektiivvas, njálmmálaš mitalanárbbi geavaheami perspektiivvas ja mitallemi perspektiivvas. Son atná magiijalaš realismma reaidun suokkardit máilmmigova, man ala novealla lea vuodđuduvvan. Narratologiija teoriijaid vuodul guorahallá movt dutkanmateriála mitalanteknihkat váikkuhit lohkki beroštupmái lohkat teavstta (Solbakken-Härkönen 2014: 87).

Ester Kristine Johnsen (2017) lea čállán sámi girjjálašvuoda mastergrádadutkamuša *Ravget iežat bođuid ovddežis. Guovddášpersovnnaid iešvuodát, rollat ja ovdáneapmi sámi perspektiivvas ja narratologiija guorahallamiin Earrodearvuodát ja Jievjaheargi noveallain*. Son lea guorahallan Jovna-Ánde Vest novealla “Earrodearvuodát” ja Kirste Paltto novealla “Jievjaheargi”. Johnsen lea guorahallan váldo- ja oalgepersovnnaid, sin rollaid mitalusas ja movt sii doibmet gaskaneaset. Persovdnaguorahallamis lea ulbmil ovdanbuktit persovnnaid iešvuodaid, ja sin rollaid ja makkár ovdáneapmi sis lea dihto elemeanttain ja dáhpáhusain. Son háliida earenoamážit geahčadit elemeanttaid mat gullet sámi árbevrrui, ja nu laktit teavstta ja

konteavstta. Johnsen teorehtalaš rámmii gullet narratologiija, luoheteoriija ja dasa gullelaš konteakstamáhttu (Johnsen 2017: 82).

1.4 Disposišuvdna

Vuosttaš kapihttalís lea láidehus ja das leat čanastumi ovdamearkkat njálmmálaš árbevrrui. Doppe čilgen materiála välljema, čálán románačállí birra, čilgen dutkančuolmma ráddjejumiid ja ovddit dutkosiid sisdoalu birra. Nubbi kapihtal lea teoriijaoassi, álggahan láidestusain girjjálašvuoda birra. Dasto čálán ja čiekŋudan osiide álgoálbmotmetodologiija ja sámi girjjálašvuoda duogáža, kultursensitiiva áddejumi ja jávohis máhtu, álgoálbmotmetodologiija sámi girjjálašvuodas dutkamis, luoheteoriija ja sámi gulahallama. Goalmmát kapihttalís lea metodaaoassi mas čilgen romána dutkanvuodu, metodalaš lahkoneami ja dutkanproseassa reaidduid narratologiija teoriija, mainna lean guorahallan *Ilmmiid gaskkas* romána. Njealját kapihtal lea analysaoassi mas analyseren romána. Álggos čálán oanehis referáhta románas, ovdal go guorahalan romána dutkančuolmma ektui. Viđat kapihttalís digaštalan ja konkluderen analysabohtosiid álgoálbmotmetodologiija vuodul.

2. Teoriija

Girjjálašvuohta lea 1800 logu rádjái leamaš ollislaš namahus buot čálalaš čállosiidda, maiddáí ohppui dahje dieđalaš oahppahábmemei ja girjemáhttui. Maŋit áiggi lea doahpaga mearkkašupmi jorran dan guvlui ahte fátmasta earenomážit diktejuvvon, ráhkaduvvon, dáiddalaš dahje estehtalaš čálalaš dáiddu. Girjjálašvuođa doaba lea ain viiddis vaikko lea gáržžiduvvon. Čáppagirjjálašvuohta lea oktasaš namahus čallojuvvon teavsttaide mat gaskkustit poehtalaš árvvuid, teavsttaid main lea čielga estehtalaš dimenšuvdna ja main poehtalaš doaimmat dominerejit. Leat teavsttat mat dramatiserejit dan “mii sáhtášii dáhpuhuvvat”, ovdalii go dan mii historjjálaččat lea dáhpuhuvvan. Prosas ovdanbuktojuvvojit čáppagirjjálašvuođa teavstta fikšuvdnan (Lothe 2007: 124, 211).

Lea miellagiddevaš dutkat makkár gova ođđaáigásaš muitalus, mii lea sámi árbevirus viežžan vuođu, addá lohkkiide. Lea ávkkálaš ahte sámi girjjálašvuohta dutkojuvvo sámegillii álgoálbmotmetodologiija ektui. Álgoálbmogat dovdet ieža buoremusat iežaset servodaga, sin máilmmigovva lea earálágan go oarjemáilmmi máilmmigovva, ja dán lea váttis ipmirdit jus ii leat vásihan ja ii dovdda servodaga bures. Rauna Kuokkanen gii lea árkatalaš eamiálbmotdutkan professor čilge ahte sámi máilmmigovva lea čadnojuvvon dasa ahte eallit gudnevuollegašvuođain ja vuostevurrolašvuođain eatnamiidda (Kuokkanen 2009:108). Dutkanmateriála vuođđu lea sámi njálmmálaš árbevierru, mas lea guovddáži sámi máilmmigovva ja earenoamážit gudnevuollegašvuohta ja vuostevurolašvuohta, go muitalusa dáhpuhusat leat ilmmiid gaskkas ja ulddaid máilbmi lea guovddáži muitalusas. Teoriijavuođu huksemii vieččan inspirašuvnna álgoálbmotmetodologiijas. Mu ulbmil lea atnit sámi árbevirolaš máhtu ja máilmmioainnu suokkardit teavstta. Kuokkanen (2009) čállá girjjistis *Boaris dego eana* eamiálbmotdutkan konteavstta ja historjjá. Girjjis son buktá ovdamearkkaid iešguđet eamiálbmogiin ja seammás girji guorahallá movt dát heivejit sámi diliide. Dán girjji anán vuođđun iežan guorahallamis. Lea ávkkálaš ahte álgoálbmogat leat ieža mielde mearrideamen rámmaid ja eavttuid akademiijai ja dutkamii. Sáhtta leat váttis buot oarjemáilmmi vugiid sirdit álgoálbmogiidda. K.B Wiklund lea ovdamearkan dutki gii ii dovdda sámi kultuvrra ja ii buvttu rievttis gova girjjálašvuođas. Wiklund čálii juoigama birra girjjistis *Lappernas song og poesi* (1906). Son čállá ahte sápmelaččain ii leat nuohitta, ja danne juoigamis ii leat dáiga (Wiklund 1906: 5-8, 26-27, 44-45). Wiklund oaivili ahte “Beaivvi bártne soaggu jiehtanasaid máilmmis” myhta eai leat sápmelaččat ieža ráhkadan. Wiklund navddii ahte myhta ii sáhtán leat sámi dološ árbevierru, go sápmelaččain ii lean dakkár diktenkapasitehta, dahje

dáiddalaš kapasitehta. Son oaivvildii ahte Anders Fjellner, guhte lei oahppan olmmoš, ieš lei dikten dán eposa. Wiklund gohčodii dan en literär mystification (Wiklund 1906: 47-50).

Dat čájeha man dehálaš ja ávkkálaš lea ahte sámi perspektiiva bohtá dutkamii, sápmelaččat iežaset máhtuin ja eavttuiguin dutkat iežamet kultuvrra. Álgoálbmotmetodologiija lea stuora doarjjan dása.

Sámi girjjálašvuoda dutki Harald Gaski (2013) oaivvilda ahte sámi girjjálašvuoda ja árbevieruid dutkan lea dehálaš, go veahkeha min ipmirdit árbevieruid ja fuomášit máhtu maid njálmmálaš árbevieru lea doalahan. Danne lea sápmelaččaide dárbbalaš buohtastahhtet vuoddoárvvuid ja atnit gielá deháleamos árbevieruidguoddiin ja máhttogiisán (Gaski 2013:115). Gaski (1997) čállá ahte sámi girjjálašvuoda dutkamis lea dehálaš atnit teakstalahkananvuogi mas lea sámi kultuvrralaš ja gielalaš vuoddu, veahkin etablerejuvvon girjjálašvuoda metodologiijaide. Sáhtta dáhpáhuvvat nu ahte sápmelaš jávohuvvá girjjálašvuoda diskurssas, vaikko das lea sáhka sámi fáttáin (Gaski 1997: 212).

Sámi girjjálašvuoda dutkit duodaštit iežaset dutkama bokte ahte dutki duogášmáhttu váikkuha dutkanprosessii. Lill Tove Fredriksen (2012) lea guorahallan, movt sáhtta akademalaččat atnit ávkin iežas kontakstamáhtu ja movt sáhtta čilget dan máhtu akademalaš čállois, ja movt dat viiddida dulkonmoni fiktiiiva teavstta lohkamis. Fredriksen guorahallamis bohtá ovdán teakstalahkaneamis lea juogalágan dialoga lohkki ja teavstta gaskkas. Dialogas doibmet gáldun kontaksta ja kulturáddejumi. Son čállá ahte máhttu ja diehtu leat sihke su kulturáddejumi ja konteavsttalaš lahkaneami vuoddu ja su girjjálašvuodaanalysalaš gealbbu vuoddu. Dán ollislaš oahpu doaimma son gohčoda gaskkusteaddjín lohkki, olgguldas konteavstta, teavstta ja teavstta konteavstta gaskkas (Fredriksen 2012:52).

Vuokko Hirvonen (1999) gii lea sámi skuvlahistorijá ja sámi girjjálašvuoda professor, čállá ahte sutnje dutkin lea ávkkálaš gos sus lea mánggakultuvrralaš duogáš ja dan vuodul lea sus vejolašvuolta oaidnit ja vásihit áššiid sierra perspektiivvain viidáseappot go ovdamearkan ovttakultuvrrat birrasis eallán ja bajásšaddan dutkis (Hirvonen 1999: 39). Hirvonen (2018) čállá maid ahte sámedutkan rievdá 1970- logus go dan rájes álge sápmelaččat ieža dutkat sámi njálmmálaš árbevieruid. Dán bokte buktigohte sámit iežaset oainnuid ja dutkandárbbuid guovddáži ja leat buktán odđa oainnuid dan suorgái ja billistan ovddeš myhtaid. Son čállá viidásit ahte sápmelaččat sáhttet ieža ásahtit ulbmiliid maiddá njálmmálaš árbevieruid dutkamii ja ieža dáid dutkat. Leat valjit sámi máidnasat ja mitalusat mat leat vurkejuvvon ja

almmuhuvvon. Son oaivvilda ahte dálá dutkiin lea vejolašvuohta dáid analyseret ja dutkat daid áibbas ođđa perspektiivvas ja sámi kultuvrra vuolggasajis (Hirvonen 2018: 134).

2.1 Álgoálbmotmetodologiija ja sámi girjjálašvuoda duogáš

Álgoálbmogiid metodologiijaid sáhtá meroštallat leat álgoálbmoga iežas lahknanvuogit ja metodat, ja dárbbu mielde maid eará teorehtalaš lahknanvuogit ja metodat, njuolggadusat ja vuoduštusat, mat adnojuvvojit ávkin álgoálbmotdutkanis dutkat álgoálbmogiid kultuvrraid ja servodagaid (Porsanger 2017:18, Kuokkanen 2009: 184-185).

Linda Tuhiwai Smith čállá girjjis *Decolonizing Methodologies* (1999) álgoálbmogiid dutkamiid birra. Son lea dutkan earret eará imperialismma čuohcama álgoálbmogiidda. Girjjis son guorahallá russenčuoggá imperialismmas ja dutkamis. Smith oaivvilda ahte oarjemáilmmi ulbmil dutkat álgoálbmogiid lea leamaš koloniseret sin. Su ulbmil lea bargat dekoloniseremiin ja vuodđudit álgoálbmotmetodologiija, álbmoga iežaset kultuvra, árvvut, láhttenvuohki, jurddašvuohki, máilmmioaidnu ja etihkka galget leat guovddážis dutkamis. Linda Tuhiwai Smith dutkan lea dárbbášlaš akademalaš máilbmái. Son buktá válddálaš kritihkka ráđđejeaddji dutkanmetodaide nanu jienain, dieđuiguin ja máhtuin. Su álgoálbmotagenda lea earenoamáš ja mávssolaš. Dekoloniseren ii mearkkaš dan ahte hilgut buot oarjemáilmmi teoriijaid, dutkamiid dahje dieđuid. Dat mearkkaša loktet dihtosii min vuorjašumiid ja máilmmioainnu, dasto oahpásnuvvat, vai ipmirdit teoriija ja dutkama min iežamet perspektiivvain ja min iežamet mihttuid váste (Smith 2008: 39). Dutkit guđet atnet álgoálbmotmetodologiija dovdet maiddái eará teoriijaid ja metodaidda, ja atnet daid. Mun čujuhan maŋnelis čállošis eklektalaš dutkanvuohká.

Smith čállá siskkáldasdutki posišuvnna birra, dutki guhte dovda giela ja kultuvrra sáhtá oaidnit, guorahallat ja ipmirdit girjjálašvuoda áibbas eará čalmmiiguin go olggobeale dutkit. Smith deattuha ahte sajádat mii sisttisoallá árbevirolaš máhtu lea *insider* posišuvdnan, go siskkáldas čalmmiiguin dutká kultuvrasis. Smith gohčoda dutki gii dutká iežas kultuvrras *insider*-siskkáldas dutkin, ja dutki gii boahdá olggobealde servodaga maid dutká *outsider*- olggobeale dutkin. Etihkka ja árvvusatnin leat dehálaš áššit siskkáldasdutkanis. Lea dehálaš čájehit gudnevuollegašvuoda, danne go dutki gullá searvevuhtii miellahttun geas leat earálágan rollat ja relašuvnnat, stáhtus ja posišuvdna (Smith 2008: 139).

Rauna Kuokkanen čállá (2009) álgoálbmogiid dieđu, filosofijja, dutkama ja oahpahusa dekoloniserema birra. Kuokkanen čilge ahte álgoálbmotdiskurssaid ulbmilat leat mánggalágánat. Lea ulmil ealáskahttit ja nannet álgoálbmogiid dieđu, diehtoortnegiid, árbevieruid, gielaid ja ekosystemaid. Dalle lea dárbu ipmirdit, guorahallat ja árvvoštallat kolonialismma iešguđet hámiid ja hukset višuvnnaid mat ovddidit álgoálbmogiid servodatovdáneami ja positiivvalaš boahpteáiggi. Lea ulmil váldit odđasit atnui vuoigadahttit álgoálbmogiid iežaset málliid, ásahusaid ja jurddašeami. Dasa gáibiduvvo ahte hábmejuvvojit ja ollašuhthtojuvvojit etihkalaš dutkanprotokollat ja lea dehálaš ulmil gáhttet álgoálbmogiid dieđu ja dan buktagiid. Kuokkanen čállá maid ahte dekoloniserenproseassa guoská álgoálbmogiidda ja sin servodagaide, muhto dat dárbbášuvvo maiddái váldoservodagaide mat leat báidnojuvvon koloniála jurddašuvugiide, árvvuide, hierarkijjaide ja árvoortnegiid. Dekoloniseren akademalaš máilmmis mearkkaša dan, ahte álgoálbmogat váldet kontrolla iežaset dieđu, diehtovugiid ja -ortnegiid, dutkanmetodaid ja -fáttaid badjel. Dekoloniseren gáibida ahte koloniseren kártejuvvo ja analyserejuvvo kritihkalaččat ja guorahallojuvvo movt dan hámit ja váikkuhusat leat čuohcan (Kuokkanen 2009: 11, 37).

Lill Tove Fredriksen (2015) lea viežžan inspirašuvvna álgoálbmotmetodologiija ja álgoálbmotparadigma huksemis, iežas doavttergráda nákkosgirjji teorehtalaš vuođu huksemii. Su teoriijavuođu huksemis lea ulmil atnit sámi árbevirolaš máhtu ja máilmmioainnu suokkardan dihte teavstta. Son atná luohhtetoriija dutkosa teoriijahuksema vuođđun, ja deattuha ahte dát gullá akademalaš dekoloniserema rávdnjái, go álgoálbmotárbevierru, -kultuvra ja máhttu leat das guovddážiis. Son oaivvilda ahte go atná luohhtetoriija dutkosa jurddavuodđun, de dat dahká ahte sámi servodat lea mielde čađaheamen dutkama maid ieš lean dahkamin (Fredriksen 2015: 41).

2.2 Kultursensitiiva áddejupmi ja jávohismáhttu

Go atná álgoálbmotmetodologiija sámi girjjálašvuoda dutkamis, dalle lahkona ja dutká teakstadujiid kultursiskkildas ja kultursensitiivva ipmárdusain. Lill Tove Fredriksen (2015) čállá ahte sámi jurddašeaddjit leat iežamet servodagas. Guorahallamis son vällje vejolašvuoda atnit luohhtetoriija prosaanalysas, ja seammás suokkarda movt sámi kultuvrralaš sensitivitehta ja kulturáddejupmi sáhtášedje doaibmat sámi girjjálašvuoda dutkamis. Fredriksen čujuha Canada cree servodatdutkaná Shawn Wilsonii, ja ollu eará álgoálbmotdutkiide, ja čállá go

ovddida álgoálbmogiid jáhkuid, árvvuid ja dábiid dutkanproseassas, de dutkan šaddá eanet kultursensitiiva álgoálbmogiid hárrái (Fredriksen 2015: 38-40). Álgoálbmot dutki Shawn Wilson čállá:

“Once we recognize the important of the relational quality of knowledge and knowing, then we recognize that all knowledge is cultural knowledge”
(Wilson 2008: 91).

Maja Dunfjeld lea čállán *taus kunnskap* dahje sámegillii *jávohis máhtu* birra, go lea guorahallan máttasámi ornamentihka hámi ja sisdoalu. Jávohis máhttu lea dakkár ahte mii diehtit eambo go maid sáhttit mitalit, ja lea váttis čilget sániiguin. Jávohit máhttu sirdašuvvá buolvvas bulvii praktihkalaš bargguid bokte. Lassin atná Dunfjeld doahpaga *praktisk kunnskap – kunnskap i handling*. Sámegillii sáhtašii dadjat máhttu maid lea praktihkalaš bargguid bokte oahppan, bargomáhttu. Dát máhtu lea čadnojuvvon rumašlaš lihcastagaide (Dunfjeld 2006: 17, 29).

Fredriksen (2015) atná prosaguorahállamisttis iežas kulturáddejumi oassin iežas máhtus, gealbun ja árbemáhtun, go dát vuolga servvoštallamis mas su iežas kultuvrralaš áddejupmi lea vuodđun (Fredriksen 2015: 77). Mun sáhtán maid ávkkástallat iežan máhtu ja kulturáddejumi seammá ládje go Fredriksen dahká iežas prosateavsta guorahallamis. Sáhtán njálmmálaš gulahallanvuogi ávkkástallat, nugo mun dovddan iežas bajásšaddamis. Sáhtán maiddái atnit kulturáddejumi dulkot ovdamearkka dihte boazodoallopáhusaid *Ilmmiid gaskkas* teavsttas, muhto dulkon lea sihke dieđuid duohken ja maiddái praktihkalaš máhtu duohken. Mun lea bajásšaddan boazodoalus ja bargan olu boazobargguid, go mun logan *Ilmmiid gaskkas* mitalusa de leat dát munnje hui oahpes áššit ja biras. Boazodoallobirrasis gos mun lean bajásšaddan lea guovddážis fearániid ja dáhpusaid mitalit ja maiddái gullat go earát mitalit. Earenomáš bures muittán eahpárašdáhpusa go mu áddjá galgá gásttašan eahparačča, lahka mu mánnávuodaruovttu. Guorahallamis geahččalan čájehit ahte teakstalahkaneamis lea juogalágan dialoga mu, lohkki, ja teavsta gaskkas. Fredriksen čállá viidásit ahte dákkár dialogas doibmet konteksta ja kulturáddejupmi gáldun, ja dáidá vel čállá iežas áigumušain leat muhtin lágan rolla dás. Son deattuha ahte máhttu ja diehtu leat dutki kulturáddejumi ja kontekstuála lahkaneami vuodđu ja oassin girjjálašvuoda analyhtalaš gealbbus. Fredriksena mielde ollislaš oahppu doaibmá gaskkusteadjain lohkki, teakstaolggobeale konteavsta, teavsta ja teavsttasikkabeale konteavsta gaskkas. Dutki atná sensitivitehta mas implisihta čállá doaibmá dulkongaskaoapmin teavsta siskkáldas elemeanttaid analysas (Fredriksen 2015: 77).

Harald Gaski (1993) čállá ahte duppalkommunikašuvdna lea iešvuohta sámi diktemis, earenoamážit dan oasis mii lea inspirerejuvvon juoiganpoesijjas. Ovdamunni dán árbevierus lea iešvuohta máhttit álggahit ja doalahit guovtte- dahje duppalkommunikašuvdna, son gii dovdá kultuvrra ja dan njuolggadusaid, ipmirda čiegus kodaid teavsttas. Son gii ii dovdda kultuvrra, ii galgga ipmirdit buot. Viidásit čállá Gaski ahte *Beaiveálgu* románas lea miellagiddevaš vuohki dán gulahallanmetodas. *Beaiveálgu* romána lea Anders Larsen čállán. Girji lea garra politihkalaš buvttá, ja gaskkusta optimisttalaš sága bajildusat. *Beaiveálgu* girji lea maid miellagiddevaš dáinna go navdojuvvo vuosttaš sámi politihkalaš čáppagirjjálaš dikten. Dán cealkámuša sáhtá odne maid ákkastallat go dušše geahččá romána ovdanbuktinvuogi. Gaski oaivvilda ahte berre addit vejolašvuođa ođđa geahččanguovlluin problematiseret cealkámuša (Gaski 1993:78).

Aimo Aikio gieđahallá girjjistis *Olmmoš hal gal birge* (2010) mitalusa mieldieđu. Mieldiehtu lea lassidiehtu mii guldaleaddjis berret leat nu ahte fáhte mitalusa ollislaččat. Mitalusa mitaluaddji čatná mitalusa eará mitalusaide ja dáhpáhusaide mat leat dáhpáhuvván ovdal. Mieldiehtu lea lassidiehtu mii bohtá mitalusaid ja luđiid bokte maid guldaleaddji lea ovdal gullan. Dát mieldiehtu addá dieđu lassidieđu, detáljaid, áigeovdiluovuđu jna. Mieldiehtu lea diehtu mii ii mitaluvvo mitalusas, muhto dat lassána juohke háve go mitalus mitaluvvo. Mieldiehtu ii gula mitalussii, muhto mitalusas lea sisdoallu mii guoská dasá, man mieldiehtu dárkileappot govve, čilge dahje addá lassidieđu (Aikio 2010: 75-76). *Ilmiiid gaskkas* románas leat mitalusas dáhpáhusat guovtti ilmmis, dábálaš eallimis ja ulddaid ilmmis. Romána mitalusa dáhpáhusat mitaluvvojit sámi árbevirolaš mitaluemiin. Jus galgá fáhtet buot *Ilmiiid gaskkas* romána mitalusas de berre guldaleaddjis leat nanu mieldiehtu sámi njálmmálaš mitaluemiin ja máinnasteamiin. *Ilmiiid gaskkas* mitalusa dáhpáhusat buktet guldaleaddjái olu mieldieđu sámi njálmmálaš árbevierus, omd. sámi árbevirolaš máilmmioainnu ja luondduin gulahallama birra. Romána namma *Ilmiiid gaskkas* čujuha sámi dološ oskui ja mitalanárbeviriin, namma lea dehálaš čoavdda ipmirdit mitalusa sisdoalu mas lunddolaččat láktasa mieldiehtu. Ipmirdit mitalusa sisdoalu, de lea ovdamunni jus lohkkis lea lassidiehtu ilmiiid vánddardeami ja eatnanvuložiid birra.

Guldaleaddjis gii ovdal lea gullan mitalusaid eahpáraččaid ja ráimmahallama birra, sus lea mieldiehtu mii veahkeha ipmirdit, man birra lea sáhka ja mii sáhtá dáhpáhuvvat jus ii máhte dan maid galgá nu ahte birge. Mieldiehtu lea maid mielde dagaheamen mitalusa ealasin ja váikkuha nu ahte šaddá lohkkái gelddolaš lohkat viidásit mitalusa.

Aikio (2010) čilge sápmelaš mitalusaid golbma diđolašvuoda olahanmuttu. Diskursiivvalaš diđolašvuolta mas dáhpáhus mitaluvvo hupmamis. Praktihkalaš diđolašvuolta mas dáhpáhus mitaluvvo nu go lea dáhpáhuvván. Goalmmát olahanmuddu lea diđoškeattes, dat leat dakkár áššit ja mearkkašumit, maid mitaluaddji ii diđolaččat oainne, iige sáhte mitalusas diđolaččat ovdanbuktit, muhto guldaleaddji sáhtá dáid áššiid ja mearkkašumiid ipmirdit intentionálalaččat. Mitalusa mieldiehtu dahká vejolažžan fáhtet diđoškeattes oasi sisdoalu ja mearkkašumiid. Mieldieđuin guldaleaddji fáhte mitalusas eambo go dušše mitalusa diskursiivvalaš ja praktihkalaš oasis mitalit (Aikio 2010: 76). Aikio čállá maid čiegus dieđu birra mii láktasa mieldiehtui. Čiegus diehtu lea diehtu, man eai dieđe go muhtumat dahje muhtun joavkkut. Olmmoš geas lea čiegus diehtu, son ii leat diđolaš ahte sus lea dakkár diehtu. Mitalusa mieldieđus, lea dábálaččat čiegus diehtu. Viidasit čállá Aikio *duogášdieđu* birra, mii maid lea mieldieđu lagaš doaba. Duogášdiehtu lea dábálaččat diđolaš diehtu maid olmmoš lea ožžon vásáhusaid bokte, muhto das sáhttet leat oasis masa olmmoš ii leat diđolaš. Stuora oasis mitalusa mieldieđus lea duogášdiehtu. *Árgadieđu* birra čállá Aikio, ahte lea diehtu, mii čoggojuvvon olbmui beaivválaš doaimmaid, bargguid ja dáid vásáhusaid bokte. Árgadiehtu lea praktihkalaš diehtu mainna olbmot čovdet árgabeaivválaš čuolmmaid. Árgadieđus ii leat nu alla árvu go teorehtalaš dieđus. Aikio čállá ahte *jávohis diehtu* doaba lea olu adnojuvvon dán áigásaš dutkamušain. Son čujuha Michael Polanyii, gii lea dán doahpaga buktán dieđagilli 1950-logus. Jávohis diehtu bohtá ovdan olbmo dáidduin ja máhtuin, dán ii sáhte sánálaččat čilget. Dát diehtu lea olbmo lihkestagain, liikkis ja jurdagiin, olmmoš diehtá eambo go maid sáhtá ovdabuktit. Jávohis diehtu lea oasis mitalusa mieldieđus. Mitalusa mieldieđus leat oasis sánálaččat, ja maiddái javohis diehtu mii ii leat sánálaš. *Siskkáldas diehtu* lea maid lagas doaba mieldiehtui. Siskkáldas diehtu leat buot die olbmo siskkobealde ja dasa gusket maid olbmo dovddut. Olbmo jierbmi, dovddut, jáhkut, osku, hállu leat oasis siskkáldas javohis dieđus (Aikio 2010: 76-78). *Immiid gaskkas* romána mitalusa dáhpáhusain lea guovddážis sápmelaččaid oaidnu ja jáhkku eahpáraččaide ja ulddaide. Ovttaskas lohkki siskkáldas javohis diehtu guoská dása makkár máilmmioaidnu olmos lea juste dáid áššiid ektui.

2.3 Álgoálbmotmetodologiija sámi girjjálašvuoda dutkamis

Sámi girjjálašvuolta lea nuorra fága akademijas, muhto lea ovdánan olu dan rájes go ásahuvvui Tromssa universitehtas gaskkamuttu 1980-logu (Fredriksen 2015: 32). Gaski čállá ahte maŋimuš 20 jagis lea álgoálbmotmetodologiija ovdánan, ulbmil das lea hukset metodaidda álgoálbmogiid kultuvrra, árvvuid ja máhtuid vuodul (Gaski 2016: 447). Smith čállá ahte álgoálbmotmetodologiija lea dárbbaslaš nu ahte dutkan ii šatta vearjun koloniseremii. Dutki galgá bidjat álgoálbmogiid iežaset doahpagiid ja máilmmigovaid guovddáži. Oaivvilduvvo ahte dutkan ja teoriijat galget leat álgoálbmogiid iežaset perspektiivvain ja beroštumiin (Smith 2010: 39).

Kuokkanen (2009) čállá ahte akademalaš máilmmis dekoloniseren mearkkaša akademalaš diskurssaid ja diehtovuoduid kritihkalaš guorahallama. Son čilge ahte mearkkaša ealáskahttit ja váldit atnui álgoálbmogiid epistemologiijaid (diehtoortnegiid ja –vugiid), metodologiijaid (dutkanvugiid) ja filosofiijaid ja daid árvvusatnima dásseárvosažžan eará diehtomálliiguin ja árbevieruiguin. Sámi girjjálašvuodadutkamii maid dárbbasuvvo ásahtit teoriijaid mat heivejit kultuvrii ja jurddašeapmái. Dutkama dekoloniserema čilge Kuokkanen mearkkašan ahte eamiálbmogiid dutkangažaldagat, sin oaidninsadji, beroštumit ja dárbbut leat šaddan dutkama vuolggasadjin. Kuokkanen čállá viidasit ahte álgoálbmogiid dieđus ja dutkamis lea dušše marginála sajádat akademijas, go sin epistemologiijat eai leat dohkkehuvvon dásseárvosažžan oarjemáilmmi dahje váldorávnji epistemologiijain, ásahtusain (Kuokkanen 2009: 37-38). Kuokkanen čállá maid ahte álgoálbmogat deattuhit gaskavuoda ja oktiigullelašvuodaid mearkkašumi. Dat mielddisbukta gaskavuodát ja oktiigullelašvuolta máilmmiin, leat doaimmaid, vieruid ja dieđu guovddáži. Dát lea maid stuorámuš erohus oarjemáilmmi diehtaga perspektiivvaide. Diehtu bohtá njuolga birrasis, gos luondu lea guovddáži, gos olmmoš eallá ja viežžá birgejumi. Diehtu lea čoggojuvvon mánggaid sohkaoluvvaid bokte, ja dat ođastuvvon dađistaga. Oahpahus dáhpáhuvvá njálmmálaš árbevieruid oktavuodas mas iešguđet mitalusain ja máidnasiin lea dihto rolla ja mearkkašupmi. Kuokkanen čállá maid álgoálbmogiid filosofiijain ja epistemologiijain lea mihtilmasvuolta ahte eai meroštala, sirre ja kategorisere albmanemiid ja dieđu. Diehtu bohtá mángga gáldus, ja mii lea oassi holisttalaš jurddašeamis. Lea nanu vuoddu ja jáhkehahttivuolta go lea siskkáldas. Go váldá atnui álgoálbmogiid árvvuid, diehtovugiid ja filosofiijaid dutkamis ja oahpahusas, dalle lea maid eaktun ovddidit kritihkalaš ipmárdusa. Dieđuin lea seamma árvu ja leat seamma dehálaččat, bohtet go dárkumiin, vásáhtusain dahje nieguin. Álgoálbmogiid servodagat, identitehta ja

kultuvrrat nannejuvvojit ja ovdánit go álgoálbmotdutkit váldet vuodđun dutkamii iežaset álbmoga oainnuid, árvvuid ja filosofijaid. Álgoálbmogat dárbbasit hukset ásahusaid mat speadjalastet sin iežaset duohtavuoda ja kultuvrra árvvu (Kuokkanen 2009: 44-46).

Gaski čállá maid kritihka birra ja deattuha ahte sámi servodat dárbbasa ahte leat fágaolbmot geat máhttet buktit kritihka servodagas juohke suorggis. Sápmelaččat ja earenoamážit dutkit sáhttet ovddidit sámi servodaga. Go dutki gii dovdá servodaga ovddida áššiid kritihkalaččat, addá dat nanu vuodu ja jáhkehahttivuoda go lea siskkáldas dutki. Harald Gaski oaivvilda ahte sámi servodahkii lea dehálaš ahte dutkit leat mielde almmolaččat ja addimin geaži, inspireremen ja álggaheamen almmolaš ságastallama. Dutkiin lea geatnegasvuohta oážžut ságastallama mii čujuha ovddusgovlui servodatovdáneami (Gaski 1991: 138). Go máhttá giela, dovdá kultuvrra ja kultuvrralaš kodaid maid čállá geažuha linjjáid gaskkas, de lea álkit fuomášit teavstta siskkáldas áššiid. Ferte diehtit movt daid fuomáša ja makkár oassi dain lea mitalusa guorahallamis. Sámi girjjálašvuoda dutkamis lea dehálaš atnit stáđásmuvvan girjjálašvuoda metodologiija oktan sámi “insider” máhtuin. Lea dehálaš atnit dutkama vejolašvuodaid metodologiijain mat leat, dat viiddida guorahallama ja dulkoma vejolašvuodaid. Dat gullá sámi gulahallanvuohkáii, sii geat máhttet giela sáhttet eambo ávkkástallat dan mii lea čállojuvvon, go sii geat eai ipmir koda ollásit (Gaski 1997 : 205, 210-212, vrd. Gaski 2007: 105-106).

2.4 Luohteteoriija

Luohteteoriija vuolgá sámi luohteárbevierus mii lea leamaš oassin sámi servodagas juo ovdal kolonijáiggi. Go atná luohteteoriija dutkosa jurddavuodđun, de dat dahká ahte dutkojuvvo sámiid perspektiivvas. Lill Tove Fredriksen (2015) čállá PhD dutkosisttis luohteárbevieru ja luohteteoriija birra, ja movt dan sáhttá atnit prosateavsttaid guorahallamis. Son čállá ahte go atná luohteteoriija prosaanalysas, de suokkarda seammás movt sámi kultuvrralaš sensitivitehta ja kulturáddejupmi sáhtášedje doaimmat sámi girjjálašvuoda dutkamis. Su dutkamuš gullá dekoloniserema rávdnjái, gos álgoálbmotárbevieru, -kultuvra ja- máhttu leat das guovddážiis. Viidásit čállá ahte son atná dutkosis romána guorahaladettiin teorehtalaš vuodđun luohteárbevieru sosiála doaimma, mii deattuha ovttaskas olbmo ja joavkku, kollektiivva oktavuodaid. Son fuomášii ahte lea ollu čállojuvvon mas luodi mearkkašupmi báikegottis ja luohteárbevieru konteakstaáddejupmi deattuhuvvojit, ja son dovddai ahte dát heive su teakstalahkaneapmái. Fredriksen čállá ahte go atná luohteárbevieru teorehtalaš vuodđun de dát

speadjalastá dutkamušá kollektiivva vuoiŋŋa. Dat lea teoriija man duogáš lea sámi njálmmálaš árbevierru, mii vuolgá sámi kollektiivvas ja mii lea čáhkkehuvvon akademalaš máilbmái sámi oahppan olbmuid bokte. Su dutkosis luohteárbevierru lea mielde čuovggaheamen smávva báikegotti máilmmioainnu ja olbmuid gaskavuodaid, ja das atná ávkki go guorahallá romána. Son dadjá maid ahte luohteárbevieru konteaksta govvida movt olmmoš doaibmá siidaguoibmin árbevirolaš sámi servodagas (Fredriksen 2015: 25, 40, 45).

Muitalus sámiid birra lea vuosttas sámeziel girji man sápmelaš lea čállán. Girji almmuhuvvui 1910, dan čálii Johan Turi. Girjjis čállá ahte sápmelaš lávluma dadjá juoigamin. Dat lea vuohki muitit nuppi olbmo. Son čállá viidasit ahte leat iešguđet vuogit muitit nuppiid, muhtumat muitet vašiin, earát ges ráhkisvuodain ja maid moraštemiin. Juoigamat adnojit maid eatnamiid, elliid, návddiid, bohccuid ja gottiid juoigat (Turi 1987:163).

Juoigan dahje luohiti lea sámiid árbevirolaš musihkka, ja lea don doložis juo leamaš oassi sámiid vuoiŋŋalaš kultuvrras. Luohiti lea leamaš oassin sámi dološ oskku meanuin, ja lea adnojuvvon iešguđet ládje. Luđiin olmmoš sáhtá gulahallat vuoiŋŋaiguin, nuppiid olbmuiguin ja elliiguin. Olbmot leat luohi bokte dovddastan čiegu jurdagiid ja daid čiekŋaleamos dovdduid. Luohiti čatná oktavuodaid, gievruda ja nanusmáhtá olbmuid, ja nanne olbmo iešdovddu ja iešvuoda. Luohiti lea servodaga gulahallangaskaoapmi (Skaltje 2005, Graff 2004, Hirvonen 1999).

Ante Mikkal Gaup gii lea dovddus juoigi ja kulturberošteaddji čállá ahte:

“Luohti lea mus dat siskkimus namma, go dat rahpá ja oahpásnuhtá mu luonddu earáide” (Gaup 1995: 79).

Gaup oaivvilda ahte sápmelašvuohita, iešdovdu ja olmmáivuohita leat čadnojuvvon luohitái. Sáhtá dadjat ahte luohis lea nanu doaibma olbmuid ja luonddu gulahallamis.

Luohtái gullet dajahusat mat leat muhtun objeavtta iešvuodaid, fysalaš hámi, luondduhámi, daguid, dáhpáhusaid, guottuid ja dadjamušaid birra. Dajahusat muitalit vaikko man birra. Luohti sáhtá heivehuvvot dilálašvuhtii, ja sáhtá ráhkaduvvot dušše muhtun dilálašvuhtii muhto nuohtta bissu álo seammaláganiin ja vuodđun luohitái (Graff 2004: 157-158). Hirvonen čállá ahte dajahusat govvidit juohkebeaivválaš eallima ja mángii dat govviduvvojit birastahtti luondduin. Viidasit čállá ahte luonddu ovddasteaddjit leat dávjá bohccot, lottit, duoddarat,

duovdagat, dahje muhtun eará luondduihtagat. Luonddugovva čilge olbmo eallima iešguđetlágan beliid, vásihuvvon dovđamuša dahje dáhpáhusa (Hirvonen 1999: 122).

Harald Gaski (1997) čállá ahte luohiti lea leamaš dehálaš sápmelaččaide go sii ovdanbuktet iežaset oainnuid iežaset hárrái, gos sii leat boahtán, geat sii leat ja manin Sámieanan lea sámiid eanan. Luođi bokte mitaluvvo poehtalaččat sámiid historjá, ja luohiti lei guovddážiis sámiid dološ oskkus. «Suola ja noaidi» lea dološ epihka luohiti ja lea buorre ovdamearka dasa ahte sámit mitalledje epihka luohiti bokte iežaset áiggi ja guovddáš áššiid birra (Gaski 1991:31). Gaski čállá ahte juoiganárbevierru lea dehálaš gáldu sámi poesijas ja prosas gis mitalanárbevierru (Gaski 1997: 215).

Vuokko Hirvonen (1991) sámi skuvlahistorjá ja sámi girjjálašvuoda professor, lea dutkan pro grada- barggustis *Gumppe luodis Áillohažžii* earret eará dajahusaid čáppagirjjálaš teakstan. Son čállá ahte luohiti ii leat dušše musihkka muhto dat maiddái oidno girjjálašvuodas. Luođi mearkkašumi ii sáhte garvit girjjálašvuoda dutkamušas. Juoiganárbevieru váikkuhus vuhtto sámi čálliid buktagiin, earenoamážit lyrihka gielas, hámis ja tematihkas. Prosagirjjálašvuodas luohiti lea maid elemeanta, movt persovnnat ovdanbuktet dovdduideaset dahje masa laktásit sin mielain sierralágan árvosisdoalut (Hirvonen 1991: 121).

Mu dutkanmateriála govvida odđasit áiggi sámi servodathástalusaid, mat deaivvadit dološ sámi árbevirolaš mitalanárbbiin ja máilmmioainnuin. Analysaoasis anán luohiteárbevieru ja luohiteoriija oassin go guorahalan movt birget ja gulahallat *Ilmmiid gaskkas* romána mitalusas. Heive bures atnit gálduid main vuoddu lea sámi kultuvra ja mat čilgejit olbmuid sosiála gaskavuodaid sámi perspektiivvas. Dáinna háliidan čájehit ahte anán árvvus sámi kultuvrra máhtu ja seammás čájehit ahte movt dan sáhtta atnit ávkin akademalaš dutkanbarggus, dán oktavuodas prosaanalysas. Lill Tove Fredriksen (2015) čujuha juoigái Ánde Somby gii čilge ahte sámit leat eallán parallealla máilmmiin, ja luohitiin leat doallan oktavuoda min, gufihtariid ja noaidi sielumátkkiid gaskkas. Fredriksen maid čujuha Áillohačča sániide maid mielde lea luohiti geaidnu sosiála gaskavuodaide, dat lea vuohki bohccuid jaskkodahttit, vuohki gumppe baldit. Luohiteoriija heive bures leat oassin dutkat mu dutkanmateriála, dát čujuhusat luohitái čilgejit sámi árbevirolaš máilmmioainnu ja dan ipmirdeami. Mu dutkanmateriála sisttisdoallá dán áigásaš dábálaš sámi servodateallima ja máinnasmáilmmiin gulahallama. Dutkanmateriála diskurssas govahallojuvvo makkár hástalusat leat luonddugoahpálagain go olmmoš ii ane árvvus luonddu ja dan goarida, čáhppadasat ulddaidmáilmmis.

Guohtuneatnamiid goarideapmi, ilmmiid gaskkas birget, ulddat ja boazu leat guovddáš áššit dutkanmateriálas. Luohti čatná viidát oktavuodaid go dušše olbmuid gaskkas, olbmot leat luođi bokte ožžon oktavuoda luondduin ja dan attáldagaiguin. Vuokko Hirvonen (2009) čállá artihkkalis “Juoiggus uksan sámi njálmmálaš girjjálašvuhtii – bálggis gillii, identitehtii ja iešárvui” guovtteguvllotvuoda birra.

“Buorin ovdamearkan lea juoigan, man epistemologalaš vuolggasadjin lea guovtteguvllotvuoha, mii guoská oažžumii ja addimii, láhjái. Juoigama guorahalli gálduin boahtá ovdan, ahte juoigan lea láhji, maid olmmoš sáhtá oažžut gufihttariin dahje eará luonddu vuoiŋnain, muhto dábálemos vuohki lea oahppat dan iežas vanhemiin ja fulkkiin” (Hirvonen 2009: 97).

Viidásit čállá Hirvonen ahte sámiid eallinfilosofiija, máilmmioaidnu, vuodđuda maiddái dasa, ahte olmmoš ii leat luonddu bajábealde, muhto baicce seammaárvosaš oassin eará sivdnádusaiguin. Son oaivvilda ahte dákkár áddejumi sáhtá gohčodit ekologalaš vuoiŋnalašvuhtan. Luonddus ferte váldit vára ja dan gudnejahttet vai doaimmat lihkestuvašedje. Olmmoš ferte eallit soabalaččat, guldalit, dovdat iežas birrasa, ja láhttet čábbát luondduin. Hirvonen čujuha Johan Turi (1987) (1910) gii čállá, movt sámit láhttejedje, dalle go lahkonedje gidđageasi iežaset guođohanguovlluide. Dás boahtá čielgasit ovdan movt sápmelaččat leat láhtten luondduin. Guovtteguvllotvuoha ja ipmirdit ahte eatnama ja dan attáldagaid ferte aktiivvalaččat rámiidit, giitit ja fuomášuhttit (Hirvonen 2009: 96).

2.5 Sámi gulahallanvuogit

Geažideapmi dahje geažuheapmi, mohkohallan, nárrideapmi, diiddastallan, muitaleapmi, čavggahallan ja luohti leat sámi gulahallanvuogit. *Ilmmiid gaskkas* romána muitalusas gávdná buot dáid gulahallanvugiid earenoamážit dialogain. Fredriksen čállá ahte njálmmálaš gielas doibmet ollu geažideamit ja eará gulahallanvuogit. Son čilge ahte sámi hupmanvuohki, geažidemiid vejolaš mearkkašumit ja smávva báikegottiid láhttemat ja servvoštallamat addet liigedimenšuvnna tekstii ja viiddit dulkonvejolašvuodaid dutká, go guorahallá hupmanvugiid ja muitalemiid mat ihtet teavsttas. Son dadjá ahte dutkis stuorru ipmárdus ja dulkonkapitála go hálddaša dáid teavsttaolggobeale dieđuid (Fredriksen 2015: 49).

Aimo Aikio čállá girjjistis *Olmmoš hal gal birge* iežas mielbargiid muitalan, ahte sápmelaččat eai rábmon eaige máidnon iežaset, go dat lei vearrámus “suddu” maid olmmoš sáhtta dahkat. Sápmelaččat atne vuollegašvuoda stuorra árvvus ja dan dihte sii hui láivvet buktet ovdan iežaset čehppodaga ja máhttima ovdamearkka dihte barggu ozadettiin” (Aikio 2010: 155–156).

Geažuheapmi dahje geažideapmi lea leamaš ja lea ain dehálaš árbevierrun, dološ luđiin, divttain ja maiddái dábálaš gulahallamis. Lean ieš bajásšaddan birrasis gos geažuheapmi lea oassin gulahallamis. Mun anán guorahallamis geažuheapmi-doahpaga, go dat lea munnje oahpis. Dutkosis geahčadan earret eará movt muitalusain ihtet geažuheamit, ja movt dat doibmet muitalusa oktavuodas. Harald Gaski (1993) čállá geažideami birra juoiganpoesijja oktavuodas ahte sii geat dihtet, sii maid ipmirdit, ja sii guđet eai dieđe, sii eai boađe ipmirdit. Gaski čujuha Áillohažžii gii lea dadjan sullii seamma:

“I en joiktektst kan meningen stundom være å fortelle til den som vet. For andre blir dens innhold dunkelt”. Son čujuha maid Jernsletten gii lea dadjan luođi ja gulahallama birra: “For dem som hører til i joikemiljøet og kjenner historien (...), er det nettopp de korte antydningene eller hintene som skaper spenning i “dialogen”, i forståelsen mellom mennesker, især når joikeren er flink til å finne på slående uttrykk eller finurlige tvetydigheter” (Gaski 1993: 19).

3. Metodaoassi

3.1 Romána dutkanvuodđu

Roman dahje romanz doaba boahtá boares fránskagielas, teaksta mii čállojuvvon álbmotgillii (lingua romana). Romána lea 1800- ja 1900-logu mielde šaddan bivnnuheamos girjjálaš šánjeriin. Románadefinišuvdna *Oxford English Dictionary* mielde, lea romána fiktiivva prosamuitalus mas lea mearkkašahtti guhkkodat, mas historjjálaš representatiiva persovnnat ja dáhpáhusat govahallojuvvojit eanet unnit seagáš govvádussan. Romána lea fikšuvdna, das govahallojuvvojit jurddašuvvon olbmot, dáhpáhusat ja dagut. Dat mielddisbukta ahte romána dáhpáhus ii sáhte duodaštit ja čielggadit seamma ládje go historjjálaš govvideapmi sáhtta. Vaikko romána lea fikšuvdna, de goitge váldá vuoddu, hukse ja čujuha lohkki eallinvásáhusaide áiggi ja birrasa dáfus. Šánjer govvida seamma bures movt Aristoteles čilge čálii gii dikte: “Románačálii ii govahala dan mii lea dáhpáhuvvon, muhto govahallá romána vuogi mielde, mii sáhtáši dáhpáhuvvat”. Prosa lea giella nu go hubmojuvvo ja čállojuvvo, das ii leat ritma ja riibma, lea vuostálasvuohka poesijai ja versii. Romána lea prosa, dat addá lohkkái vásáhusa mii lea lahka duohtadili. Prosa ii mearkkaš dan ahte romána ii sáhte dáiddalaččat ráhkaduvvot, šánjera čálii sáhtta giela ja struktuvrra dáfus leat máškit. Romána lea mitalus, narratiiva teaksta. Dat mearkkaša ahte románamuitalus mitaluvvo dihto áiggis ja birrasis, ja dat mitaluvvo ovttá dahje mángga muitaleaddji bokte. Románas leat persovnnat, dáhpáhusat ja dagut mat ovttas dahket govvádusa, mat leat dihto konteavsttas ja mat vuodđudit dynamihkalaš dáhpáhusovdáneami. Nie hábmejuvvo romána-universa mii dollojuvvo ovttas narratiiva prinsihpaiguin, nugo repetišuvnnain, dáhpáhusprogrešuvnnain, ja iešguđet variánta kausalitehtain. Románas berre leat dihto guhkkodat, min vuordámuš lea ahte romána lea guhkes teaksta, mii dávjá dán áiggi almmuhuvvo girjin. Romána leat dat girjjálaš šánjer mii buoremusat addá rikkis ja mánggabealálaš estehtalaš dovddaheami ođđaáigásaš olbmovásáhusain (Lothe 2007: 194-195).

Ilmmiid gaskkas romána lea sámi fantasyromána, dát lea fikšuvdna mas govviduvvojit dáhpáhusat mat oarjemáilmmi mielde eai sáhte dáhpáhuvvat, muhto mat sáhtásedje dáhpáhuvvat sámi máilmmioainnu mielde.

3.2 Metodalaš lahkoneapmi

Mun áiggun lahkoni teavsta iežan kultuvrralaš gielalaš ja sosiálamáhtuin, nuppiin sániin konteakstamáhtuin. Konteakstamáhttu lea sosiálalaš, gielalaš ja kultuvrralaš máhttu. Luohteteorija anán vuodđun iežan guorahallamis, go geahčadan movt birget ja gulahallat ilmmiid gaskkas.

Guorahallamis anán maiddái osiid narratologogalaš teoriijas. Narratologija teoriijaid vuodul guorahalan movt dutkanmateriála mitalanvuohki ja njálmálaš mitalanárbi váikkuhit mitalusa gealddu ja lohki beroštumi lohkat.

3.3 Narratologija

Mu ulbmil narratogalaš guorahallamiin lea suokkardit movt njálmálaš mitalanárbi váikkuha mitalusa gealddu ja lohki lohkanmovtta. Analyseređettiin mitalusa diskurssa, anán narratologija teoriija ja iežan kultuvrralaš duogáža ja máhtu. Narratologija lea disipliidna mii lea vuolgán strukturalismmas go leat geahččalan gávdnat oktasaš struktuvrra buot mitalusain. Lea mitalleaddjivugiid birra mat ovttá teavsttas sáhttet leat, ja movt mitalusat mannet áiggi ja birrasa dáfus.

Narratogalaš perspektiiva mearkkaša ahte dutki systemáhtalaččat guorahallá mitalusa struktuvrra. Narratologija guovddáš momeanta lea guorahallat movt teaksta lea mitaluvvon, iige dušše teavsta sisdoalu (Willumsen 2006: 40). Sáhtta lohkat ahte narratologija mearkkaša oahppu mitalleaddji teavsttaid struktuvrras (Aaslestad 2013: 7). Dutki ii geahča dušše mitalusa sisdoalu muhto maiddái iešguđet elemeanttaid mat huksejit mitalusa.

Mun válljen guorahallat sihke teavsttaid elemeanttaid, nu movt klassihkalaš narratologija deattuha, ja konteavsta, man kontekstuála narratologija ja postkoloniála narratologija surggiin guorahallet. Fredriksen (2015) lea doavttergráda nákkusgirjjistis guorahallan *Árbbolaččat* persovnnaid birgengoansttaid, son lea atnán vuosttažettiin kontekstuála teakstadulkonvuogi, maid oaivvilda rahpat vejolašvuodaid atnit iežas kulturádejjumi teavsta dulkomis. Guorahallamis son čatná teavsta sisdoalu ja elemeanttaid teavstaolggobeale kontekstii. Dasto atná narratologija teoriija teavsttasiskkáldas lahkananvuogi analyhtalaš reaidduid teavsta lohkanveahkkin. Dán son deattuha leat oassin eklektalaš dutkanvuogis, ja lea maid vuohki atnit

ávkki girjjálašvuoda disipliinna teakstaanalysateorijaid iežas dutkamis, vaikko analysa deaddu lea kontekstuála lohkamis. Fredriksen čilge go atná eklektalaš metodalaš teakstalahkaneami, de dat mearkkaša ahte atná metodologalaš gaskaomiid mánggaid rávnnjiin, ja viiddida dainna vugiin metodologalaš vuolggasaji. Fredriksen čujuha Maori servodatdutki Graham Hingangaroa Smith gii ovttas servodatdutkiin Margaret Kovachain muitala ahte eklektalaš dutkanvuohki hástala gáržžes, monokultuvrralaš dutkanvugiid maid dávjá gávdná oarjemáilmmi akademijias. Teorijat ja metodat leat oarjemáilmmi akademalaš tradišuvnnas válljejuvvo ja heivehuvvo sin iežaset servodagaid ja máilmmioainnuid vuodul. Smith atná dehálažžan dan movt sáhtta ovddidit ja atnit maori gaskaomiid go dutká sin gullelaš fáttáid, ja nu viiddidit akademalaš válljenmuni teorehtalaš ja metodologalaš veahkkeneavvuid ja reaidduid ektui (Kovach 2009: 88, vrd. Krupat 1992: 232-248, Fredriksen 2015: 58).

The Cambridge introduction to narrative girji maid H. Porter Abbott lea čállán adnojuvvo váldogáldon muitalusguorahallamis. Girječálli čilge earret eará movt muitalus šaddá ja makkár reakšuvnnaid muitalus sáhtta buktit. Narratiiva lea logihkalaš struktuvra ovdanbuktit muitalusa muhtun vuogi mielde. Narratologalaš analysas earuhuvvo narrative ja story. Story ja narrative discourse erohus lea guovttelágán áigi ja ortnet. Narrative čilgejuvvo leat ovddastus dáhpáhusain, das lea sihke story ja narrative discourse. Story lea dáhpáhus dahje dáhpáhusráidu ja narrative discourse lea dáhpáhusat mat ovddastuvvojit (Abbott 2021: 12,14-18).

Abbott (2021) čilge *Story and Narrative Discourse* ahte lea story buot mii dáhpáhuvvá ja lea dáhpáhuvvan. Narratiiva lea muitaluvvon story, ja dat gohčoduvvo narratiivva diskursan. Analysas mun guorahalan narratiivva diskurssa, ja movt dat lea muitaluvvon. Dasa gullá struktuvra, mii gohčoduvvo muitalusstruktuvran. Dasa gullá maid narration (muitaleapmi), mas muitaleaddji lea guovddáš doaba. Fokalisašuvdna lea oassi dás, ja dása bohtet de maiddái persovnnat/karakterat (Abbott 2021: 15, 29).

Mun anán muitalus-doahpaga dán dutkamušas, ovdalii engelasgiela story-doahpaha. Sámeielas lea muitalus-doaba ollu riggát go fágatearbma story, nu movt Abbott dan čilge. Muitalus-doahpaga heive dan dihte atnit, go dasa gullet dat mat Abbott čilgehusa mielde leat oassin narratiivvas, ja narratiivva diskurssas. Fredriksen (2015) lea válljen atnit muitalus-doahpaga iežas PhD-dutkosis.

Gaasland (2009) čilge girjjistis *Fortellerens hemeligheter* ahte narratologalaš teorijias sirrejuvvo muitalus ja muitalusa diskursa. Mitalusas leat dáhpáhusat kronologalaččat, muhtun

áigemeari badjel ja das leat muhtun persovnnat mielde geaid bokte dáhpáhusat gevvat (Gaasland 2009: 21-23). Dán ges gohčoda Abbott dáhpáhusráidun, ja dadjá maid ahte ii sáhte gohčodit teavstta narratiivan jus eai leat dáhpáhusat fárus (Abbott 2021: 15). Gaasland čilgehusa mielde lea diskursa movt dáhpáhusat dahje dáhpáhusráiddut mitaluvvojit mitalusas (Gaasland 2009: 22-23). Erohus mitalusas ja narratiivas lea álgoálggus erohus guovtti málle áiggis ja guovtti mállet ortnegis. Go mii lohkat mitalusa dalle mii diehtit áigemeari lohkamis ja ortnetvuoru lohkamis, nuppi bealis movt áigi narratiiva dáhpáhusain lea ja makkár ortnetvuorus galget dáhpáhusat dáhpáhuvvat (Abbott 2021: 15).

Okta ášši mii dahká mitalusa dehálažžan ja seammás váttisin analyseret, leago mitalus ii eksistere ovdal das lea miellaláhki (Abbott 2021: 24). Mitalusain lea dávjá muitaleaddji. Lea dehálaš earuhit muitaleaddji ja čállí. Čállí lea duohta, dat gii hábme teavstta dahje mitalusa. Muitaleaddji lea instrumeanta, konstrukšuvdna dahje reaidu maid čállí atná čálidettiin mitalusa (Abbott 2021: 74-75). Mitalus lea vuohki, mii veahkeha olbmuid ipmirdit iežaset birrasa dahje máilmmi.

“Where ever we look in this world, we seek to grasp what we see not just in space but in time as well. Narrative gives us this understanding; it gives us what could be called shapes of time” (Abbott 2021: 10).

Mii ohcat málle ja oaivila juohkelágan teavsttain. Abbott gohčoda dan narratiiva ipmárdussan (Abbott 2021:10). Mii atnit mitalusaid veahkkin nu ahte ipmirdit iežamet, earáid ja min iežamet kultuvrra ovdalaš, dálá ja boahte áiggis. Dát lea áigejuovdil mu guorahallamis go dat maid mii mitalit, movt mii mitalit, sáhtta addit čilgehusa das movt mii ipmirdit máilmmi iežamet birrasis.

Abbott (2021) deattuha ahte gávdnojit olu vuogit movt dulkot narratiivva, measta buot vuogit gullet ovttá dáin golmma vuodđolahkonanvugiide, nammalassi intentionála, symptomáhtalaš ja adaptiiva (Abbott: 2021: 106). Lill Tove Fredriksen čállá ahte girjjálašvuoda dutkanhistorjjás leat olu teoriiijat ja metodat mat deattuhit teavstta oktavuoda juogo čállái, servodahkii, kultuvrii dahje lohkkái. Viidasit čállá ahte leat girjjálašvuoda teoriiijat ja metodat mat deattuhit duššefal teavsttasiskabeale konteavstta ja teavstta elemeanttaid oktavuodaid (Fredriksen 2015: 59). Dás deattuhan guokte narratiiva dulkonvuogi maid Abbott ovdanbuktá, nammalassi intenšunála ja symptomáhtalaš lohkanvuogi (Abbott 2021: 106-111). Intenšunála lohkanvuohki deattuha teavstta osiid ja movt oasit bordon oktii teavsttalaš ollisvuhtan.

Abbott čilge dán oktavuodas doahpaga hutkkálaš sensitivitehta:

”That sensibility has selected and shaped its events, the order in which they are narrated, the entities involved, the language, the sequence of shots” (Abbott 2021: 108).

Dulkodettiin teakstaosiid ollisvuoda ja daid doallevašvuoda oktavuodas lea implisihta čáli dás guovddáš gaskaoapmin. Implisihta čáli doaima lohkki bokte ja dat “ilbmá” teavstta logadettiin. Implisihta čáli ii leat teavstta čáli, iige teavstta muitaleaddji. Lohkki ipmárdussii lea sensitivitehta dán oktavuodas dehálaš, vai lohkki logadettiin ipmirda teavstta áigumuša ja váikkuhangaskaomiid áigumuša (Abbott 2021: 108-109, 257).

Symptomáhtalaš lohkanvuohki deattuha osiid mat leat teavstta olggobeale. Implisihta čáli govvida narratiivva elemeanttaid ja ollisvuoda, dan ii deattut symptomáhtalaš lohkan. Symptomáhtalaš lohkanvuohki deattuha konteavstta dahje rámma, gosa mii bidjat teavstta:

“It is this frame – be it psychological, feminist, cultural materialist, conservatively moralistic, or whatever – that provides a different grounding from that of implied author. can refer to his kind of reading as symptomatic, in that the narrative is seen to express symptomatically the conditions out of which it comes” (Abbott 2021: 111).

Dán vuogi mielde muitalusa konteaksta bohtá guovddážii. Lea vejolašvuohka váldit vuhtii gos muitalus lea vuolán. Symptomáhtalaš lohkamiin lea vejolaš váldit vuhtii sámi perspektiivva teavstta guorahallamis. Intenšunála ja symptomáhtalaš lohkanvuogit leaba analyhtalaš reaiddut maid ulbmil lea gávdnat mearkkašumi muitalusa duohken.

3.4 Teakstaanalysalaš guorahallan

Immiid gaskkas románaanalysas lean välljen guorahallat movt njálmálaš árbevierru adnojuvvo materiálan romána mitalusas, ja movt materiála lea mielde duddjomin mitalusa ealasin. Guorahallan teakstaanalyhtalaš guorahallamis teavstta iešguđet osiid ja movt dát doibmet mitalusas ja makkár mearkkašumiid dat addet tekstii. Teavstta siskkáldas ja olgguldas beliide biddjojuvvo deaddu. Guorahallan mitalanvugiid, gulahallanvugiid, persovnnaid ja birra. Čiekŋudan persovnnadulkomii ja mitalanvuohká. Persovdnaanalysas geahčan persovnnaid iešvuodaid ja sin rollaid mitalusas, ja movt dat ihtet mitalusas. *Immiid gaskkas* romána mitalusas leat persovnnat guovddážiis hervemin mitalusa. Geahčadan persovnnaid siskkáldas ja olgguldas iešvuodaid. Persovnnaid siskkáldas iešvuodat ihtet sin láhttemiin, dialogain, jurddašemiin iešguđet dilálašvuodain, ja das maid ihtá máilmmigovva, guottut ja persovnnaid ovdáneapmi mitalusas.

3.4.1 Mitalleaddji ja mitalanvuohki

Gaasland (1999) čállá ahte diskurssas leat iešguđetlágan dilálašvuodat mat ovtta mearridit mitalusa perspektiivva. Dilálašvuodat mat giedahallojuvvojit leat mitalleaddjijietna, man galle mitalleaddji leat ja makkár dásis, mitalleaddji báikkálaš sajusteapmi, geas lea oaidninsadji ja gii dahje mii čalmmustahttojuvvo ja modalitehta, eahpenjulges mitalleaddjilagasvuhta (Gaasland 1999: 24). Mitalleaddji govviduvvo iešguđet ládje dego instrumeantan, konstrukšuvdnan dahje ovtadahkan maid girječálli atná. Ii leat eahpádus das, go don mitalat de don ráhkadat mitalusa mii lea duohta vaikko lea diktejuvvon. Mitalleaddji ii berre malssidit girječálliin (Abbott 2021: 74-75).

Viidasit čállá Gaasland ahte vuosttaš válđočuoggáin mitalleaddjijiena ektui lea gažaldat “gii mitala?” Dábálaččat leat guovttelágan mitalleaddjijiena, vuosttaš- dahje goalmátpersovnna mitalleaddji. Vuosttašpersovnna mitalleaddji dovdomearka lea “mun”, goalmátpersovnna mitalleaddji lea fas namahis jietna (Gaasland 2009: 24). Vuosttašpersovnna mitalleaddji fátmasta álo goalmátpersovnna mitalleaddji. Abbott deattuha ahte goalmátpersovnna mitalleaddji lea dávjá olggobealde mitalusa. Dakkár olggobeallemitalleaddji dábálaččat ii fátmmas “mun” persovnna, iige hástal min geahččat iežas karakteran (Abbott 2021: 77-78). *Immiid gaskkas* mitalusas dáhpáhuvá molsun mitalleaddjijiena vuosttaš- ja

goalmmátpersovvna gaskkas. Sámi njálmmálaš árbevierus lea dábálaš váikkuhangaskaoapmi molsut gaskal goalmmátpersovvna- ja vuosttašpersovvna muitaleaddji. Teavstta oktavuodas gos čálamearokat leat čielgasat de dakkár molssun gasku cealkaga doaimá girjjálaš váikkuhangaskaoapmin. Njálmmálaš ja čálalaš árbevieruid oktavuodas go dáhpáhuvá muitaleddjiid ja muitalanvuogi molsun, de dat lea mielde dahkamin muitalusa dynámalažžan ja sáhtá maid dahkat eambo dramáhtalažžan (Fredriksen 2011: 329). Wood (2019) čállá ahte vuosttašpersovvna muitaleaddji lea dájvja luohtehahti (Wood 2019: 26).

Gaasland namuha guokte váldovuogi mat čujuhit muitaleaddji báikkálaš sajusteami dahje posišuvvna muitalusa ektui. Olggaldas muitaleaddji posišuvvna leago muitaleaddji ii oasálaste muitalusas maid muitala. Siskkáldas muitaleaddji posišuvvna leago muitaleaddji oasálastá muitalusas mii muitaluvvo váldopersovvnan dahje oalgepersovvnan (Gaasland 1999: 28).

Gaasland (1999) čállá ahte doaba “fokuseren” dán oktavuodas mearkkaša guokte diŋgga. Dat mearkkaša geainna mii oaidnit ja gean dahje maid mii geahččat (Gaasland 1999:28). Fokaliseren bájuha linsii man čađa mii oaidnit karakteraid ja dáhpáhusaid. Dájvja lea muitaleaddji fokalisáhtor. Seamma ládje go mii gullat su jiena, de mii oaidnit dájvja dáhpáhusaid su čalmmiid bokte. Dat ii dáhpáhuva álo. Muhtomin sáhtá boahit vel olggobealde goalmmátpersovvna, ja dikta min oaidnit earáid čalmmiid bokte. Fokaliseren sáhtá váikkuhit olu dasa maid mii jurddašit ja dovdat logadettiin. Mii fáhtet iešguđetlágan jurdagiid ja dovdduid jienaiguin maid gullat, seamma ládje fáhtet mii čalmmiid bokte das maid oaidnit. Abbott deattuha ahte lea stuora riggodat go sáhtá muitalusas gaskkustit dovdduid molsašuddi intensitehtain (Abbott 2021: 80).

Abbott čilge “*distance*” dahje gaskka dán oktavuodas lea muitaleaddji muddu das man olu fátmasta muitalussii maid muitala. Dat dájvja rievddada (Abbott 2021:80).

Geahččanguovlu ii leat dušše maid mii oaidnit, muhto maidái dat eará dovdaipmárdusat nugo haksin, gullu, máistu jna. Oaidninguovlluinstánsa muitaleaddji teavsttas lea dat instánsa gos mii dovdat dahje áicut, ovttain dahje mánggáin dovdaipmárdusain, olles dahje osiid fikšuvvnas (Gaasland 1999: 28).

Narratologijjas adnojuvvo doaba “modalitehta” čilget muttu eahpenjulges muitaleaddjilagašvuodas. Obbalaččat sáhtá lohkat ahte modalitehtaanalysa lea man stuora oasi muitalusdáhpáhusas vuhtto muitaleaddji.

Gaasland bájuha amerihkálaš čálli ja kritihkar Henry James, gii oaivvildii ahte buori girjjálašvuodas berre unnimus lági mielde vuhttot muitaleaddji. Son oaivilii ahte buorit románat berrejit leat čájeheadji (“showing») iige muitaleaddji (“telling”). Čájeheadji teavsttas lea gievraras mimihkálaš modalitehta, dáhpáhusjohtu bohtá oidnosii čilgetkeahtá. Muitaleaddji dákkár teavsttain lea anonyma ja duogázis, ja gaska lea oanehaš muitaleaddji ja dáhpáhusjođus gaskkas. Muitaleaddji teavsttas lea láivves mimihkálaš modalitehta, dáhpáhusjođus vuhtto ahte ii boađe čilgetkeahtá. Muitaleaddji gielalaš hábmen goahcá, ja dagaha guhkit gaska lohkki ja čilgejuvvon dáhpáhusjođu gaskkas. Lea dárbbášlaš guorahallat maid muitaleaddji bájuha nu ahte sáhtá mearridit leago čájeheadji- vai muitaleaddji teaksta. Dábálaččat sirrejuvvojit golbma iešguđet lágan materiála: olgguldas giella, siskkáldas giella ja ii-gielalaš materiálat (objeavttat/karakterat/dáhpáhusat), elemeanttat kategoriserejit man muddui dovdo muitaleamis muitaleaddji. Gaasland ovdanbuktá Hans Erik Aarseta modealla, mas čájeha movt deháleamos ovddastusvuogit juohkásit dákkár ceahkkálasas (Gaasland 1999: 32-33).

3.4.2 Persovnnat

Ilmmiid gaskkas romána guorahallamis guorahalan persovnnaid iešvuodaid ja sin rollaid muitalusas. Movt sii ovdánit ja doibmet gaskaneaset muitalusas. Guorahalan persovnnaid iešvuodaid sihke siskkáldasat ja olgguldasat. Siskkáldas iešvuodát sáhttet leat ovdamearkka dihte persovnna láhttevuohki iešguđet dilálašvuodain, jurddašuvuohki dilálašvuodain, makkár máilmmigovva ja guottut leat ja movt persovdna ovdána muitalusas.

Persovnnat girjjálaš teavsttas leat oassálastit, dat sáhttet leat guovddáš dahje, ii guovddáš persovdna. Persovdna sáhtá rievdat dahje ovdánit, muhto sáhtá maid bissut seammaláganin (Lohte 2007: 170). Abbott deattuha E. M. Frostera čilgehusa “flat and round characters” duolba ja jorba persovnnat. Duolba persovdna ii ovdan ja das leat okta dahje moadde iešvuoda muitalusas. Jorba persovnnas leat mánga iešvuoda muitalusas (Abbott 2021: 139-140). Váldo- ja oalgepersovnnat čilgejuvvojit dávjá vuđoleappot jorba- ja duolba persovnna typoliseremiin, čilget ja govahallat váldopersovnna, oalgepersovnnaid ja sin rollaid muitalusas. Girjjálašvuodadutkan earuha váldopersovnna ja oalgepersovnna. Váldopersovdna lea guovddášpersovdna, dat gii jođiha ja eanemusat ovdána muitalusas. Oalgepersovdna maid ovdána muhto sus ii leat dat seamma guovddáš doaibma muitalusas go váldopersovnnas. Váldopersovnna birra muitaluvvo eanemusat muitalusas. Persovnnaid govahallan lea

miellagiddevaš, ja seamma movt persovnnaid gaskavuodat leat, ja movt dat doibmet ovttaš muiitalusas. Persovnnain leat iešguđet doaimmat ja rollat muiitalusas. Persovnnat sáhttet vuolggahit dáhpáhusa, leat vuostálaga riidduin, sáhttet maid leat seammaláganat dahje kontrásttat. Persovnnat, dáhpáhusat ja temátihka leat dávjá čadnojuvvon oktii, nu ahte iešguđet persovnnat ovddastit iešguđet guottuid ja árvvuid. Dat boahtá hui čielgasit ovdan *Ilmmiid gaskkas* muiitalusas, maid čilgen dárkileappot persovdnaguorahallamiin. Abbott (2021) čállá ahte characters nu movt lea narratologalaš doaba, das lea doaibmafriddjavuohta oažžut dáhpáhusaid dáhpáhuvvat. Go dát persovnnat dahket dáhpáhusaid, čájehit sii geat sii leat go guoská motiivvaide, givrodahkii, hearkivuhtii, oskkáldasvuhtii, dáidui ráhkistit, vašuhit, várjalit, rohkadallat, šállošit jna. Sin daguid bokte mii dovdat persovnnaid (Abbott 2021:137).

Fredriksen (2015) čállá ahte duohta persovnnat leat dávjá fikšuvdnapersovnnaid modeallan. Viidásit čállá ahte fikšuvdnateavstta lohkamis persovnnat šaddet dego ealli persovnna govvádussan, ja sáhttet vel neaktit ealli olmmožin. Son oaivvilda ahte sáhtta jurddašit ahte seamma ládje sáhtta olmmoš duođaid dadjat dahje bargat, dahje seamma ládje sáhtášii geavvat duohtamáilmmis (Fredriksen 2015: 64). Fredriksen ákkastallá sámegeiel doaba persovdna heive buorebut su dutkangažaldagaid hárrái go doaba karaktera, mii vástidivččii engelasgeiel character-doahpaga (Fredriksen 2015: 62). Mun lean välljen dan seamma doahpaga atnit iežan dutkanbarggus. Lohkki vásiha *Ilmmiid gaskkas* persovnnaid dego duohta persovdnan, vaikko persovnnat šaddet fantasiija máilbmái. Váldopersovnnain leat čadat muiitalusas olmmošlaš ja jáhkehahtti iešvuodat vaikko leaba šaddan boazun, ja dat dagaha ahte persovnnat orrot dego albma persovnnat.

4. *Ilmiiid gaskkas analyisa*

4.1 *Ilmiiid gaskkas romána guovddášpersovnnat*

Ilmiiid gaskkas romána guovddášpersovnnat leat:

Lemme	Váldopersovdna ja gohčoduvvo vielljan.
Sánne	Váldopersovdna ja gohčoduvvo oabbán.
Juho Joansu	Oalgepersovdna gii lea áhčči váldopersovnnaide.
Riijá	Oalgepersovdna gii lea eadni váldopersovnnaide.
Hárjeheaddji	Ravdapersovdna, vielja muhtorcrossa hárjeheaddji.
Biggá	Oalle guovddáš oalgepersovdna, uldaáhkku, gii lea noaidi.
Nihce-áddjá	Ravdapersovdna, ulddaid siidda boarráseamos ja oaivámuš.
Čorre	Ii leat persovdna mitalusas, muhto bearraša beana mii lea dehálaš bearašlahttu,
Eahpáraš	Máinnasfuodđu.

4.2 Referáhtta

Ilmiiid gaskkas romána muitalusas beassá lohkki čuovvut váldopersovnnaid nuora guovtto Sánne ja Lemme, dahje oappá ja vielja. Viellja lea boarráset ja oabbá lea veaháš nuorat. Sudno eadni lea Rijá, ja áhčči lea Juho Joansu, ja sis lea vel beana, Čorre. Sii ellet boazodoaluin ja barget árbevirolaš bargguid muhtun báikkis Sámis. Lemmes lea ođđa crossasihkkel, son lea crossasearvvi buoremus vuoddji ja liiko buoremusat crossavuoddjit. Sánne lea dego eará nuorat, liiko gávppašit olbmáiguin, ja son háliida maid bargat boazodoalu bargguid. Lemme liiko geahččat TV-programma “Americas funniest home videos”, ja sudnos oappáin leat mátketelefovnnat. Áhčči suhtá go gullá Lemmes ahte leat álgán hukset ođđa crossbána liiinguohtuneatnamiidda. Lemme diggo áhčiin crossbána geažil, son vuolgá ruovttus suhtuin crossasihkkeliin, ja oabbá vel njuike fárrui. Soai vuodjiba crossbánii, gos soai jávkaba imaš ládje. Eadni ja áhčči ohcaba oappá ja vielja, gávdno dušše sihkkel lahka crossbána. Váhnemat morašteaba go mánát eaba gávdno, ja go eaba dieđe mii sudnuide lea dáhpáhuvan. Nuora guovttos eaba gávdno ja áigi manná. Stuora veagat ohcet sudno ja loahpas aviissat maid heitet čállimis dáhpáhusa birra.

Lohkki gal beassá diehtit mii dáhpáhuvvá go nuora guovttos jávkaba, muhto eaba fal váhnemat. Soai leaba meahcis seavdnjadin láidemen sihkkela go lea bensiidna nohkan. Ártegis biškkas gullogoahtá, eaba soai ipmir mii sáhtá leat muhto de fuomášeaba ahte lea unna mánáš. Moadde beivvi ovdal dán dáhpáhusa, de lei Sánne deaivan ovttá gájálgan olbmá. Gájálgan olmmái lei hoahkan Sánni neavrri máná birra, áhččemin jorggu guvlui ja ale divtte birastit golmma geardde. Dál Sánne muitái dien dáhpáhusa, soai navdiba ahte lea neavrri manná maid soai oaidniba. Soai leaba ráfehuhtán eahpáračča mii dál ráibmá sudno, go birasta sudno golmma geardde. Soai eaba dieđe ahte lea eahpáraš ja movt galgá dahkat nu ahte ii ráimmaheala go eahpáračča deaivá.

Soai šaddaba ilmiiid gaskii go ráimmaheallaba. Soai leaba dál šaddan ulddaid máilbmái, boazun. Čáhppadasas gullába ja leaba njuovvangárddis gos olbmot leat geassimen niestebohccuid, baluin šaddaba doppe báhtarit. Soai áibbašeaba ruoktot, muhto ii leat diehtu movt dohko beassat, ja beassaba go goassege. Ulddaid máilmmis leat čáhppes mierkkát mat leat várálaččat, ja maid sisa ii mana oktage. Soai šaddaba dákkár čáhppes mierkká sisa, muhto beassaba doppe fas olggos bealle heakkas. Čáhppes mierkkát ulddaid máilmmis leat báikkit

gokko olbmuid máilmmis leat huksen viesuid ja gávpogiid. Soai ipmirdeaba maid ahte čáhppes mierkkát ulddaid máilmmis goddet buot šattuid, eatnama ja mearkkaša čielga jápmima.

Soai deaivaba Bikká, uldaáhkku gii lea noaidi, go beassaba čáhppes mierkkás olggos. Biggá lea áidna gii gullá sudno ságastallama ja jurdagiid, son bovde oappá ja vielja liegga goahtái, gos biebma sudno ja soai beassaba vuoiŋnastit. Biggá muitala eahpáraččaid, ulddaid máilmmi ja čáhppes mierkkáid birra sudnuide. Jus soai háliideaba ruoktot beassat, de ferteba ieža gávdnat dan čovdosa movt beassat ruoktot. Soai vuolgiba oheat čovdosa ja geainnu ruoktot. Ruovttubáiki gávdno muhto doppe ii leat šat mihkkege, dušše čáhppes viessosadji. Soai fuomáseaba ahte buot sin báikkit leat čáhppadat, sin ruoktu, crossbána ja gávpot. Soai ferteba fas gávdnat eahpáračča muhto dán háve ferteba rievttis ládje dahkat, ja gásttašit eahpáračča jorggu áhččemiinnain.

Eahpáraš bohtá sudno lusa, dán háve soai diehtiba maid galgaba dahkat. Soai gásttašeaba eahpáračča jorggu ládje, eahpáraš oážžu ráfi. Soai beassaba fas olbmuid máilbmái, muhto leaba ain boazun. Áhčči áicá guokte gabba geažotbeallji maid navdá ulddaboazun. Áhčči vuolgá dáid bohccuid viežžat ellui. Son lea gullan jus uldda bohccuid badjel bálkesta niibbi de dat šaddet iežas boazun, son ii máša ja bálkesta niibbi bohccuid badjel. Ja dasa nohká. Ii boađe dihtosii beassaba go fas olmmožin. *Ilmmiid gaskkas* girjái gávdno joatkka, girji *Doaresbealde doali* (2014).

4.3 Analysaoassi

Ilmiiid gaskkas romána dáhpáhuvvá muhtun sámi báikkis, gávpogis gos muhtun olbmot ellet vuoddoealáhusain, boazodoaluin. Lohkki čuovvu váldopersovnnaid Sánne ja Lemme, geat doalvuba muitalusa ovddos guvlui. Muitalusa dáhpáhusat dáhpáhuvvet guovtti ilmmis, olbmuid máilmmis ja ulddaid máilmmis. Mitalusa dáhpáhusat jorret dáid ilmiiid gaskkas ja nu ovdána mitalus. Sánne ja Lemme rollat dán mitalusas ovddastit dábálaš sámi nuoraid, geat vásiheaba hástalusaid go árbevirolaš sámi jurddašepmi ja ealáhus galget heivet ođđa áiggi ovdáneapmái. Dát kontrásttat dagahit bárttiid ja konflikttaid mitalusa dáhpáhusain mat čuhcet garrasit Lemmii ja Sánii.

Dialogain ja ságastallamiin lohkki oahpásnuvvá mitalusa persovnaide, mat maid dahket mitalusa ealasin ja miellagiddevažžan. Dáhpáhusat dáhpáhuvvet guovtti ilmmis, mii addá lohkkái earenoamáš ja imašlaš vásáhusa. Lohkkái bohtá magihkalaš dovdu ja bohciidit jurdagat mii lea duohta ja mii ii leat duohta. Narratologijja teoriijain guorahalan mitalusa.

Romána namma *Ilmiiid gaskkas* čujuha sámi dološ oskui ja geažuha sámi njálmmálaš árbevieru, mii lea dehálaš diehtu mitalusa sisdoalu birra ja mii veahkeha guorahallama.

Luohteteorijain guorahalan ovttaskasolbmo ja servodaga gulahallama ilmiiid gaskkas ja maddái albma ilmmis. Analysaoasis teoriijaid vuodul analyseren mitalusa.

4.4 Mitalusa struktuvra

Dáhpáhusminsttar teavsttas lea huksejuvvon čuovvovaš dáhpáhusráidduin. Romána mitalusas lea in medias res- álgu, mii doalvu lohkki njuolga dáhpáhussii. Ovdamunni dáinna lágiin álggahit mitalusa, lea ahte lohkki movttiiduvvu lohkkat viidásit. Lohkki šaddá sáhkki diehtit mii dat lea mii bišku ja riehču, ja man viellja ráhkista. Álgodáhpáhusas lea viellja mohtorcrossa hárhjehallamis, oidno juo vuosttaš sániin ahte dáhpáhusas lea leahttu. Vuosttaš oasis mii oahpásnuvvat váldopersovdnii, villjii ja su muhtorcrossa birrasii. Mitalusas leat guokte váldopersovnna, oalgepersovnnat, ravdapersovnnat ja biras mat hervejit mitalusa. *Ilmiiid gaskkas* mitalusas gohčoduvvoba váldopersovnnat oabbán ja vielljan, iige sudno namaiguin Sánne ja Lemme. Lohkki oahpásnuvvá ahte lea nanu sohka gullelašvuolta mitalusas go persovnnat gohčoduvvojit sohkanamahusaiguin, dát nanusmáhtta olbmuid gaskavuoda vuoiŋŋa

ja kollektiiva vuoinŋa. Fredriksen (2015) čállá ahte luohteárbevieru lea oassin sámi servodagas, ja dán árbevieru kontekstuála bealli govvida dološ sámi báikegoddefilosofija, mas olbmuid gaskavuodát báikegoddeallimis leat guovddážis (Fredriksen 2015: 46). Sohkanamahusat addet lagasvuoda ja gullevašvuoda ipmárdusa lohkkái logadettiin mitalusa.

Lohkki beassá nuppi oasi rájes oahpásmuvvat eambo váldopersovdnii villjii, nuppi váldopersovdnii oabbái, ja oalgepersovnaide Juhui ja Rijái, geat gohčoduvvoba mitalusas sohkanamahusain áhčči ja eadni.

Mitalusas lea buotdiehtti goalmátpersovna muitaleaddji, mii jodiha mitalusa. Muitaleaddji diehtá buot persovnaid jurdagiid. Dialogat ja persovnaid jurdagat mitaluvvojit vuosttašpersovnnas. Muitaleaddjis lea eksterna dahje olgguldas muitaleaddjiposišuvdna, muitaleaddji ii leat mielde mitalusas maid mitala (vrd. Gaasland 1999: 28).

“Son čohkohalai suhkkosis ja čievččadii sáddo.

Láittas!

Son geahčái iežas ođđa Converse skuova mainna jorahalai sáddo.

- *Olle čaffadat, go báttiin maid leat násttit! Buorre go in välljen ruoksadiid main...*

Fáhkka idii álás juolgi Conversea báldii. Oabbá čuovui čalmmiiguin álás juolggi bájas guvlui, dassá go bisánii amas dievddu jorba čalmmiide mat ravke bisánkeahhtá. Ruškes vuovtta ledje duoggin oaivvis, ja gieđat ruhkke oaiveasi duokki vuolde, ovdal go nuppevoro fáipugohte guoros áimmu.

- *Áhččemin! Neavrrimánná, romes mánná, juohke sajis! Áhččemin golmma geardde, golmma geardde. Amen, maŋos guvlui! Amen!”* (Sara 2013: 13-14).

Eksterna muitaleaddji doalvu mitalusa ovddasguvlui. Sitáhtas bajábealde muitaleaddji lonuhallá “loddeperspektiivvas”, dialogii ja muitaleaddji manná lagabui go mitala oappá jurdagiid Conversea skuovaid birra. Siskkáldas perspektiivva boahtá ovdan go almmuha persovnaid jurdagiid. Lohkki beassá oahpásmuvvat oabbái su jurdagii bokte, mas oaidná ahte oabbá lea dego dábálaš nuorra nieida iežas agis, sihke giela ja beroštumiid dáfus. Mitalusa diskursa mitaluvvo preterihtta hámis, dialogat ja jurdagat leat preseanssa hámis. Dialogat leat dehálaš oassin mitalusa struktuvrras ja addet liigedieđuid dáhphusaide. Dialogat leat lahka hupmangiela ja leat njálmmálaš giela mitalanmálle dovdomearka. Dialogat ealáskahttet ja dahket mitalusa gelddolažžan. Mitalusa dialogain adnojuvvojit geažuheamit. Sámi árbevierus leat geažuheamit dehálaš oassi olbmuid gulahallamis, nu movt hálešteamis ja maiddái luohteárbevierus.

Lohkkái lea ovdamunni jus dovdá ja ipmirda geažuhemiid ja jus lea sámi kontekstamáhttu.

“- Dat geat leat oaidnán eahpáračča, dadjet ahte sis ii leat go liidni čeabet birra”
(Sara 2013: 96).

Sitáhtas lea dialoga mas lea geažuheapmi. Geažuheapmi lea go ii daja njuolga, muhto geažuha guldaleaddji dahje lohkki ipmirdit eambo go dan mii daddjojuvvo. Dán oktavuodas geažuhuvvo manne mánás lea dušše liidni čeabeha birra, iige daja njuolga ahte mánná lea buvihuvvon liinniin. *Ilmmiid gaskkas* mitalusas leat olu geažuheamit, gáibiduvvo duogášmáhttu dahje kontekstamáhttu ipmirdit buot geažuhemiid.

Mitalus mitaluvvo kronologalaččat ja lea juhkkuojuvvon golmma kapihttalii. Olles mitalus lea juhkkuojuvvon vihttalogiđuá smávit oassái. Vuosttaš kapihttalis leat gávccii smávit oasi, nuppi kapihttalis leat njealljelogičieža smávit oasi ja goalmmát kapihttalis lea okta smávit oasi.

Mitalus dáhpáhuuvvá guovtti ilmmis, vuosttaš ja mañemus kapihttalis leaba váldopersovnnat olbmuid ilmmis. Nuppi kapihttalis mii lea mitalusa suorimus oasi, leaba váldopersovnnat ulddaid ilmmis. Vaikko váldopersovnnat leaba ulddaid ilmmis, de beassá lohkki diehtit nuppi kapihttalis, movt etniin ja áhčiin mánná olbmuid ilmmis. Go lonohallá mitaluemi guovtti ilmmi gaskkas nuppi kapihttalis, de dat dahká mitalusa gelddolažžan, ja addá lohkkái olu vuordámušaid. Nuppi kapihttalis leat bálddalaga dáhpáhusat ulddaid ilmmis ja olbmuid ilmmis, mat loktejit mitalusa ja dahket dan imašlažžan. Vuosttaš kapihttala loahpas oabbá ja viellja ráimmahallaba eahpáražžii. Nuppi kapihttalis beassá lohkki gullat ahte soai leaba šaddan boazun ja leaba ulddaid ilmmis, ja movt soai doppe birgeba. Goalmmát kapihttalis leaba fas beassan olbmuid ilbmái, muhto leaba ain boazun. *Ilmmiid gaskkas* mitalusa struktuvra ovdána čielgasit oktan áiggi ja áigodaga ovdánemiin. Dađistaga go mitalus ovdána, lohkki čuovvu mitalusa variašuvnnaid. Teaksta lea guhkki, muhto diskurssa logadettiin de mánná hui jođánit mitalus go leat olu dáhpáhusat ja muhtun oasit hui oanehaččat. Olbmuid ilmmis beassá lohkki diehtit áigodaga, mitalus mánná jođánit go áigi vássá. Vuosttaš kapihttalis bohtá lohkki diehtit ahte lea čakča mitalusa álggus, ja mitalusa loahpas lea giđđa. Mitalus ulddaid ilmmis dáhpáhuuvvá čakčat, muhto go beassaba fas olbmuid ilbmái dalle lea juo giđđa.

Mitalusa konflikta álgá go viellja dahje Lemme, mitala áhččái Juhoi ahte sii galget oažžut ođđa crossbána mii lea logi spábbačiekčanšilju stuoru. Crossbána leat huksegohtán gávppoga ja sin viesuid gaskii, mii lea maid sin liieguohtuneanan. Áhčči moaráska go Lemme ii ipmir

man dehálaš guohtuneatnamiid sii masset crossabána dihte. Lemme jávkkiha uksaráigge olggos ja vuoddjá crosssykkeliin, oabbá vel njuike fárrui. Leat mánggat dáhpáhusat mat dahket ahte gealdu lassána. Gealdu álggahuvvo dás go Lemme vuoddjá crosssykkeliin. Lea stuora heammástus go oabbá ja viellja šaddaba ilmiiid gaskii boazun ja dat maid dagaha ahte lohkki šaddá sáhkki ja háliida lohkat viidásit. Abbott čállá ahte dovdat sáhkkiiivuođa ja gealddu leat universála elemeantat narratiivvas. Gealdu lea gievrrat dán guovttis, mii oktan heammástusain buktá eambo muitalusii. Muitalusain sáhttet leat mánggat gealddut ja heammástusat mat bokat min beroštumi logadettiin (Abbott 2021: 63).

Go Sánne ja Lemme beassaba olbmuid ilbmái, de čoavdása muhtun muddui riidu ja lohkki vuordámuš. Mitalus olle klimáksii go leaba fas beassan olbmuid ilbmái, muhto doavva njiedjá jođánit go leaba ain boazun. Abbott čállá go konflikta čoavdása mitalusas, dalle bohtá loahppa, ja dat bohtá dávjá mitalusa loahpas. Mii vuordit ahte dáhpáhus nohká (Abbott 2021:62). Goalmmát kapihttala loahpas, áhčči áicá sierra sajis guokte gabba geažotbealji, maid navdá uldda boazun. Ieš gal áhčči iežas dego jallaša go jáhkká ulddaide, maid lei gullan áhkustis. Čorre, sin beana láhtte hui ártegit, áhčči imaštallá bohccuid. Áhčči ii máššan ja bálkesta niibbi bohccuid badjel, go dalle sáhtta ieš oažžut alces dáid, jus leat ulddaid bohccot. Diesa nohká mitalus go lea bálkestan niibbi nu guhkás go nagoda, dohko báhcá niibi. Áhčči dego čoavdá ovttá ládje bártti mitalusas go bálkesta niibbi, soaitá ahte váldopersovnnat šaddaba fas olmmožin, muhto dan lohkki ii beasa diehtit dán romána mitalusas.

Mitalusa loahpas lohkki ii dieđe mii dáhpáhuvvá maŋgel go áhčči bálkesta niibbi. Nu báhcá eahpesihkarvuohta. Sámi njálmmálaš mitalanárbbi mielde galgá áhčči oažžut alcesis bohccuid go bálkesta niibbi daid badjel. Gažaldahkan báhcá mii dáhpáhuvvá oappáin ja vieljain viidásit. Abbott gohčoda dan *closure at the level of questions*. Lohkki háliida diehtit šaddaba go oabbá ja viellja fas olmmožin (Abbott 2021: 67). Doahpaga “closure” sáhtta bájuhit eambo go dasa ahte mitalusa guovddáš riiddu čovdošii. Mitalusas bohtet olu vuordámušat ja eahpesihkarvuohta maid lohkki háliida čoavdasit dahje gokčojuvvot (Abbott 2021: 63). Loahppaoasis oaidná lohkki ahte álggu ja loahpa gaskkas lea oktavuoha go sihke álggus ja loahpas leaba váldopersovnnat olbmuid ilmmis. Maiddá ovdasáni ja loahppasáni gaskkas lea oktavuoha, ja dat dagaha ahte muittuha árbevirolaš máinnasteami. Árbevirolaš máinnasteami gal ii soaitte bohtit goassege vástádus dákkár gažaldagaide.

4.5 Muitalusa árbevirolaš máinnasmálla prosateavsttas

Harald Gaski čállá ahte buot álgoálbmogiin lea ain ja lea leamaš máinnasteapmi dehálaš árbevierru ja diehtogáldu. Muitalusaid sáhtta atnit vuolggasadjin buot áššiide. Juogalágan máinnas lea vuolggasadji juohke girjái, juohke ealligovvii ja juohke teáhterbihttái, mii dahká ahte mii lohkat, geahččat ja guldalit. Máidnasiid ealli govahallamat dahket muitalusa ealasin. Go lea čeahpes máinnasteaddji dalle ii oheal eará ealasisdahkki gaskaomiid go muitaleaddji jiena, su sániid ja vuohki movt son čalmmiiguin, ámadajuin ja láhttáigiiguin nanne dan maid sánit dadjet (Gaski 2002: 195). *Ilmmiid gaskkas* muitalusas lea hui ealas ja sátnerikkis giella, dáhpáhusat čilgejuvvojit dárkilit ja adnojit sánit mat leat dábálaččat árbevirolaš ealáhusain ja mat eai soaitte nu dábálaččat otná nuoraid gielas. Nuoraide lea goitge álki lohkat ja ipmirdit muitalusa.

Gaski čállá maid ahte olu dánáigásaš čállit vuolggahit iežaset girjjiid máidnasiin, ja huksejit prosačállošiid dego árbevirolaš muitalusa. Son váldá ovdamearkan mánga beakkán čállit earret eará Leslie Marmon Silko ja Thomas King. Leslie Marmon Silko novealla “Yellow Woman”, lea huksejuvvon dego árbevirolaš muitalus. King duhkoraddá románahámiin go ođasmahtta boares árbevirolaš indiána máidnasa (Gaski 2002: 197).

Fredriksen (2020) čállá ahte olu sámi mánáidgirjjiid čállit doalahit árbevirolaš muitaleami ja govvidit sámi eallinvuogi, ja earát ges atnet njálmmálaš muitalanárbevieru vuodđun hábmet ođđaáigásaš girjjálašvuoda (Fredriksen 2020: 4). *Ilmmiid gaskkas* romána čállit Máret Anne Sara váldá vuoddu njálmmálaš árbevierus ja hábme ođđaáigásaš muitalusa. Sáhtta dadjet ahte *Ilmmiid gaskkas* čállit maid duhkoraddá románahámiin go čállá romána árbevirolaš máinnasmálla mielde. Hirvonen (1999) čállá muitalusaiguin girječállit háliidit muitalit maŋisbohttiide, movt sii ja sin máttarváhnemat leat eallán, masa jáhkkán ja maid jurddašan (Hirvonen 1999: 75).

Ilmiiid gaskkas romána álgosátni muittuha sámi árbevirolaš muitaleami, ja doalvu lohkki jurdagiid máinnasmáilbmái ovdal go álgá lohkat romána muitalusa:

“Sáhtta go jur leat duohta, dat mii gullo?

Daddjo ahte eahpáraččat gávdnojit juohke sajies. Dát heabu gásttakeahtes mánát mat oktii áiggis čihkkojuvvo juosat eatnamii ja guđđojuvvo áigi beaivve gillámuššii, gosa sii goariduvvo siskkáldusat, ipmirmeahtunvuodas, morrašis, ávdinvuodas. Balus ja nealggis, dasságo sis ii lean šat báhcan go suhttu ja bahávuohta....

Doallá go jur deaivása?

Daddjo maid ahte mii juogadit eatnamiid ja čáziid, eambbosiiiguin go diehtit. Daddjo ahte ulddat, eatnanvuolážat, vánddardit min gaskkas...

Sáhtta go jur duohta?” (Sara 2013: 7).

Árbevirolaš muitalus álgá dávjá árvoštallamiin, leago duohta vai ii, ja muitaleaddji ii sáhte dan dáhkidit muhto muitalanvugiin sáhtta jáhkkih. *Ilmiiid gaskkas* girji maid álgá dákkár árvoštallamiin. Sitáhtas leat eahpárusat, das ahte leatgo duođat eahpáraččat ja eatnanvuolážat. Son gii dovda sámi muitalanárbbi, sutnje leat lassidieđut ja sus leat maid dihto vuordámušat muitalussii. Fredriksen (2020) čállá ahte *Ilmiiid gaskkas* romána ovdasátni čujuha sámi njálmmálaš árbevrrui ja eahpárašmuitalusaide, mii addá kultuvrralaš konteavstta. Lohkki juogo dovda sámi njálmmálaš árbevieru dahje lohka ovdasáni dego hutkojuvvon čálusin (Fredriksen 2020: 1). Seamma ládje eahpárusain ja čilgehusain čállojuvvo loahppasátni.

“Eai loga šat jáhkkit, muhto datte eai duostta biehttalit.

Ođđa áigi han lea. Gohčodit eará máilbmin.

Doložiin eai loga dárbbášit ballat. Dan leat jávistan ođđa áiggi vuollái.

Liika sivdnidit ja bivdalit lobiid.

- Áhkku, movt bat dolin gásttašedje ge eahpáraččaid?

- Ja leago duohta ahte jus bálkesta niibbi uldda opmodaga badjel, de beasat oamastit dan.

Jus eai leaš duođat, dat mat muitaluvvojit, manne dán ođđa máilmmi viesuin ain muittohallet áhččemiinna jorggu guvlui? Ja manne mehciin ain gávdnojit guđđojuvvon niibbit?” (Sara 2013: 199).

Sitáhtas lea dialoga muhtun áhku ja áhkuba gaskal, mii čujuha njuolgut sámi árbevirolaš muitaleapmái. Sitáhtas lea sáhka movt ođđa áiggis biehttalit jáhkkiima dološ muitalusaide, ja maiddái movt ođđa áiggis sáhtta vuohhtit ahte sámi árbevirolaš muitaleapmi eallá. Loahppasánit geažuhit movt dálááiggi čilgejit sámi máinnasfuodđuide jáhkkiima. Álgosátni dahká gelddolažžan lohkat viidasit romána, diehtit ja gullat eambo, go addá lohkkái imašlaš ja issoras dovddu. Loahppasánit dagahit ahte lohkki šaddá sáhki, go jáhkuid lohket gullat dolaš áigái, muhto goitge lea eahpárus dása. Álgo- ja loahppasánit muittuhit sámi muitalanárbbi, lea

eahpádusgažaldat mii bidjá muitaleaddji johtui muitalit muitalusa, mii galgá jáhkíhit dahje ii. Álgosánit čujuhit lohkkái ahte sámi njálmmálaš árbevierus lea guovddáš sadij románas. Álgosánit ja loahppasánit čujuhit romána temái árbevirolaš eallinvuohki rievdá dálááiggi hástalusaid ja dárbbuid geažil.

Ilmmiid gaskkas románas lea buohtalasmuitalus, mii dahká muitalusa ealasin ja gelddolažžan. Buohtalasmuitalus álgá go Lemme ja Sánne šaddaba ilmmiid gaskii ulddaid ilbmái. Eadni ja áhčči olbmuid ilmmis ohcaba, morašteaba ja imaštallaba gosa jávkkaiga máná guovttos. Crossbána huksen lea bissehuvvon gaskaboddasáččat dan botta go ohcan bistá. Crossabána huksen ii álggahuvvo vaikko ohcan lea heaittihuvvon go crossasearvvi buoremus vuoddji ii leat gávdnon. Áhčči geahččala buot goansttaid nu ahte gávdná mánáidis, muhto dat ii menestuva. Buohtalasmuitalusas boahťá ovdan movt áigi gollá ja manná viidasit olbmuid ilmmis vaikko Lemme ja Sánne leaba jávkan. Gaasland (2009) čállá ahte lea dárbbášlaš geahčadit oktavuoda gaskal muitalusaid, earenoamážit leatgo doppe parallealla- kontráktapersovnnat ja dáhpáhusat (Gaasland 2009: 101-103). Muitalusas govviduvvojit buohtalasdáhpáhusat, olbmuid ilmmis ja ulddaid ilmmis, ja almmuha dássehivuoda olbmuid ilmmi ja ulddaid ilmmi gaskkas. Olbmuid ilmmis leat rahčamušat eatnamiid alde mat leat dehálaš oassi muitalusas, ja nuoskideapmi ja huksen mat dagahit birasbillistemiid ulddaid ilmmis. Váldopersovnnat, nuora guovttos Sánne ja Lemme ráimmahallaba ja šaddaba ulddaid ilbmái. Rahčamuš ceavzit, sihke olbmuid ilmmis ja ulddaid ilmmis, lea okta romána váldofáttáin. Lill Tove Fredriksen (2020) lea guorahallan mii lea hutkojuvvon ja mii lea duohta, *Ilmmiid gaskkas* romána muitalusas. Son gohčoda *Ilmmiid gaskkas* romána sámi fantasyrománan, lea vuosttaš sámi romána mii danin gohčoduvvo. Fredriksen čállá ahte ii leat dábálaš atnit doahpaga “sámi fantasy” go galgá čilget duohta ilmmi ja fantasiija ilmmi. Sámi njálmmálaš árbevierus lea dábálaš leat guovtti ilmmi gaskkas, duohta ilmmis ja fantasiija ilmmis (Fredriksen 2020: 1). Lea miellagiddevaš, go ii leat nu álki dadjat ahte ii leat duohta. Dát oassi lea gelddolaš ja dehálaš sámi njálmmálaš árbevierus ja maiddá muđui sámi máilmmigovas, ja dát oassi lea maid dehálaš poeangga čálalaš girjjálašvuodas. Fredriksen čállá maid ahte mii fertet muitit ahte sámi njálmmálaš árbevierus ii leat amas mannat imašlaš ilbmái ja fas máhccat ruovttoluotta duohta ilbmái. Árbeviroláččat sámi jurddašeamis lea olmmoš oassi luonddus, ráddjen gaskal olbmuid ja eará sivdnádusain ii leat leamaš lihkká čielggas go otna (Fredriksen 2020: 1).

Vuokko Hirvonen (1999) čállá ahte mánga girječállii leat álggahan iežaset karricara iežaset mánáide muitalit máidnasiid, danne go eai gávdno eatnigillii girjjit. Mañnel sii fuomášedje ahte

dáid máidnasiid ferte sirdit girjjálaš hápmin ja nu riegededje mánáidgirjjit. Nie lea govviduvvon vuosttaš sámegielat mánáidgirjji riegeadeapmi (Hirvonen 1999: 83). *Ámmul ja alit oarpmealli* lea vuosttaš mánáidgirjji sámegillii, mii almmuhuvvui 1976, girjji čáli lea Marry A Somby. Girjji muitalusas govviduvvo nuorra bárdni, Ámmul, gii náitala ulddanieiddain. Muitalusas govviduvvojit dihto vuogit maid Ámmol galgá máhttit go deaivá ulddaid. Ulddaid ilbmi ja biras govviduvvo ráinnasin ja doppe lea ráinnas áibmu, doppe eai leat biillat ja fabrihkat mat nuoskidit luonddu. Ulddaid ilbmi doaibmá idealisttalaš govahallamin, dakkáriin go sámi servodat lei ovdal go bođii mekaniseren, industrialiseren ja moderniseren oarjemáilbmái ja sápmái.

Fredriksen čállá ahte lea dábálaš muitalusain álgoálbmotgirjjálašvuodas čujuhit imašlaš ilbmái (Fredriksen 2020: 4). *Ilmiiid gaskkas* muitalusas govviduvvojit buhtalas ilmmit, ulddaid ilbmi ja olbmuid ilbmi, dego *Ámmul ja alit oarpmealli* muitalusas. Ulddaid ilbmi lea imašlaš ilbmi, gos dáhpáhuvvet dáhpáhusat mat leat imašlaččat olbmuid ilmmis. *Ilmiiid gaskkas* muitalusas leat ulddaid ilmmis ja birrasis hástalusat olbmuid nuoskkideami geažil, mii dagaha ahte buot ulddaid eallin lea rievdan.

4.5.1 Albma ilmmis

Albma ilmmis dahje olbmuid ilmmis nu movt gohčodan dán guorahallamis ilmmi gos olbmot ellet ja orrot, ja gos muitalusa váldopersovnnaid ruoktu ja eallin dábálaččat lea. Vuosttaš ja maŋemus kapihtal romána muitalusas dáhpáhuvvet olbmuid ilmmis, muhto maiddá muhtun unnit oasis nuppi kapihttalis. Nuppi kapihttalis buhtalasmuitalus lonohallá gaskal guovtti ilmmi, mii dahká ahte gealdu lassána ja šaddá oktavuolta buhtalasmuitalusaid gaskal maid lohkki beassá diehtit. Muitalusa dáhpáhusain leaba váldopersovnnat Sánne ja Lemme, geat orruba ovtas etniin Rijáin, áhčiin Juhoin ja beatnagiin Čorriin muhtun gilis. Váhnemat leat boazodoallit, ja dat lea dehálaš oassi nuoraid eallimis. Nuorat oassálastiba árbevirolaš bargguin boazodoalu oktavuodas, nugo áidedivvumis, njuovadeamis ja gárddástallamis. Seammás leaba soai dego eará nuorat 2013, go muitalus lea čállojuvvon.

Sánne ja Lemme eallin rievdá dramáhtalaččat go Lemme nákkáska áhčiinis. Lemme lea báikkálaš mohtorcrossa searvvi miellahttu, son illuda vuodjit ođđa stuora crossabánas mii galgá huksejuvvot sin lahka. Eatnamii gosa crossabána galgá huksejuvvot lea dehálaš

liigeguhtuneanan bearrašii, eanan mii galgá beastit bohccuid go lea heajos guohtun, ja jus eanan jieknu. Áhčči, Juho ovddasta árbevieru ja son háliida várjalit eatnamiid. Vuosttaš kapihttala guovddášdáhpus lea go nuora guovttos jávkába, mañemus dieđut sudno birra olbmuid ilmmis leat sitáhtas.

“Oabbá ii háhppehan guhkkeli lohkat ovdalgo oinnii unna šovkes, álás mánáža jávkame rogganmašiinna duohká, njuolga vielja ovddabealde Dat lei ollašuttent goalmmát gierddu vuostebeaivái, ja dat lei mañemus maid goabbáge sudnos oinnii ovdal go buot čáhpodii” (Sara 2013: 37).

Goalmmátpersovna muitaleaddji bokte oažžu lohkki diehtit mii dáhpáhuvvá go nuora guovttos jávkaba. Álás mánná geažuha eahpáračča, ja mii diehtit go eahpáraš muosehuvvá dalle son gullo. Rogganmašiidna geažuha ahte crossabána huksen sáhtá leat váldosivalaš ráfehuhttimii goappašat ilmmiin.

Vuosttaš kapihttala álggus beassá lohkki oahpásnuvvat persovnaide geat leat muitalusas olbmuid ilmmis, ja gos dáhpáhusat dáhpáhuvvat. Muitalus ovdána goalmmátpersovna muitaleaddji ja dialogaid bokte. Lohkki beassá omd. diehtit movt hárjeheaddji rávve ja movt viellja ángiruššá, ja reflektere iežas mohtorcrossa vuodjima.

“- Oainnátgo? Don it nagodan seaivut nohkka jođánit. Masset leavttu, ja danne measta duobahallet.

- Mii váldit bottu. Buohkat čoahkkanit dása.

Viellja njuikii eret sihkkela alde. Almmái, gii lei measta duohpan su mañemus mohkis, maiddá jáddadii vuojána. Gieđat várke veahá go nu garrasit lei vuojihan crossasihkkel.

- Dat mii lea dehálaš muitit, lea ahte doalaha leavttu mohkiin ja njuikestagain. Jus dáikko nagoda doalahit leavttu de leat vuoitán ollu áiggi, čilgii hárjeheaddji.

Viellja nivkkuhii.

Livččen galgan eambo hálet sihkkela, dalle juo áimmus, nu ahte livččen leamaš gearggus mohkis gaccastit leavttu nu movt seivon” (Sara 2013: 11).

Vielja mohtorcrossaángiruššan doalvu lohkki lagabui guovddáš dáhpáhusa, mohtorcrossa lea váldosivalaš váldodáhpusii gos oabbá ja viellja jávkaba. Mohtorcrossabána buot váikkuhusaiguin ovddasta stuorit, duogášriiduid, gos oskkáldasvuolta bearašárbevieruide, birasnuoskkideamit, diehtemeahttunvuolta ja rasisma leat váldokomponenttat.

Boahtte dáhpáhus mii lea veahkkin doalvumin lohkki lagabui váldodáhpáhusa, dáhpáhuvá go áhčči lea čoahkkimis crossabána huksenášši dihte. Sánne lea áhčis mielde gávpogis gos áhčči lea čoahkkinastimen, ja son vuordá áhčis olggobealde.

“ Čakča lea juo čoaskudan ilmmi, ja oabbá čavgii readdju álás čeabeha birra, gokko livččii juo galgan dán muttos jagi juo leat liidni” (Sara 2013: 13).

Sitáhtas boahtá ovdan áigi, mii lea hui dehálaš diehtu lohkkái.

Sánne lusa boahtá gájálgan olmmái gii hoahka neavremáná ja áhččemiinna. Dehálaš diehtu mii boahtá hui árrat mitalusa dáhpáhusas, lea maid gájálgan olmmái dadjá oabbái.

“- Áhččemin! Neavremáná, romes máná juohke sajis!
Áhččemin....! Golmma geardde, golmma geardde. Amen, maŋos guvlui! Amen!
Áhččemin, a,a, Amen! Čivga! Ale luoitte birra!
..... - Ale luoitte birra! Gulat go?
..... - Amen! Golmma geardde. Maŋos guvlui...
..... AMEN! Agalašvuodas agálašvuhtii... Maŋos guvlui” (Sara 2013: 14).

Dát sitáhta čujuha ovddos mitalussii, eahpáražžii. Lea diehtu maid ipmirda lohkki gii dovdá sámi mitalanárbevieru ja eahpárašmitalusaid. Dát dáhpáhus lea mielde huksemen gealddu ja geažuheamen váldodáhpáhusa, gos Sánne oaidná šovkes, álás mánáža ja de čáhpoda buot máilbmi sudnuide.

Lohkki beassá maid oahpásnuvvat bearraša boazobargguide ja bearašeallimii gárddi luhtte ja ruovttus. Gárddi luhtte ovddasteaba oabbá ja viellja rollat boazobargi nuoraid, geat berošteaba oahppat árbevirolaš bargguid. Sánne ja Lemme searvaba bargat árbevirolaš bargguid.

“Oabbá dohppii horstta ja čavgii dan stoalppuid gaskkii gosa áhčči cuoiggui.
- Beare boazu ii oainne ráiggiid, de ii vikka čađa, jus fal ii oaguhuvvo beare garrasit.
Áhčči nevodii, muhto orui hupmame eambo iežainis go mánáiguin.
- Dákko hal eai vuojuhuvvo nu garrasit jur áidde vuostá. Vearrát dat lea gárddis”
(Sara 2013: 19).

Sitáhtas boahtá ovdan árbevirolaš bargguid oahppan, Sánne searvá bargguide ja áhčči nevodda nieiddas. Juste dát diehtu čujuha ovddasguvlui mitalusa dáhpáhusaide, go Sánne ja Lemme leaba gárddis boazun ulddaid ilmmis ja galgaba báhtarit olggos. Dalle ávkkástallaba máhtu maid áhčči lea nevodan. Asta Balto (1997) čállá ahte veahkehit máná šaddat iehčanas ja

iešbirgejeaddji olmmožin lea okta bajásgeassima deháleamos áigumušain. Rávisolbmot bagadallama bokte nevvot mánáid, vai mánát ohppet ja šaddet iešbirgejeaddjin, vuorrováikkuhusa bokte lagaš olbmuiguin. Mánát movttáskit oheat čovdosiid, go besset ieža geahččaladdat ja meaddima bokte oahppat ja hálddašit ođđa áššiid (Balto 1997: 122).

Ruovttus ovddasteaba dábálaš nuoraid sudno agis, geat geahččaba nuoraidprográmmaid tvs ja geat atniba mobiiltelefovnnaid. Sudnos lea dábálaš oappá ja vielja oktavuohhta gaskaneaskka, veahá stoahkaba ja nággestallaba nubbi nuppiin.

“- Leago son dat duohta?

Viellja dárkkistii beatnagis. Geahčestii oabbái, ja fas Čorrii.

- Mii?

- Ahte beatnagat main leat njealje čalmmi, oidnet eambo go earát?

Oabbá ii luoitán Čorre go čalmmis go jotkkii iežas jearaldagain.

- ...ahte dat oidnet...

Viellja measta ribahii bohkosit, iige fuomášán ahte oabbá jávohuvai, cakkasnjálmmiid” (Sara 2013: 21).

Sitáhtas oidno ahte nuorain leat njálmmálaš árbevierut guovddázis bajásšaddamis, ja dat čujuha árbevirolaš muitaleapmái. Dán sitáhtas lea maid geahčastat ovddos, movt Čorre láhtte go áhčči fuomáša guokte gabba geažotbealjebohcco. Dán ságastallamis sudno gaskkas ja ovdasánis lea maid oktavuohhta go ovdasátni álgá jearaldagain, leago son duohta? Asta Balto (1997) čállá girjjistis ahte muitalus adnojuvvo pedagogalaš veahkkeneavvun sámi mánáidbajásgeassimis ja lea sirdojuvvon buolvvas bulvii. Dat lea dovdomearka sápmelaččaid ja eará eamiálbmogiin mánáidbajásgeassimis. Muitalus oahpahii šaddibuolvvaid hálddašit luonddu jierpmálaš vuogi mielde (Balto 1997:100-104). Balto dutkamis mun ipmirdan ahte muitalus lei hui dehálaš sámi mánáidbajásgeassimis, eahpenjulges vuohki mánáid bajásgeassit. Sápmelaččat eai háliidan giieldit mánáid ja nuoraid, muhto baicca mánáid diktít fuomášit ja ieža ipmirdit áššiid. Mánát galge beassat oahppat barggu ja vásáhusaid bokte.

Eadni ja áhčči oahpaheaba ja rávveba nuoraid árbevirolaš bargguide. Viellja muitala movttain áhččái ahte sidjiide leat huksegohtán ođđa mohtorcrossabána mii lea logi spábbačiekčanšilju stuoru. Áhčči ii beroš das dál nu olu, muhto jearahallá bártnistis vai son beassá muitalit. Go áhčči fuomáša ahte crossabána leat huksegohtán sin liigeguhtuneatnamiid ala, de son moaráska ja čorbmada vel beavdá.

Viellja vel viggá jearrat áhčis eaigo sáhte bohccot guohtut eará sajis, muhto de áhčči suhtttá vel eambbo.

“- Iežamet čivggat, liikká jallat go dáččat. Áhčči lei duođas moaráskan.
- Buot dat ferte čilget. Dego smávva mánáide. Itgo ipmir ahte die leat min deháleamos liige eatnamat? Dat mat min gádjot jus dákkár dálvvit joatkašuvvet.
Jus dálveguohtoneana šaddá jieŋa vuollái. L-á-s-s-a-š-u-v-v-o!” (Sara 2013: 29-30).

Dáhpáhusas boahdá ovdan váldoriidu romána muitalusas, mii lea eatnamiid alde. Árbevirolaš ealáhus ja mohtorcrossabána dárbbášit seamma eatnamiid, das čuožžila riidu. Dáhpáhusas čájeha nuorra olbmo bahkadasa, son háliida crossabána ja maid boazodoalu. Sitáhtas govviduvvo boarrásit olbmo ballu, jurddašuvuohti, garra ángiruššan ja rahčamuš árbevieruid doalahit. Lemme beroštupmi mohtorcrossii dagaha ahte son šaddá hárjeheaddji beallái digaštallamis áhčiinis. Dát dáhpáhus vuolgaha nu ahte oabbá ja viellja báhtareaba ruovttus mohtorsihkkeliin, soai mannaba crossabánii gos váldodáhpáhus dáhpáhuvvá ja nuora guovttos jávkaba. Dát govvida sihke ovttaskas olbmuid ja bearrašiid, ja olles servodagaid dilemma, movt šaddet veadjemeahttumis válljendillái, ja buot maid dat mielddisbuktá.

4.5.2 Nuora guovttos leaba jávkan

Vuosttaš kapihttala loahpas leaba Sánne ja Lemme jávkan, ja eadni ja áhčči ohcaba sudno. Soai geahččaleaba ringet sudno olbmáide ja oahppásiidda, ja leaba ija vázzán ja čurvon vuovddis. Juho vuolga crossabánii ohcat nuora guovtto, ja deaivá doppe hárjeheaddji. Juho ja hárjeheaddji riiddáskeaba crossabánas. Diehtemeahttunvuoda ja rasisma ovddasta hárjeheaddji, geas lea ovddasvástádus hukset mohtorcrossašilju. Hárjeheaddji diggodettiin áhčiin dadjá:

“- Ii mihkkege? Dis han lea buot maid dárbbášehpet! Olles meahcci han lea din. Mii earát eat oáččo lahkoniit ge! Ja dasa lassi oážžubehtet vel stáhtas ruđa, oastit buot maid dárbbášehpet. Ođđaseamos sihkkeliid, skohteriid, stuora biillaid. Ja barttat juohke sajes!” (Sara 2013: 41).

“Helveha doahpalas sápmelaččat. Eai leat goassege duhtavaččat!” (Sara 2013: 42).

Duogáš lea diehtemeahttunvuolta čadnojuvvon eananrivttiide ja eaiggátvuhtii mii čujuha duohta debáhtaide ja ovdagáttuide, mat bohtet ovdan iešguđet dásis románas, ja mat bohtet

ovdan hárjeheaddji moaráskeamis. Juho gávdná Lemme sihkkela crossabánas bovdnarokkis roahkkasan skirriide. Nuppi kapihttalis mitalusas dáhpáhuvvá eanas ulddaid ilmmis. Guoktelogiviđát dáhpáhus dáhpáhuvvá olbmuid ilmmis, áhčči áigu gávdnat čovdosa, son lea álgán jurddašit viidábut ja ohcat veahki viidábut. Son geahččala buot maid sáhtta.

“Eadnerohki girjjis lei gávdnan telefonnummara.
Eadnán itgo diehtán buoret ráđiid, vai leatgo duodát?”(Sara 2013: 102).

Sitáhtta čujuha sámi árbevieruide ja jáhkuide. Dás boahtá maid seammá bahkadas go romána loahppasánis, sámi árbevierut ja ođđaáiggi dárbbut. Dát geažuha ovddos mitalusas, ja buktá gealddu lohkkái. Gean telefonnummára lea gávdnan, gosa son Juho lea jođus? Eadnerohkki ovddasta ovddit buolvva jurddašeami, ja áhčči ovddasta ođđasit áiggi jurddašeami. Eallinvuohki ja jurddašeapmi lea rievdan dán guovtti buolvva gaskkas. Noaidit, diehtit ja guvllárat leat leamaš dehálaččat ovddit buolvvaid birgejumái ja dat leat oassin sámi máilmmigovas. Go ovddit buolvva olbmot leat dárbbášan veahki de sii leat jerran veahki noiddiin, otná olbmot jerret heahteveahki heahtebálvalusain.

Golbmalogát dáhpáhus dáhpáhuvvá olbmuid ilmmis gos eadni lea guovddázis. Eadni gullá ijjat ihkku oadedettiin, juoga bovti su, son imaštallá. Eadni ja áhčči leaba vuollánišgoahtán go mánát eaba gávdno, muhto dán ija oazžu eadni imašlaš dovddu ja návccaid viidásit rahčat. Eadni dovda gamus ahte mánát leaba lahka. Dán oasis ja oasis mii lea ovdalis lea oktavuoha, mii dahká mitalusa gelddolažžan. Oassi mii lea ovdalis dáhpáhuvvá ulddaid ilmmis, doppe leaba oabbá ja viellja gávdnan ruovttueatnamiid, muhto lea dušše čáhppes viessosadji. Soai náđđuba rohtui mii lea oadđenlanja láse vuolde. Ulddaid ilmmi ja olbmuid ilmmi oktavuoha buktá lohkkái doaivaga ja gealddu ahte bárti čovdojuvvo, ja lohkkái boahtá earenomáš mokta lohkat viidásit mitalusa. Eadni šaddá dán dáhpáhusa dáfus hui dehálaš persovdna románas.

Goalmmát ja mañemus kapihttalis romána mitalusas leaba áhčči ja Čorre vuohččan ruovttoluotta ealu luhtte guhkes áigái. Lea čáppa gidđabeaivi ja áhčis lea buorre mokta. Áhčči fuomáša ahte moadde heakka leat njáhkan guhkkelii go galget ja hohccala Čorre, muhto Čorre ii jeagat. Čorre dušše njuiku ja gerjjoda. Áhčči áicá lagabus guokte gappa ja vel geažotbealjít, ja Čorre fas biedđagoahtá. Áhčči leaikkastallá Čorriin mii orru dego ipmirdeamen su.

“- Ná, heaibame bahtá, ammahal dál de letne gávdnan daid gullon uldda bohccuid!”
(Sara 2013: 196).

Čorre lea njealječalmmat beana. Muitalusa álggus lea Sánne imaštallan ja jurddašan sáhtta go njealječalmmat beana oaidnit eambo go earát, nu movt lohket. Dán oasis mii dáhpáhuvvá olbmuid ilmmis geažuhuvvo ahte Čorre oaidná juoidá maid áhčči ii oainne. Dát guokte gappa maid áhčči oaidná, sáhttiba leat uldda bohccot. Lohkki oazžu ipmárdusa ahte dát bohccot leaba, Sánne ja Lemme. Teavsttas lea álggus geažuhuvvon njealječalmmat beatnagiid attáldagaid birra, mii dál fas geažuhuvvo dainna laigiin ahte lohkki galgá ipmirdit ahte lea juoga earenoamáš maid Čorre oaidná. Lohkki beassá diehtit ahte ovddit oasis mii dáhpáhuvvá ulddaid ilmmis, leaba Sánne ja Lemme deaivan eahpáračča. Soai leaba dahkan dan maid galgaba nu ahte beassaba ruovttoluotta olbmuid ilbmái. Go leaba ollašuttan maid galgaba de sudnuide šearáska olles máilbmi. Lea oktavuohhta olbmuid ilmmi ja ulddaid ilmmi mitalusain. Olbmuid ilmmis gos áhčči lea, govviduvvo máilbmi šearradin.

“Lei issoras čappa gidđabeaivi. Beaivváš šearrái alimusas ja deaivvai vilges muohttaga eatnamis, de šearáskii olles máilbmi. *Viimmat!*” (Sara 2013: 194).

Dát sitáhta maid geažuha ahte Sánne ja Lemme leaba beassan olbmuid ilbmái, muhto leaba boazun. Dakkár oktavuohhta ulddaid ilmmi ja olbmuid ilmmi gaskkas maid lohkki beassá diehtit, dagaha earenoamáš gealddu mitalussii. Teakstadásis leat buohtalasmáilmmiit gos dáhpáhusat doibmet goappáge máilmmis, ja hábmejít lohkkái gealddu. Konteakstamáhttu lea veahkkin buktimen gealddu lohkkái, go lohkki oazžu ja ipmirda geažuhemiid mat geažuhit mii dasto dáhpáhuvvá mitalusas.

Juho ii máššan ja bálkesta niibbi badjel dan guokte gabbageažotbealji. Son lei áhkustis gullan máidnasiid ulddaid birra.

“Son šlivgii nu guhkás go nagodii. Niibi manai badjel bohccuid, mealgat meaddeli, ja dohko bázi” (Sara 2013: 197).

Diesa nohká romána mitalus. Lohkkái báhcá gažaldat, beassaba go Sánne ja Lemme fas olmmožin olbmuid ilbmái. *Ilmmiid gaskkas* mitalusas lea rabas loahppa, lohkki ii boađe čielgasit diehtit mii dáhpáhuvvá Sanniin ja Lemmiin. Maŋemus oassi romána mitalusas čujuha boahte girjái, *Doaresbealde doali* (2014), mii lea joatkka *Ilmmiid gaskkas* girjjis. Juho lea ealu luhtte, go beana álgá imašlaččat láhttet, ja Juho áicá guokte gabba bohcco. Su jurdagii boahdá ahte sáhttet leat ulddaid bohccot. Son jurddaša áhku mitalusaid birra, ja movt dákkár

dilálašvuodas galgá bargat. Son bohcosa veahá iežas, go rávisolmmoš jáhkká ulddaide. Johan Turi muitalii girjjistis *Muitalus sámiid birra* ahte ulddain leat bohccot, ja dat leat olu čábbábut go sámiid bohccot. Dat čájehit bohccuid muhtumiidda, ja sáhttet maiddáii addit. Go oaidná ulddaid ealu, de ii galgga luoitit čalmmis bohccuid eret, ovdal go lea bálkestan stálli bohccuid badjel, go dan lea dahkan de oažžu daid alces (Turi 2010:158). Buot mañemusas *Ilmiiid gaskkas* muitalusas boahtá ovdan ahte Juho mearrida bálkestet niibbi bohccuid badjel. Romána loahppasánis lea su bahkadas dialogan áhku ja soapmása gaskal, gos lea sáhka leago ain vejolaš jáhkkit ulddaide, ja eará earenoamáš aspeavttaide mat govahallojuvvojit. Jus ii leat šat vejolaš jáhkkit doložiidda, manne de olbmui lea áin máhttu dáid birra ja manne sii praktiseret rituálaid mat várjalit olbmo. Mañemus cealkka girjjis lea:

“Ja manne mehciin álo gávdnojit guđđon niibbit?” (Sara 2013: 199).

Dát sitáhtta geažuha ahte olbmot dálááiggis dovdet sámi árbevieruid, ja dát buktá lohkkái jurdagiid ja gažaldagaid mat bohtet čađat dán muitalusas, nammalassi leago duohta vai ii. Dát sitáhtta maid doaimma juogalágán ággan ahte sámi njálmmálaš árbevierut ellet ain olbmuid gaskkas, ja dát buktá gealddu lohkkái lohkat viidásit boahte girjji.

4.5.3 Ulddaid ilmmis

Nils Oskal čállá ahte sámi etihka mielde olmmoš galgá gulahallat ja soabadit iežas siiddain ja eará olbmuiguin, muhto maiddáii guohtoneatnamiiguin, johtolagain, orohagain ja olles luonddubirrasiin dannego buot dákkár báikkiin leat vuoijjat, maiguin ferte soabadit (Oskal 1995: 96). Sámi árbevieru mielde lea dábálaš jearrat lobi jus áigu idjadit dahje jus áigu hukset maidege ođđa báikái. Lobi jearrama oktavuodas leat sápmelaččat ijastan báikkis gosa áigot hukset, ja jus bállejit oadđit báikkis, de dihtet ahte eai leat muosehuhttimin ovttaga ja ahte dasa sáhttet hukset. Olmmoš sáhtta niegu čađa dahje muđui go lea guovtti ilmmi gaskkas, oaidnit dahje gullat jus eatnanvuložiid ráfehuhtta. Dáinna lágiin leat sápmelaččat čájehan ahte sii atnet árvvus ja gudnejahttet luonddu.

Buohtalasmuitalusas beassá lohkki diehtit, ahte Sánne ja Lemme gullaba imašlaš riečuma, mii ovddasta čalbmeravkaleami go duohta ja imašlaš máilbmi suddaba oktii. Soai leaba ráfehuhtten eahpáračča, gásttakeahhtá mánná mii lei guđđojuvvon meahccái jápmit. Mai Britt Utsi (1993)

lea dutkan eahpárašmuitalusaid iežas váldofágačállošis, son čállá ahte eahpáraš lea dakkár mánná mii gomuhallá ja dasa sáhtta olmmoš ráimmahallat (Utsi 1993: 35). Go eahpáračča deaivá de galgá máhttit meannudit nu ahte ii ráimmahala dahje ihttohala. *Ilmiiid gaskkas* mitalusas boahtá ovdan ahte ferte lohkat áhččemin rohkosa ruovttoguvlui golmma geardde, ovdal eahpáraš olle du birastahttit, jus ii dan daga, de ráimmahallá. Go Sánne ja Lemme deaivaba eahpáračča vuosttaš geardde, de soai eaba dárán maidege, vaikko diehtiba movt galgá meannudit eahpáraččain. Sáhtta dajat ahte sámi árbevierut ja muitaleapmi leat sirddašan sudnuide ovddit buolvvaid bokte, vaikko mitalusas ii namuhuvvo goas ja movt dat lea dáhpáhuvvan. Vaikko sudnos lea dát máhttu, de soai eaba nagot iežaska várjalit ráimmahallamis. Lohkki lea ožžon dieđuid eahpáračča birra ovdasánis mii čujuha sámi njálmmálaš árbevrrui, ja lea várohussan. Sámi njálmmálaš árbevieru mielde eahpáraš ii leat bahá iešalddis, muhto ohcá veahki beassat ráfái. Ovdasánis govahallojuvvo ahte lea moraš mii dahká eahpáračča moarrái. Dat čieru go ii leat ožžon nama, ja dáinna lágiin ii leat meannuduvvon olmmožin. Eahpáraš sáhtta leat várálaš sutnje gii dan vuorjá, ja gii ii máhte vugiid mat sáhttet várjalit.

Mitalus álggahuvvo in medias res, nu movt lean ovdal namuhan. Lea Lemme gii vuodjá crossihkkeliin.

“Biškko fal, riežu fal! Juste nie” (Sara 2013: 10).

Sitáhtas geardduhuvvo jiena bagadus synonymain. Biškut ja riehčut vearbain lea sullasaš sisdoallu. Cealkagis deattuhuvvo man bastil dat jietna lea mii gullo. Seamma ládje govviduvvo eahpáračča jietna. Dakka maŋgel vuosttaš oasi, eará dáhpáhusas oažžu lohkki eambo geažuhemiid maid sáhtta čatnat eahpáračča deaivvadeapmái. Sánne vuordá áhčis dassái go gergá čoahkkimis ja soai galgaba vuolgit. Fáhka boahtá, rabas juolggát, ártegis olmmái gii hupmá ja fáipu giedaiguin, Sánne lusa.

“Áhččemin! Neavrrimánna, romes mánná, juohke sajis! Áhččemin..! Golmma geardde, golmma geardde” (Sara 2013: 14).

Dát geažuheamit buktet leavttu ja šuoŋa mitalussii, ja čujuhit maiddái váldoriiddu, mohtorcrossabánii mii lea mitalusa riiddu vuolggasadji. Leavttu govahallama ja dáhpáhusráiddu variašuvdna dahká mitalusa ealasin. Dát lea mihtilmas olles mitalusas.

Sánne ja Lemme ráimmahallaba ja šaddaba ilmmiid gaski boazun. Sudno miella ja gulahallan gaskaneaset lea nugo ovdal, soai leaba ieža. Boazun soai deaivaba eará hástalusaid go dan maid olbmožin livččiiga dahkan. Soai šaddaba earret eará váruhit nu ahte eaba šatta niesteboazun ulddaide, maid Sánne ipmirda go son ja Lemme šaddaba njuovvangárdái. Sámi njálmmálaš árbevieru mielde orrot ulddat eatnanvuole dahje bávtti siste ja sis leat bohccot, gusat ja sávzzat. Sii oidnojit olbmuid ilmmis, sis leat árbevirolaš sámi biktasat (Qvigstad 1927: 394). Árbevirolaččat lea ráfálaš oktavuohhta ja árvvusatnin dehálaš, sápmelaččaid ja sin gaskkas geat ellet eará ilmmiin. Leat olu mitalusat gos sápmelaččat leat ožžon veahki eará ilmmi olbmui, sii leat váldán vára elliin, buktán váruhusaid sormiide, ja veahkehan bargguid oktavuodas. Jus uldanieida bohtá olbmuid ilbmái, de sáhtta bárdni náitalit nieiddain jus nagoda nieidda čugget náluin dahje cikcet nu ahte vardigohtá, ovdal go jávká (Qvigstad 1927: 412).

Sáhtta leat várálaš deaivvadit eatnanvuložiiguin dahje ulddaiguin. Jus dovdá vieruid ja diehtá movt galgá meannudit ulddaiguin, de gal birge. Jus don beasat ulddaid ilbmái de it galgga borrat maid sii guossohit. Jus don borat dan maid ulddat guossohit, de it beasat šat olbmuid ilbmái. Jus beasat vuolgit olbmuid ilbmái fas, de sáhtat oažžut ulddain stuora ealu skeaŋkan go vuolggát, muhto jus gulat maidege, ale geahčes maŋos, jus geahčestat de massát beali ealus (Somby 1976: 24-25). Fredriksen čállá ahte sámis gávdnojit maid mitalusat gos ulddat leat lonuhan olbmo máná ulddaid boares ádjáin dahje áhkuin. Leat maid gohčodan olbmománáid geat riegeadit vigiin uldda lonohassan (Fredriksen 2020: 7).

Ilmmiid gaskkas romána mitalusat ovddastit ulddat várálašvuoda, máhtu ja veahki. Jus Sánne ja Lemme livččiiga bohtán ulddaid ilbmái olbmohámis de livčči dilálašvuohhta leamaš earálágan. Soai leaba bohccohámis ulddaid ilmmis, ja ulddat oidnet maid sudno boazun. Dát earenoamáš ja imašlaš dássi go soai leaba boazun ulddaid ilmmis dahká mitalusa gelddolažžan ja earenomážin. Sánne ja Lemme deaivaba olu hástalusaid go geahččaleaba beassat ruovttoluotta olmmožin ruoktot. Ovtta dáhpáhusas soai nagodeaba doadjit áiddi ja báhtarit eret gárddis, gumpet vel maŋis. Soai deaivaba vuoras uldaáhku geas leat earenoamáš attáldagat, ja gii oaidná ahte soai leaba olbmot ja gii lohpidá sudno veahkehit. Uldaáhkku ovddasta árbevirolaš máhtu ja veahki dahje neavvaga nuoraide, movt soai beassaba eret ulddain geat doivot soai leaba bohccot.

Härkönen-Solbakken (2014) čállá iežas mastergrádadutkosis ahte sámi máilmmigova mielde máilbmi lea juhkkovuvvon golmma ávvosii. Son čujuha Juha Pentikäinenii (1995) gii čilge ahte

vuolimus ávus lea jábmiidáibmu, ja doppe orrot maid gufihhtarat ja gieddegeašgálgu. Gufihhtarat leat seammalágánat go sámít, ja sii ellet seammalágan eallima go sámít, muhto buot sin eallimis lea ruovttogežiid (Härkönen-Solbakken 2014: 80). Ulldaáhkus *Ilmiiid gaskkas* mitalusas leat seammalágan iešvuodát go gieddegeašgálggus sámí árbevirolaš muitaleami mielde, gieddegeašgálgu orru okto ja sus sáhttá oazžut veahki.

Ilmiiid gaskkas mitalusas ellet ulddat iežaset ilmmis seamma ládje go sápmelaččat dahket olbmui ilmmis. Sii vižžet birgejumi luondduattáldagain ja boazodoalus. Ulldat ellet, barget ja servvoštallet seamma ládje go sápmelaččat leat árbevirolaččat bargan. Ulldaid ilmmis eai leat muhtorfievrrut, eai viesut, sii orrot lávuin ja guođohit ealu vázzi. Ulldat govviduvvojit bargánin, ja sii eai ájáhallan barggaid siste.

“Buohkain čáhppes vuovttat ja ruškes čalmmít. Unnit šaddui, muhto jođánat ja bargánat. Sii lihkededje duostilit ja sihkkarit” (Sara 2013: 47).

Lohkkái govviduvvo maid váldopersovnnat oaidniba. Visuála ja rumašlaš govvádus lea mihtilmas sámí prosas (Fredriksen 2015: 222). Ulldat govviduvvojit árijálaš ja bargánis boazobargin. Lea dábálaš sámí árbevirolaš ulddamitalusain ahte ulddat govviduvvojit buorren, ja sis lea buorre dilli, lea dego govahallan makkár buoret dilli olbmos sáhtašii leat. Muhto jus dilli galgá leat buoret dahje buorránit olbmui, dalle ferte olmmoš meannudit dihto ládje. Ulldaid eallinvuohki govviduvvo idealisttalaš govahallamin, dakkáriin go sámí servodat lei ovdal go bođii mekaniseren, industrialiseren ja moderniseren oarjemáilbmái ja Sápmái. Dat čujuha romána fáddái, ođđaáiggi ovdáneapmi hástala sámí árbevirolaš eallima.

Ilmiiid gaskkas mitalusas ulldaid siida govviduvvo seamma ládje go olbmuid ilmmi siida árbevirolaččat lea leamaš. Lea siidda boarráseamos gean atne árvvus, ja gii lea siidda oaivámuš.

“ Nihce-áddjá lei siidda boarráseamos, lei hárbman ja áiggui čájehit nuorabuidda, ahte barggu galggai albmáláhkái loahpáhuvvot, go vuos lei álggahuvvon. Earát vuhtte boarráseappo ráfehivuođa ja jeagadedje jearatkeahhtá” (Sara 2013: 55).

Sitáhtas oaidná makkár sadji boarrásepmosis lea siiddas, siidaguoimmit ja nuorabut čájehit sutnje gudnevuollegašvuoda, ja árvvus atnet su.

Fredriksen (2015) lea giedáhallan siidaguoibmi-doahpaga, son čállá ahte:

“Jos olmmoš máhtá leat siidaguoibmi, iige leat iešlágan, de dat čájeha ahte sus leat dáiddut mat dahket ahte son doaibmá eará olbmuid searvvis ja máhtá bisuhit singuin buori gaskavuoda” (Fredriksen 2015: 45-46).

Dát čilgehus čilge mu mielas hui bures siidda olbmuid ovtastallama ja gaskavuodaid boazobargguid oktavuodas. Ulddaid servodat ja ilbmi čujuhit sámi árbevirolaš eallivuohká, jurddašepmái ja ealáhusaide. Čujuha maid ahte olbmuid otná eallinvuohki lea kontrásta sámi árvvuide, jurddašepmái ja eallinvuohká.

Go lonohallat buohtalasmuitalusaid dáhpáhusaid olbmuid ilmmis ja ulddaid ilmmis, de dahká earenoamáš gealddu mitalussii ja doalaha lohkkái motivašuvnna lohkat viidásit mitalusa. Dáhpáhusat mat doalahit gealddu ja dagahit mitalusa ealasin leat, Sánne ja Lemme rahčamuš beassat ruoktot olbmuid ilbmái, váhnemiid moraš ja rahčamuš eallit viidásit, ja čáhppadasat mat áitet ulddaid eallima. Čáhppadasat dahje mierkkát ulddaid ilmmis leat juste dakko gokko mohtorcrossabána galgá huksejuvvot. Čáhppes mierkkát leat várálaččat ulddaide, go doppe lea jápmin ja ii sáhte orrut. Ulddat ellet luonddus, mierkkát billistit guollejávriid ja guohtuneatnamiid. Čáhppes mierkkát speadjalastet čállu beroštumi lundui, ja ovddastit moaitámuša birasbillistemiide, nuoskidemiide ja huksemiidda. Mitalusas lea govviduvvon hui konkrehta movt huksemat eatnama alde billistit luonddu ja mirkoluhttet dan. Dat lea maid geahčastat ovddos, mas dán dáidit oaidnit eanet ja eanet dál maid eatnama alde.

Sánne ja Lemme ovddasteaba dábálaš nieidda ja bártne geat ealliba odđáigásaš máilmmis. Ulddaid ilmmis šaddaba atnit buot árbevirolaš máhtuid ja gálggaid vai birgeba. Mitalusat maid soai leaba gullan ulddaid birra, ja movt galgá meannudit eahpáraččain leat guovddázis go galgaba birget ja báhtarit ulddaid ilmmis. Go soai šaddaba boazun, de Sánne ii sáhte ipmirdit mii dáhpáhuvvá. Leago duohta, vai negada go son? Son fuomáša ahte sudno dilálašvuhta lea duođalaš, ja son ii nagot ipmirdit dán “jallas” duohtavuoda ahte soai leaba boazun ulddaid gárddis, ja son ohcá vieljastis. Soai šaddaba gárddis atnit máhtu maid leaba oahppan ruovttus, movt boazobargit barget. Dát máhttu veahkeha sudno ceavzit gárddis, soai ipmirdeaba ulddaid láhttemis maid sii áigot bargat. Soai diehtiba maid gokko sáhtá áidi leat heitot ja gokko sáhtá álkit báhtarit. Dan lea Sánne oahppan áhčistis gárdebargguid oktavuodas, mii dál bohtá sudnuide ávkin. Goitge lea váttis ja hástaleaddji dilálašvuhta gosa nuora guovttos leaba šaddan, ja soai šaddaba dilálašvuhtii mii lea heakkavárre. Soai diehtiba ahte soai ferteba

gávdnat eahpáračča ja addit dasa rievttis nama vai beassaba fas ruoktot váhnemiiddáseaskka lusa ja iežaska eallimii olbmuid ilbmái. Loahpas romána muitalusas go soai fas deaivvadeaba eahpáraččain mañemus geardde ja go soai measta válddáhalla guppiide ja ulddaide, de fas bohtá atnui sudno árbevirolaš máhttu. Sánne lea gearggus, ja son lohka áhččemin rohkosa golmma geardde ja ollašuttá dan maid galgá. Dát gáđju sudno ja soai beassaba fas olbmuid ilbmái.

4.6 Muitaleaddji

Ilmmiid gaskkas muitalusas lea muitaleaddji vuosttaš -ja goalmátpersovnnas, sihke namahis jietnan ja muitaleaddji gii addá sátnesaji muitalusa persovnaide:

“- Maid doai leahppi, láhppán diimmu?

Viellja lei juo sihkkela gárran goalloskerrui, ja ieš gii lei ordnet almmái, orui iežas mielas hirbmat guhká juo vuordán. Áhčči bođii veahkin goallostit skearru biilii.

- In leat, muhto jurddašin ahte lea nu álki bohtit gárvásit gárrojuvvon guorbái, bogostalai son bárdnásis.

Haha, HUI somá!

Viellja bohkosii loikadit ja njuikii biilii.

Manná olles beaivi dán sávzaealu vuordit čoahkkái” (Sara 2013: 16).

Lohkki ipmirda konteavsttas ahte lea dialoga ja lea Lemme gii hupmá áhčiinis. Dialogat leat lahka hupmangiela, ja lea njálmmálaš giela muitalanmálle dovdomearka. Dialogat ealáskahttet muitalusa ja dialogain sáhtta maid dovdat olbmuid hupmanvuogi bokte. Lemme jurdagat bohtet ovdan goalmátpersovnna muitaleaddji bokte, ja lohkki beassá sutnje oahpásnuvvat. Dan láchkai lohkki beassá lohkat Lemme jurdagiid vuosttašpersovnna hámis, ja oažžu diehtit su iežas oaivila. Vuosttašpersovnna atnin buktá lagasvuoda lohkkái, ja beassá oahpásnuvvat persovnaide jurdagiid ja ságaid bokte dadistaga go muitalus ovdána. Gáržžádus lea ahte vuosttašpersovnna muitaleaddji ii dieđe earáid dovdduid ja jurdagiid. Vuosttašpersovnna muitaleaddji gohčoduvvo interna dahje siskkáldas geahččanguovlu (Gaasland 2009: 28).

Goalmátpersovnna muitaleaddji sáhtta addit dieđuid jus lea buotdiehti. Dalle lea eksterna dahje olggobeale geahččanguovlu, ja muitaleaddji ii oasálastte muitalussii. Go lea buotdiehti muitaleaddji dalle sáhtta válljet nu ahte buot áššit eai leat dihtosat persovnaide geat leat mielde muitalusas, muhto lohkki oažžu eambo dieđuid. Fredriksen čállá ahte lea dábálaš

váikkuhangaskaoapmi njálmálaš árbevirus lonohallat gaskal vuosttaš- ja goalmátpersovnna muitaleaddji. Muitalus sáhtá šaddat eanet gelddolaš ja dramáhtalaš, go teavsttas lea soddjilvuolta, ja go molsun dáhpáhuvvá (Fredriksen 2011: 329).

Ilmmiid gaskkas muitalusa buohtalasmuitalusas eai dieđe persovnnat geat leat muitalusas mii dáhpáhuvvá nuppi ilmmis, lea dušše lohkki gii beassá buot diehtit. Buotdiehtti muitaleaddji sáhtá maid nu ahte ii muital lohkkái buot, ovdamearkka dihte persovnnaid jurdagiid ja dovdduid. Dalle ferte lohkki ieš dulkot ja reflekeret dan ektui go jus muitaleaddjis lea eanet rabas muitalanstiila. Sáhtá dadjat ahte dalle buotdiehtti muitaleaddji ii seagut nu olu iežas muitalusii. Dalle leat dialogat ávkkálaččat lohkkái, dialoga bokte oažžut dieđuid. Loddeperspektiivvas muitalit muitalusa diskurssa, dalle lea muitaleaddji gii lea áibbas olggobealde muitalusa. Muitaleaddji sáhtá maid nuppe háve hui lahka muitalit. Muitaleaddji sáhtá govvidit persovnnaid olggaldas ja maid siskkildas iešvuodaid. Dáinna vugiin oahpásnuvvá lohkki buorebut muhtun persovnaide go earáide.

Ilmmiid gaskkas muitalusas muitaleaddji muitala vássánáiggis, muhto dialogat muitaluvvojit dálááiggis. Abbott čállá ahte muitalusa jietna leat dat “gean” mii gullat, dávjá lea vuosttašpersovnna dahje goalmátpersovnna muitaleaddji ja leat dat maid mii leat hárvánan gullat bajásšaddadettiin muitalusain (Abbott 2021: 76-77). *Ilmmiid gaskkas* muitalusas lohkki oaidná buot muitaleaddji čalmmiid ja jurdagiid bokte. Fokalisašuvdna narratiiva teavsttain lea váldonjuolggaduslaččat dan birra gii oaidná, gii hupmá, oanehaččat čilgejuvvon de lea oaidninsaji birra sáhka. Abbott čilge ahte fokalisašuvdna lea váttis, muhto das lea ávkkálaš mihttu. Dat bájuhít linsii man čađa mii oaidnit rollaid ja dáhpáhusaid muitalusas. Dávjá lea muitaleaddji min fokalisáhtur, muhto ii álo (Abbott 2021: 79).

Dábálaš muitaleami stiillat leat njuolggomuitaleapmi, gaskkalaš dahje eahpenjuolggomuitaleapmi dahje friddja gaskkalaš muitaleapmi. Go galgá guorahallat persovnnaid iešvuodaid, jurdagiid ja guottuid ja dulkot gii hálldaša perspektiivva, de leat muitaleami jurdagiid ja muitaleamistiillat guovddáš gaskaoapmin (Wood 2008: 8–9).

“Áhkku mieiggadii soappis vuostá ja áibbas jurdagiid siste, go fuobmái guokte bealleheakkat bohcco suoibumen olggos čáhppes mierkká siste. Son dollii gieđa gállu vuostá, dego buorebut livččii dan dihte oaidnimen.
Mii ipmašiid?“ (Sara 2013: 78).

Guokte vuosttaš cealkagis lea gaskkalaš muitaleapmi. Lea goalmátpersovvna muitaleaddji mii referere dasa mii dáhpáhuvvá. Njuolggomuitaleapmi lea dábálaš dialogain, ja lea dábálaččat vuosttašpersovvna. Teakstaoasis lea buotdiehti muitaleaddji perspektiiva, earret cealkagis: “Mii ipmašiid” mii lea friddja gaskkalaš stiila mas lea Bikká jietna.

“Son luittii giikana ja vikkai várdat dušše čalmmiiguin.
Beare guhkin!” (Sara 2013: 195).

Sitáhtas lea gaskkalaš muitaleami stiilla vuosttaš cealkagis ja goalmátpersovvna-muitaleaddji. Nuppi cealkagis lea friddja gaskkalaš stiila mas lea áhči jietna. Aaslestad čállá ahte norgga álbmotmáidnasiin oktavuodas dovdat friddja gaskkalaš stiilla, earenoamážit málliin mas merkejuvvo ovdamearkka dihte čuorvvasmearkkain (Aaslestad 2013: 105).

Ilmiiid gaskkas romána muitalusas leat muhtun dialogat mat dáhpáhuvvat persovvnaid gaskkas. Muitaleaddji jietna dávjjimusat rievdá go sirdá muitaleaddji jiena muhtun rolla jietnan, njuolgo sitáhttan jurdagiin dahje sániid cealkimiin. Dakkár rievdan sáhtta maid dáhpáhuvvat goalmátpersovvna muitaleaddji vehkiin. Dát sáhtta dahkkojuvvo friddja, áibbas aisttonmearkkaid hága. Dát njuovžilis muitaleaddji jiena heiveheapmi lea dábálaš hupman iešguđet jienaiguin. Buot dahkkojuvvon dábálaš mearkkaid ja attribušuvvna haga, seammás go goalmátpersovvna doalahuvvo. Dát gohčoduvvo friddja gaskkalaš stiilan (Abbott 2021: 83).

James Wood (2008) gohčoda friddja gaskkalaš muitaleami stiilan mii ‘manná persovvna sisa’. Son čilge ahte čállái lea váttis čađat doalahit buotdiehti stiilla olles muitalusa, go muitalusas lea áigumuš mannat persovvna posišuvdnii ja váldit su hupman- ja jurddašuvuogi. Das boahtá friddja gaskkalaš muitaleapmi. Njuolggomuitaleapmi lea, muitalit njuolga ovdamearka dihte: “Diet olmmoš gal riedjá”. Gaskkalaš muitaleapmi fas, go ii muital áibbas njuolga, “Diet olmmoš gal riedjá, son jurddašii ja šluvggi oaivvi”. Friddja gaskkalaš muitaleapmi fas lea: “Imaš movt diet olmmoš riedjá, movt hearráid su jaskkodahttit?”. Mañimuš ovdamearkkas leat sánit ‘imaš’ ja ‘hearráid’ mat muitalit ahte cealkka lea friddja gaskkalaš muitaleapmin. Wood čállá ahte dát guokte sáni sáhttet ovddastit muitaleaddji guottuid mat ihtet muitalusas, vai leatgo čállá guottut mat ihtet (Wood 2008: 8-11).

4.6.1 Dialogat

Ilmmiid gaskkas mitalusas leat dialogat dehálaččat go dáid bokte lohkki oahpásnuvvá mitalusa persovnnaide, sin jurddašeapmái ja gulahallanvuohká. Dialogat maid ealáskahttet ja buktet leavttu *Ilmmiid gaskkas* mitalussii. Wood (2008) deattuha ahte dialoga lea dehálaš fikšuvdnadeavsttain, dialoga bokte bohtá lohkkái diehtu fikšuvdnapersovnnas ja iige dušše čállis. Lohkki sáhtta ipmirdit ja dulkot dialogaid iešguđet ládje. Lohkkiin lea iešguđet lágan duogáš ja konteakstamáhttu, ja danne maiddái ipmirdit ja dulkojit dialogaid iešguđet ládje. Wood čállá maid ahte dialoga bokte lea buoremus vuohki čállis kommuniseret lokkiin, ja ii mihkkege billis nu olu “eallima” teavstta go čilgehus (Wood 2008: 213). Čilgehusa haga lea lohkkis vejolašvuhta dulkot dialoga hui friddja, iežas ipmárdusa, oainnu ja máhtu vuodul. Logadettiin ja guorahaladettiin sámi girjjálašvuoda sáhtta šaddá dakkár dovdu, ahte fiktiivva dáhpáhus lea juoga ládje oahpis. Sámeielas leat olu dadjanvuogit maid šaddá guorahallat, ja maid ipmirdeapmái lea ávkkálaš konteakstamáhttu.

Fredriksen (2015) čállá *Árbbolaččat triologiija* dutkama oktavuodas ahte sámeielas leat dadjanvuogit mat eai mital njuolga, ovdamearkka dihte *geažidit, beasadit, bonjastit, garvit, garvvašit, mohkahallat, mohkastit, mohkkasit* ja *vanahallat*. Son oaidná ahte dákkár dadjanvuogit ihtet *Árbbolaččat* teavsttas earenoamážit dialogain. Dakkár dadjanvuogit leat áiggiid čađa geavahuvvon smávva báikkálaš servodagain. Dadjanvugiin garvá vai ii ribat soardit, loavkidit dahje eaddudit nuppi (Fredriksen 2015: 68).

Dialogain ja ságastallamiin lohkki lohká movt lea oktavuohka ja gulahallan servodagas gos *Ilmmiid gaskkas* mitalus dáhpáhuvvá, makkár oktavuohka lea olbmui gaskaneaset, ja makkár máilmmigovva servodagas lea. *Ilmmiid gaskkas* mitalusas leat buhtalas sámi servodagat guovtti ilmmis, ja guovtti áiggis. Ulddaid ilbmi lea dego sámi servodat ovdalaš áiggis, ovdal go bohte viesut ja mohtorfievrrut.

Fredriksen (2015) čállá *Árbbolaččat triologiija* dutkamis ahte dialogain geavahuvvo beaivválaš giella ja suopman, dat ovddasta njálmmálaš ja čálalaš árbeviera deaivvadeami teavsttas, ja nanne váldopersovna lagaš dialoga lohkkiin. Dialogat leat okta dán teavstta nannoseamos beliin. Danne go čállis addá lohkkái ealli govaid ovttaskas olbmuid gaskavuodain ja lagasvuoda dáhpáhusaide persovnnaid háleštallamiin (Fredriksen 2015:93). *Ilmmiid gaskkas* mitalusas oaidná čielgasit makkár gaskavuodat olbmui leat dialogasagastallamiid bokte. Oappá ja vielja lagasvuohka bohtá oidnosii earenoamážit go leat dialogat sudno váttis dilálašvuodain dahje

bárttiin. Okta ovdamearka leago oabbá ja viellja leaba ulddaid ilmmis ja geahččaleaba ipmirdit movt sáhttiba fas beassat ruoktot.

“ - Nu ahte don it jáhke soai leaba šaddan mierkká sisa.
Viellja šluggi oaivvi, ja vaikko son didii ahte ii viellja ge diehtán sihkkareappot go ieš, de oappás váibmu juobe veaháge geahpui” (Sara 2013: 121).

Sitáhtas lea oassi dialoga oappá ja vielja gaskkas, gos soai ságastallaba. Ságastallamis soai imaštallaba gos leaba váhnemat dál ja geahččaleaba ipmirdit iežaska dili ulddaid ilmmis. Oabbá háliida iežas gažaldagain oažžut vieljas doarjaga iežas jurdagiidda. Oappá miella geahppu go gullá vielja oaivvilda ahte sudnos lea doavva beassat fas ruoktot. Sitáhtas beassá lohkki oaidnit sudno gaskavuoda, luohttámuša nubbái ja man dehálaš doarjjan leaba soai goabbat guoibmái. Dat čujuha ahte sudnos lea nanu oktavuoha ja lagasvuoha gaskaneaskka.

Áhči ja hárjeheaddji gaskavuoha bohtá hui čielgasit ovdan dialogas.

“- Maid helvehiid don humat?
- Na dán beargalaga ráhkkanusa!” (Sara 2013: 40).

Dialoga addá govva sudnos gaskavuodas, mas lea unohisvuoha. Sudnos lea garra hupmanmálle go nubbi garruda nubbái, ja dat muitala ahte sudnos lea riidu dahje unohis gaskavuoha. Lea crossabána birra sáhka, dat čujuha romána váldofáddái mii lea riidu eatnamiid alde.

4.7 Persovnnat *Ilmmiid gaskkas* románas

Ilmmiid gaskkas muitalusa oalgepersovnnat olbmuid ilmmis leat eadni, áhčči ja Biggá. Ravdapersovnnat leat hárjeheaddji ja Nihce-áddjá. Oabbá ja viellja dahje Sánne ja Lemme leaba váldopersovnnat.

4.7.1 Eadni

Eatni namma lea Riija, son lea duolba persovdna čadat muitalusas. Lohkki ii beasa diehtit nu olu eatni birra. Lohkki oahpásnuvvá eadnái dáhpáhusain su daguid bokte, veahá su jurdagiid ja

dialoga bokte. Eadni bargá árbevirolaš nissonolbmuid bargguid ruovttus ja sus lea árbevirolaš eatni rolla muitalusas. Eadni háliida ahte mánát galget oahppat árbevirolaš bargguid, ja son lea gii šiggu ja njulgeda mánáid. Eatni iešvuohta govviduvvo sámi árbevirolaš eadnin.

“ - Máistte.

Eadni dollii bastte dievva vara njuoska vara oappá njunevuollái, nu movt son olii gievkkanii.

- Eaš! Maistte gal jur ieš!

Eatni bogostalai, ja gaccastii ieš vara.

Juo, nohkka sálti” (Sara 2013: 24).

Sitáhtas oaidná ahte eadni ovddasta sámi árbevirolaš máhtu ja geahččala dan oahpásnuhttit mánáideaset. Eadni maid geahččaladdá nieiddas gierdevašvuoda go dolleste varrabastte su njunevuollái ja sihtá máisttit. Dás oaidná maiddá eatni humora, veahá čavvgadit mánáidis mii lea sámi gulahallanvuohki ja bajásgeassinvuohki.

Eadni geahččala áhči ja vielja crossbána riiddu bissehit.

“Eadni vikkai bissehit bajándálki, muhto ovdal go háhppehii maidege eará dadjat, de lei viellja bálkestan gáffala dállerkii, njuiken eret stuolus ja jávkehan uksaráigge” (Sara 2013:30).

Goalmmátpersovna muitaleaddji bokte bohtá oidnosii eatni viggamuš, son geahččala riiddu bissehit. Eatni ii hálit ahte bearrašis galgá leat riidu, son geahččala oažžut bártneis ja isidis jaskkodat.

“Eadni riibbahii čirrot.

- *Naba jus juoga lea dáhpáhuvvan?*

Ballu lei borragohtán searaid, ja jierisvuohta unohasttii.

- Leigo jur dárbbaslaš nie fasttit dadjat sutnje? Ii hal son leat go mánná. Gal son goit ipmirda jus suinna dábálaččat hupmá, ja čilge... ja dál soaitá...

Eatni sihkastii gatnjaliid, ja áhči váibmu vuojui. Son čohkkedii, deaddalii gardnjaliid čippiid vuostá ja dollii oaivvi gieđaid gaskii. Čorre njágai siivvut báldii ja lihkahalai áhči gieđa njunnegežiin.

- Ándagassii guoibmi... dieđusge ii leat du sivva.

Eadni guggii ja dollii áhči oaivvi ratti vuostá” (Sara 2015: 38).

Teakstaoasis bohtet ovdan eatni jurdagat, oainnut ja dovdu, go son jurddaša ja hupmá áhčiin. Eatnis lea ballu ja son lea headis go mánát eaba gávdno, son sivahallá áhči, muhto fas jođánit gáhtá. Eadni gohčoda áhči “guoibmin”, mii lea ráhkislaš namma beallelažžii. Eatnis lea

ráhkisvuohta ja ovdamoraš mánáide ja isidii, dan son čájeha daguidis bokte. Eadni lea bearraša dorvu, son lea gievara, sus lea litna váibmu, čájeha dovdduid ja duostá dadjat oaiviliiddis. Son addá áhččái ándagassii ja jeđđe su. Áhčis vuhtto gudnevuollegašvuohta eadnái, maŋŋil go eadni bealká áhči de son dego vuollána, iige jietnat šat olus. Eatnis ja áhčis lea ráhkisvuohta, bohtá čielgasit ovdan ahte sudnos lea nanu gaskavuolta ja árvvus atniba goabbat guoimmiska.

Moraš rievdata eadni ja sudno isidin gaskavuoda. Eadni morašta mánáid nu ahte vuollána, eatnis eai leat šat gatnjalat, son ii gierdda šat eambo morraša. Váhnemiid gaskii bohtá jaskesvuohta, soai eaba humat šat. Ovtta ija eadni gullá ja imaštallá, juoga bokta su. Son dovdaohtá gamus mánáid lagasvuođa ja ipmaša, sutnje fas badjana doaivva gávdnat mánáid. Son earáhuuva, dál lea juoga eará go moraš ja ballu, sutnje badjana illu. Lohkkái maid bohtá doaivva ahte muitalusa dáhpáhus ovdána. Lean čujuhan dán dáhpáhusii ovdalis eará kapihttalis. Lea unna oasáš, muhto dehálaš muitalussii, ja lohkki ja teavstta gaskavuhtii.

4.7.2 Áhčči

Áhčči lea jorba persovdna muitalusas, sus lea guovddáš rolla muitalusas mii jođiha dáhpáhusaid. Juho Joansu lea áhči namma, son lea bearraša oaivámuš ja lea dehálaš olmmoš muitalusas. Áhčči lea boazobargi, geas leat dábálaš hástalusat boazodoalus, nugo suodjalit guohtuneatnamiid. Son čájeha sihke humora, garasvuođa ja ládisvuođa iežas bearrašii. Lohkki beassá čuovvut áhči muitalusa álggus juo, go lea gávpogis leamaš huksenlobi čoahkkimis. Gávpogis oabbá njuike áhči mielde gárdde lusa, soai galgaba vel váldit vielja mielde manadettiin. Dáhpáhusain, mátkkis gávpogis gárdde lusa, gárddi luhtte ja ruovttus beassá lohkki eanemusat oahpásnuvvat áhččái. Áhčči lea bargánis boazobargi gii čájeha beroštumi, neavvu ja maiddái čavvgada mánáidis.

Gávpogis oabbá deaivá gájálgan olbmá ja son muitala áhččái dan dáhpáhusa birra. Dá oassi ságastallamis áhči ja oappá gaskkas.

“ - Dagai go maidege dutnje?

- A-a..

Áhčči bosihii go gulai dien ovtta bustáva guovtti geardde. Oalggit gáhčče, ja bonjastii biilla johtui” (Sara 2013: 15).

Sitáhtas oidno áhči ballu ahte su mánáide galgá juoga dáhpáhuvvat, áhčči čájeha ovdamorrasa mánáidasas.

Áhčči lea váiban garra beaivvi maŋjel, ja su ii lean šat gierdevašvuohta go beana lei njihkon beaivvi miehtá.

“Áhčči časkkii, ja giehta lei buot varran. Rissi šnjiradii ja Čorre holvvádii.
- Váldet dien hurre beatnaga biilii” (Sara 2013: 20).

Sitáhtas sáhtta oaidnit áhči garasvuođa, sihke su daguid govahallamis ja su iežas sániiguin. Mánngga eará dáhpáhusas bohtá ovdan áhči hupmanmáalle mii sáhtta leat oalle garas, go son lea suhttan, ja go sus ii leat šat gierdevašvuohta. Lohkki beassá maid oahpásnuvvat áhči garasvuođain, dáhpáhusain go áhčči deaivvada hárjeheaddjin crossbáanas, ja maid go viellja muitala áhččái ahte crossbána huksen lea álggahuvvon. Áhčči ja váldopersovdna, viellja, álggaheaba muitalusa riiddu mii lea crossbána huksenášši dihte. Áhčči lea nággár son ohcá mánáideaskka maŋgil go leaba jávkan. Son geahččala buot maid sáhtta nu ahte gávdná mánáideaskka. Son geahččala váldit oktavuođa olbmuin gii máhtta eambo go earát, gii sáhtáši veahkehit su, muhto dat ii menestuva.

Lei eadnerohkis girjjis gávdnan telefonnummara.

“*Eadnán itgo diehtán buore ráđiid, vai leatgo duođat?*” (Sara 2013: 102).

Sitáhtas bohtet ovdan áhči jurdagat ja su hehti. Son lea eahpádusas, leatgo duođat vai eai. Áhčči lea bajásšaddan sámi árbevieruin, dát čujuha sámi árbevieruide ja sámi dološ oskui. Nubbi dáhpáhus mii maid duođašta ahte áhčči lea bajásšaddan sámi njálmamálaš árbevieruiguin, leago son bálkesta niibbi bohccuid badjel maid navdá uldda boazun.

Áhčis lea garra moraš, maddái heitot oamedovdu go Lemme báhtarii suhtuin ruovttus. Son rievdá, su ámadadju nohká ja su mokta jáddá. Váhnemat leaba vuollánan go mánát eaba gávdná, muhto ovttá ija eadni gullá ihkku jienaide.

Eadni dovdá imašlaš dovddu iežas siste ja fuomáša ahte soai isidin eaba ábut vuollánit.

“Áhčči ruvvii čalmmiid, dego iskat ahte son lei duođas gohcime. Illá jáhkii eamida sániide.

- Dieđusge, ihttánaga!

Áhčči dollestii eamidis birra čavgadit.

Viimmat.

Son lei guhkit áigge dovdan iežas nu okto. Ja maŋjel dien hovkkiiduvvan ádjá, geas suoli lei doivon gávdnat veahki, lei son measta ieš go vuollánan. Dál dovddai ahte oaččui ođđa vuoimmi ja nohkai mojonjálmmiid (Sara 2013: 126).

Teakstaoasis boahtá ovdan ahte áhčči lea dego vuordán eamidis morihit, ja son lea gearggus álgit fas eallit ja oheat mánáidis. Dat čájeha ahte áhčči ii vuollán, ja lea okta su deháleamos iešvuodain. Čájeha maid ahte áhčči dárbbáša doarjaga eamidis ceavzit, ja man dehálaš sadji lea eatnis sin bearrašis. *Viimmat* sátni lea earenoamáš dán oktavuodas, lea áhči jurdda, ja sátni lea mihtilmas čađat romána muitalusas. Dat čujuha ahte juoga galgá ollašuvvat, dat buktá lohkkái doaivaga ahte mitalus ovdána. Dás boahtá maid ovdan eatni ja áhči nanu ráhkisvuohta ja oktavuoha.

Áhčči fas ealáska, sutnje čuvvgodišgoahtá máilbmi ja oazžu doaivaga go eamit lea gullán morrašis. Áhčči čoavdá muhtun muddui mitalusa bártti go bálkesta niibbi ulddaid bohccuid badjel. Lohkki ii dieđe čoavdása go bárti, muhto doaivva báhcá. Eadni ja áhčči persovnnat váikkuheaba nubbi nuppi ja soai doaibmaba bures ovtas mitalusas. Eadni niegada ja dovdá gamus ahte mánát leaba lahka, eadni guldala ja váldá vuhtii dáid dovdduid. Eadni váikkuha áhči, gii fas oazžu dán bokte fámuid, doaivaga ja eallin movtta, mii váikkuha nu ahte mitalus čuvvgoda. Dovdat gamus, nieguid guldalit ja dáid váldit vuhtii lea oassi sámi árbevierus, mii dáhpusain boahtá hui čielgasit ovdan.

4.7.3 Hárjeheaddji

Hárjeheaddji lea duolba persovdna mitalusas ja su birra ii mitaluvvo nu olu. Hárjeheaddji lea áŋgir muhtorcrossa birrasis sihke vuodjin ja hárjeheaddjin, son lea hui rámis go leat huksegoahtán crossabána. Sus lea stuora jáhkku ahte Lemme sáhtta šaddat buoremus crossavuodjin ja ahte su crossasearvi šaddá bivnuheamos olles riikkas. Áhčči ja hárjeheaddji eaba leat ovttaoavilis crossabána huksema dihte, soai nákkáskeaba crossabáne huksema dihte

go áhčči lea ohcamin mánáidis. Áhči mielas lea crossbána joavdelas, ja hárjeheadji mielas leat boazosápmelaččain doarvá eatnamat. Hárjeheadji jurdagiin oaidná lohkki, makkár oaidnu sus lea go sápmelaččat leat caggan crossabána huksemiid.

“Eanan han gullá almmolašvuhtii, iige gostege čuoččo čielgasit ahte dát eanan lea beaivválaš láibin geasage.” (Sara 2013: 72).

Sitáhtas bohtet ovdan hárjeheadji jurdagat, main oaidná diehtemeahttunvuohta eatnangeavaheami ektui. Dát govviduvvo hárjeheadji bokte. *Ilmmiid gaskkas* romána muitalusas bohtá ovdan rasisma ja badjelgeahččanvuohta. Hárjeheadji iešvuohta govviduvvo dego mihtilmas muhtorcrossa berosteaddjin, ja sáhtá gohčodit stereodihpan. Hárjeheadji ovddasta diehtemeahttunvuođa ja rasisma.

4.7.4 Nihce-áddjá

Nihce-áddjá lea ulddaid ilmmis siidda boarráseamos, ovdaolmmoš ja buohkaid dorvu. Son lea siidda oaivámuš ja buohkat atnet su árvvus. Nice-áddjá lea maid jierásnuvvan ja lea balus čáhpadasaid dihte mat levvet ulddaid ilmmis.

“- HOOOOOOOOOI!!

Boares Nihce-áddjá bođii viega áideguora.

- Maaaaid b`ii àl?!

Lunttat nu hirpmahuvve ahte eai ožžon sánige.

Áddjá ravgii niibbi luntta gieđas ja bálkestii eatnamii

- Lehpetsgo áibbas doavkkit?

Son geahčai lunttaide eambo vuollánemiin go vašiin.

- Njiŋnelasa?! Buori vuoimmát vuotnjala goddime?!

Lunttat nu heahpanedje ahte luoitiledje buot. Suohpan loaččai, ja Álle, giehtadeaddji, gii lei čohkkáme alde giccustii eret” (Sara 2013: 146).

Muitalusa diskurssas Nihce-áddjá govviduvvo vuoras boazobargin geas lea máhttu ja ovddasvástádus oahpahit nuorabuid. Sitáhtas oaidná ahte nuorabut árvvusatnet su ja heahpanit jus meddet su oainnu. Vuolláneapmi sáhtá čujuhit ahte lea juoga mii cakkada ja goazada árbevirolaš eallima. Nihce-áddjá ovddasta árbevirolaš máhtu ja hástalusaid dan viidasit fievrredit bohte buolvvaide. Son lea ravdapersovdna, sus lea dehálaš rolla mitalusas, ja son govviduvvo luohthahttin, duohta láchkai.

Muitalusas maid namuhuvvo Ellon áhkku, siidda boarráseamos nissonolmmoš. Su birra ii muitaluvvo mihkkege. Okta dáhpáhus lea, go nuoramusat vulget guollebivdui, jávrái gos ii leat šat áibbas oadjebas, dalle Ellon áhku sávvá sidjiide lihku ja njávkkasta sin muođuid. Son ovddasta dábálaš áhku gii čájeha oadjebasvuođa ja liekkusvuođa.

4.7.5 Ulđaáhkku Biggá

Biggá govviduvvo vuorrasit ulđaáhkku gii lea oktoorot iežas darfegoađážis. Darfegoađážis sus leat máŋga oadđensaji, dego oroše eambbosat doppe. Son lea jaskes olmmoš, ii leat jieris, sus leat álo rádit vaikko man stuora bárttit leat. Son čuovvu bures mielde mii dáhpáhuvvá su iežas máilmmis, dávjá várdá.

Dáid maŋemus áiggiid lei son álgán dovdat smávvalágán balu. Dán balu sáhtá čatnat čáhpes mearkkaide mat billistit ulddaid máilmmi.

“Mii son mis lea vuordimis? Ja man ollu lea min olbmuid buorre diehtit? Son váivahuvai, danne go diđii ahte máilbmi ja eallin, lei dal daid nuppiid olbmuid hálddus, ja dáid rádjái son ii beassan. Ii oktage sis beassan. Áidna maid son dahje oktage sis sáhtii dahkat, lei vuordit ja sávvat buorádusaid. Ahte jierbmi gáhčašii rievttis oivviide, nu ahte buoret guvlui mannagoađášii” (Sara 2013: 78).

Sitáhtas leat Bikká jurdagat ja goalmátpersovvna muitaleaddji jietna, govahallojuvvo ahte Biggá sáhtá oaidnit goappašat ilmmiid, sus leat earenomáš attáldagat. Bikká ballu govahallojuvvo, mii lea su álbmoga birgejumi dihte. Leat čáhpes mierkkát mat billistit birgejumi ja eallima ulddaid ilmmis. Biggá háliida iežaset olbmuid gáhttet, go ii muital buot maid diehtá. Dás namuhuvvojit nuppit olbmot, ja sii leat olbmot geat ellet olbmuid ilmmis. Dát čujuha olbmuid nuoskkideapmái, makkár váikkuhus das lea lundui ja dasa maid olbmot eai oba ipmirge.

Biggá, ja dakkárat go son lea, sii leat geat ulddaid máilmmis dovdet olbmuid máilmmi. Biggá lea imašlaš iežas vugiin, son sáhtá gullat earáid jurdagiid, sáhtá maid jávkat eret oidnosis, gulahallá elliiguin ja son dovda gamus mii dáhpáhuvvá. Son lea dakkár olmmoš gean earát garvet, jus fal ii lean áibbas hehti. Biggá ii čájjet dovduid go muitala ja hupmá, son sáhtá fáhkka jávohuvvat, ja de ii leat sus ávki jearahit, go son ii vástit. Son moddje ja bohkosa muhtumin. Su imašlaš vuohki herve muitalusa ja dahká imašlaš miellalági. Biggá čilge Sánii

ja Lemmii eahpáračča ja ulddaid máilmmi birra. Son rávve sudno iežaska gávdnat čovdosa movt fas sáhttiba beassat ruoktot. Biggá veahkeha ja gulahallá buohkaiguin, maiddá eahpáraččain. Dat dagaha stuora eahpesihkarvuoda Sánnei ja Lemmii. Soai eaba duostta ollislaččat luohttit Biggái, go son gulahallá eahpáraččain, gean soai oaidniba iežaska vašálažžan. Dát buktá mitalussii gealddu, go lohkki imaštallá gii, ja “gean bealde” Biggá rievtti mielde lea, son lea dehálaš mitalussii. Maiddá go Biggá ii sáhte sudno veahkehit ruoktot, vaikko muhtun háve soai dovdaba ahte son veahkeha sudno. Biggá veahkeha sudno ipmirdit dan dilálašvuoda mas sii leat.

Biggá ii mital buot oabbái ja villjii, son geažuha ja ferteba ieža fuomášit maid son oaivvilda.

“Uldaáhkku čohkohalai okto suova siste. Buot su guossit ledje finadan, juste nu movt son diđii ahte sii bohte dahkat. Dál lei viimmat áibbas okto. Ámadadju rievddadii, muhtomin mojuhalai, dasto čalmmit basko ja njálbmi snorrani.

Sus lei ártegi dovdu. Buorre, seammás unohas. Son diđii ahte buot fertii lea nu movt lei, muhto liika unohastii juoga. Son lei áiggiid čađa šaddan garasin dego geađgi, muhto ii goassege nagodan nu ahte ii veahá čuggen oamedovdui. Son borgalii boskabiipu. Bosadii suova ja gesii mañnel guhkes vuoiñahaga. Ášši lei nu váttis muhto liikká nu álki.

Loahpa loahpas, de mii leat buohkat okto, son jurddašalai, dego vuoiggalažžan ákkastallamen iežas daguid.

Mii fertet buohkat láhččit iežamet dili ovddemusat!

Dál ii lean go vuordit. Son lei dahkan buot maid lei galgan.

Dál ii lean go vuordit” (Sara 2013: 141).

Mitalusa diskurssas Biggá govviduvvo imašlažžan, earálágánin go earát sihke olgguldas govahallamiin, su daguid ja su jurdagiid bokte. Sus lea noaideáhkku iešvuohta, mii deattohuvvo dainna go son diehtá ovdagihtii mii dáhpáhuvvá. Cealkka “son lei dahkan buot maid lei galgan” deattuha ahte son lea juoga ládje veahkehan ja vuordá bohtosa. Bikkás lea dehálaš funkšuvdna mitalusas, son lea váldopersovnnaid veahkeheaddji.

4.7.6 Váldopersovdna Lemme

Lemme ja Sánne leaba mitalusa váldopersovnnat, sihke olbmuid ilmmis ja ulddaid ilmmis, sudno dagut ja jurdagat dolvot mitalusa ovddus govlui. Mitalusa diskurssas váldopersovnnaid ektui manná kronologalaččat. Goalmmátpersovnna mitalleaddji ja dialogaid

bokte lohkki oahpásnuvvá váldopersovnnaid jurdagiidda, mat addet dieđu makkárat soai leaba, ja goalmátpersovvna muitaleaddji bokte govva nanusnuvvá.

Muitalus álgá go Lemme lea hárbhallamen muhtorcrossain crossabánas. Son lea okta dain buoremus vuddjiin crossasearvvis, son ráhkista crossa ja lea ángir hárbhallat. Lemme liiko dovdat vuoimmi gieđaid gaskkas, ja go diehtá ahte lea son gii mearrida. Son lea maid dakkár sortta olmmoš gii hálddaša fámu. Lemme lea maid ángir muittašit ja reflekeret maid lea oahppan, movt sáhtta ovdánit ja šaddat buoret crossavuodjin.

Vuosttaš govva maid lohkki oažžu Lemmes lea goalmátpersovvna muitaleaddji bokte áibbas álggus muitalusas.

“Son ráhkistii dan, go dovddai vuoimmi gieđaid gaskkas, ja didii ahte son dat ieš mearrida. Son anii olles goruda. Dettii ja hoiggai eatnan vuostá.
Vaikko gii máhtta attihit, muhto ii vaikko gii nagot doalahit seamma vuoimmi čađat”(Sara 2013:10).

Sitáhtas govviduvvo Lemme goalmátpersovvna muitaleaddji bokte, su olgguldas iešvuodát bohtet ovdan, man bures Lemme liiko lektui ja man ángir son lea hárbhallat muhtorcrossa vuodjit. Das maid geažuhuvvo ahte Lemme lea gievra go sus lea fápmu hálddašit muhtorsihkkela.

Lemme lea dakkár gii ii vuollán ja doaimmaha dan maid galgá ja háliida, sihke crossain ja boazobargguin. Son lea barggán, iešheanalaš ja ortnet olmmái, gii árvoštallá ja pláne áššiid dárkilit ovdagihtii. Son moaitá earáid go buđaldit, eaige leat lihka dárkilat ja doaimmalaččat go ieš. Lemme lea hárbhallan go eadni ja áhčči su čavggadeaba, oidno ahte son ipmirda leikka, go dalle láve moddjestit buohkaide iežas bealleváimmot mojiin. Viellja lea dego dábálaš nuorraolbmot su agis, liiko velohallat iežas searnggas ja geahččat tvs *Americ` s funniest home videos*.

Muitalusa álggus leaba váldopersovnnat olbmot, olbmuid ilmmis ja loahpas leaba boazun, olbmuid ilmmis. Álggu ja loahpa gaskkas leaba boazun ulddaid ilmmis. Váldopersovnnaid luondu lea seammá čađat muitalusa diskurssas, vaikko leaba rievdan boazun. Oappá ja vielja gaskavuohhta, ovttasbargu ja ráhkisvuohhta lea nanus čađat muitalusas, ja dat dagaha ahte birgeba bures bárttiin.

Viellja ja oabbá veahá riidaleaba, muhto eai fávdnát riiddut, dat jođánit fas čoavdašuvvet. Riidduid ja dáid čoavdimiid oktavuodas oaidná lohkki oappážiid ja vieljažiid ráhkisvuoda. Lemme lea stuoraviellja, sudnos oappáin lea dakkár oktavuolta go juo eanas oappážagain ja vieljažagain dien agis lea. Vieljas lea nanu ráhkisvuolta ja ovdamoraš iežas oabbái, dan čájeha iežas daguid bokte.

“Viellja vikkai čiegadit balus” (Sara 2013: 65).

Sitáhtas govviduvvo ahte viellja háliida oappás jedđet go ii čájjet balus oabbái go ieš duodas ballá, oidno maid ahte son atná stuora ovddasvástádussan várjalit oappás. Ulddaid máilmmis leat earálágan ja garra hástalusat maid viellja deaivida, son mángii measta dego vuollána, muhto de lea sus oabbá gii ii atte vuollái ja bágge vieljas rahčat. Soai ovttasbarggu ja rahčama bokte čájehaba nanu luohttamuša ja ráhkisvuoda goabbat guoibmái. Heakka headis viellja rohkadallá veahki Ipmilis, máttuin ja buot siiddiin. Oidno ahte viellja lea bajásšaddan sámii árbevieruiguin ja risttalašvuodain, ja sus lea jáhkku daidda.

“Viellja, gii guovtte geardde maŋŋálagaid lea ožžon rohkosiiddis vástiduvvot, ii eahpidan. Son lei sihkar ahte soames sudno oinnii ja várjalii.

- Mas don dan diedát?

Soai bázilduvaiga veahá maŋŋelebbui ja savkkástalaiga vai áhkku ii galgan gullat.

- It dárbbat ballat, luohte munnje, savkalii viellja ruovttoluotta.

Dábálaččat livččii leamaš oabbá gii beare jođánit váldá mearrádusaid, muhto dán háve lei viellja gii fáhkka čuoččuhii juoidá seamma sihkarvuodain go dábálaččat, muhto arvat unnit vearddihemiin” (Sara 2013: 84).

Sitáhta čájeha hui bures ahte lea vielja jáhkku, dán dilis, mii dagaha ahte son váldá jođánis mearrádusa, iige árvoštala nu dárkilit go muđui livččii dahkan eará dilálašvuodas. Soaitá maid viellja dovdat ahte son lea ožžon duodaštusa go lea rohkadallan ja de lea mannán bures.

Viellja goitge eahpida jáhkuide, oaidná dás go son veahá bilkida oappás.

“Oabbá boagustii ja Čorre jotkkii heaimmistit vieljain. Snorre seaibi gerjjodii, dasságo viellja dolkkai stoahkamis.

- Goarjjo`al eret!

Čorre jeagadii. Čohkkái ja geahčai iežas eaiggádiidda. Hállii oaivvi. Buot su njeallje čalmmi orro čuovvume visot mii dáhpáhuvai, ja bealjit nu movt dábálaččat, áibbas ceaggut.

- Leago son dat duohta?

Viellja dárkkistii beatnagis. Geahčastii oabbái , ja fas Čorrii.

- Mii?

- Ahte beatnagat main leat njeallje čalmmi, oidnet eambo go earát?

Oabbá ii luoitán Čorre čalmmis go jotkkii iežas jearaldagain.

- ...ahte dat oidnet...

- Viellja measta ribahii bohkosit, iige fuobmán ahte oabbá jávohuvai, cakkasnjálmmiid” (Sara 2013: 21).

Soai leaba bajásšaddan sámi muitalanárbevieruin go oabbá lea gullan ja lea sáhkki sámi dološ jáhkuide.

4.7.7 Váldopersovdna Sánne

Oappá namma lea Sánne ja son lea nuorat go viellja. Son lea nubbi váldopersovdna, ja su dagut ja jurddašeapmi ovddidit muitalusa. Vuosttašpersovdna muitaleaddji bokte lohkki oahpásmuvvá Sánne jurdagiidda, makkár persovdna son lea, dat govva nanusmuvvo goalmátpersovdna muitaleaddji bokte. Vuosttaš govva maid lohkki oažžu Sánnes, lea su jurdagat bokte, dáhpáhus lea muitalusa álggus go son lea vuordimen áhčis.

“- *Oalle čaffadat, go báttiin maid leat násttit! Buorre go in válljen ruoksadiid main...*” (Sara 2013: 14).

Lohkki beassá oaidnit maid Sánne jurddaša iežas ođđa skuovaid birra, ja maiddá makkár giellageavaheapmi sus lea. Čaffadat sátni lea dávjá nuoraid gielas, ja čilge juoidá mii lea miela mielde.

Dađistaga muitalusa lohkamis oažžu lohkki lasi gova Sánnes, Sánne liiko gávpogis gávppašit ja boazobargguide. Son lea ángir gárddi luhtte veahkehallat váhnemiid, son galgá maid áiggi mielde oahppat rádjat čoliid ja márfut. Oabbá liiko stoahkat sin beatnagiin Čorriin ja nárridit

vieljas. Sus lea buorre mokta ja liiko leaikkastallat, son lea maid hohppui ja sáhtta váldit jođanis mearrádusaid. Seammás lea son maid dakkár gii sáhtta eahpidit ja ádjána guhká ovdal luohttá apmasiidda, ovdamearka dihte ádjána guhká ovdal luohttá uldaáhkkuui Biggái. Son lea duostil, sáhkki ja háliida vástádusaid nu ahte ipmirda ja oazžu čielgasa dilis mas lea.

“Oabbá ii orron oazžumen čilgehusaid maid dárbbášii.

- In ipmir movt letne vuorjan eahpáračča, manne moai galge gillát... Inge ipmir mii dá lea neavrri báikkiid!” (Sara 2013: 98-99).

Sitáhtas lea dialoga mas lohkki oaidná oappá iežas oaiviliid ja su giellageavaheami. Oabbá lea nággár, son ii leat árgi muhto son eahpida go ii ipmir. Son lea dakkár gii vuostálastá, ja duostá dadjat garrasit oaiviliiddis ja maid atnit garra sániid, nugo bajábealde sitáhtas dahká go garruda. Su nággárvuohtha beastá sudno vieljain jápmimis go leaba darvánan ja vuoimmehuvvon čáhppadassii ráppiid sisa.

Oabbá ii áiggo vuollánit, son bágge vieljas, alddis časkit čorvviid eret, go leaba boazun ja leaba darvánan ráppiid sisa.

“Viellja ii viggan biehttalit. Ii veadján, ja didii ahte ii gávdnon eará čoavddus. Son njieládii garrasit, ja loktii juolggi nu bajás go nagodii.

Ráhkistan du oappázan....

- Mun luohrán dutnje, čurvii oabbá čárvvočalmmiid, ovdalگو ovdajuolgi deaivvai, ja boŋkkihii nu ahte buot dušše spárehii” (Sara 2013: 76).

Sitáhtas govviduvvo man buorre oktavuohtha, luohttevašvuohtha ja man nanu ovdamoraš sudnos lea nubbi nubbái. *Oappázan* namahus, maid viellja atná go jurddaša oappás birra, lea čáppa ja ráhkislaš vuohki navdit oappás ja deattuha oamasteami. Dat čujuha man lagas olmmoš oabbá lea villjii. Oabbá diehtá ahte viellja dahká buot nu ahte gádjju su, ja son bidjá buot luohttámuša sutnje. Dalle maid go viellja báhtara ruovttus suhtuin go leaba áhčiin suhtadan crossabána dihte, de oabbá njuike vielja fárrui. Dat čájeha ahte oabbá doarju vieljas váhnemiid vuostá maid.

Muitalusa álggus, lea Sánne áhčis mielde gávpogis, doppe son deaivá muhtin gájálgan olbmo gii sutnje hoahká ”neavrri máná”. Son muitala vásáhusa sihke áhččái ja villjii, muhto eai sii dáinna jierásnuva. Go soai vieljain ráimmahallaba eahpáražžii, dalle Sánne fas muitá dien gájálgan olbmá ja maid son dajai. Dađistaga muitalusa dáhpáhusain álgá Sánne eambo ja eambo ipmirdit, ja jáhkkit maid diet gájálgan olmmái lea muitalan. Gájálgan olmmái lea eahpáračča birra viggan Sánnei muitalit. Gájálgan olbmá váruhus Sánnei lea dego rukses áru

muitalusas, mii lea maid veahkkin čoavdimin bártti. Sánne ja Lemme galgaba fas beassat ruoktot ulddaid ilmmis, ja šaddaba ieža fuomášit movt galgaba fas beassat olbmuid ilbmái. Soai goit fuomášeaba ahte ferteba fas deaivvadit eahpáraččain. Sánne fuobmá ahte dál ferte muihtoallat maid gájálgan olmmái dajai sutnje ja buot eará maid diehtá eahpáračča birra, dat sáhtta dudno veahkehit.

“- Áhččemin! Neavremánna, romes mánná, juohke sajis! Áhččemin...! Golmma geardde, golmma geardde. Amen, maŋos guvlui! Amen!” (Sara 2013: 14).

Oabbá gásttašii jorggu Áhččemiinnain eahpáračča ulddaid ilmmis, Bovdnaoavvin. Oabbá ii vuollán vaikko lea hástalus, go juohke sajis lea huikkas ja galgá váruhit nu ahte eahpáraš ii biras sudno golmma geardde. Dás ja olles muitalusas oidnojit oappá iešvuodát, lea oaván ja son ollašuhttá dan maid álgá. Go eahpáraš lei gásttašuvvon, de ráfui sihke eahpáraš ja buot ulddaid ilbmi, olles máilbmi šearáskii ja jaskkodii. Romána loahppa dáhpáhuvvá olbmuid ilmmis, gos lea gidđa ja šearádat.

Olles muitalusas lea oabbá jurddašeaddji, son reflektere maid lea ovdal vásihan go boahtá váttis dillái. Dan oaidná gájálgan olbmá deaivvadeamis ja maddái njuovvangárddis. Njuovvangárddis oabbá jođánit fuomáša movt olbmot barget ja gokko sáhtta leat vejolašvuohta báhtarit.

“Horsta!

Oappás gullájedje vuoiŋŋamaččat.

Danne leat hejgen horstta. Gavdnjan, go áidi ii lean nanus“(Sara 2013: 51).

Sitáhtas lea sihke goalmmpersovvna muitaleaddji, ja oappá jurdagat maid áicá njuovvangárddis. Oappá jurdagiid bokte oaidná man jođán oabbá lea fuomášit ja reflekteret movt sáhtta birget váttis dilis. Sitáhtas geažuhuvvo goalmmpersovvna muitaleaddji bokte ahte oabbá lea dábálaččat dakkár gii jođánit fuomáša, go daddjojuvvo su vuoiŋŋamaččat gullájedje. Mearkkaša dan ahte son fas jurddašiŋgohtá ja doaibmagáhta nu go dábálaččat.

4.8 Máinnas romána mitalusas

Hirvonen (1999) čállá girjjistis *Sámieatnama jienat* ahte girječállit geaid son lea jearahallan leat bajásšaddan rikkis njálmmálaš árbevieru máilmmis. Mitalaleaddjin sis ledje dábálaččat máttarvahnemat, váhnemat, fuolkkit ja siidaguoimmit, geain lei buohkain mitalandáidu. Mitalaleami fáttát ledje eatnama ja almmis gaskkas gitta eatnanvuoli rádjái, nugo girječállit Kirsti Paltto ja Kerttu Vuolab leaba mitalan. Kerttu Vuolab lea atnán geađgejuolgin iežas čállimii sámi njálmmálaš árbevieru, go lea dán bokte oahppan ipmirdit iežas ja birra, eallima ja jápmima sihke olles máilmmi ja gomuvuođa vássánáiggi, dálááiggi ja boahhte áiggi. Máinnasteapmi lea maid vuohki movt olbmot ovtastallet. Kerttu Vuolab dadjá ahte máidnasiin lea leamaš su eallimis stuora mearkkašupmi, mii lea čilgetmeahtun. Árbevirolaš máidnasiid lassin Kerttu Vuolab hutká ođđa máidnasiid, mat gusket dáláš mánáid eallimii dahje jearaldagaide (Hirvonen 1999: 83-84). *Ilmmiid gaskkas* mitalusas vuodđu lea árbevirolaš mitalaleapmi ja mitalusas leat máinnaselemeantat. *Ilmmiid gaskkas* mitalus lea fantasijamitalus olbmuid, elliid ja ilmmiid gaskka gáhppálagaid birra. Mitalusas leat erenoamáš elemeantat ja imašlaš dáhpáhusat, imašlaš ilmmis. Hirvonen (1999) čilge ahte davvisámegiela prosáárbevieru oktavuodas lea guokte tearpma, *mitalus* ja *máinnas*. *Mitalus* lea dakkár masa lea juogalágan jáhkku, ja mas lea duohtavuodavuodđu, man olbmot atnet unnit eanet duohtan. *Máinnas*-meroštallan laktása miellagovahusaláš mitalaleapmái čielgaseappot go *mitalus*. Sápmelaččat eai praktihkalaččat ane goitge čielga erohusa dán guovtti tearpma gaskii. *Máinnas* ja *mitalus* eai leat doaban binárabárat seamma ládje go doahpagat *duohta* ja *fikkšuvdna* (Hirvonen 1999: 76).

Fredriksen (2020) čállá ahte goappašat Máret Anne Sara románain lea vuodđu sámi njálmmálaš mitalanárbi, mii doaibmá rámmán dáhpáhusaide heivehuvvon otná servodahkii. Viidasit čállá ahte Sara deattuha dehálašvuoda njálmmálaš árbevierus, go son nuppi girjjis giitá, áhkuidis ja ádjáidis buot mitalusaid maid leat mitalan eahpáraččaid, ulddaid, gávvilis riebaniid ja doavkkes guovžžaid birra, ja go leat leamaš deháleamos giellaoahpaheaddjit sutnje (Fredriksen 2020:10).

Ilmmiid gaskkas mitalus mitaluvvo mitalussan, mas dáhpáhuvet imálaš dáhpáhusat maid lohkki ferte veardádallat ja dulkot. Mitalus vásihuvvo oahpisin lohkkái gii dovda sámi njálmmálaš árbevieru, go mitaluvvo seamma vuogi mielde go sámi mitalusat ja máidnasat. Dán oaidná juo čielgasit álggus ovdasánis, ovdal go mitalus álgá. *Ilmmiid gaskkas* mitalus

álggahuvvo máinnasmálla mielde, ovdasánis ovdal go muitalus álgá lea bahkadas, das ahte leatgo eahpáraččat ja eatnanvuložat duođat. Girječálli, Máret Ánne Sara, gohčoda *Ilmiiid gaskka* muitalusa máidnasiin girjji giitosis, mii lea vuosttas siiddus girjjis:

“OLLU GIITU MÁINNASTANUSTIBII MAX MACH´AI.
DU HAGA DÁT MÁNNAS II GOASSE LIVČČE RIEGÁDAN” (Sara 2013: 5).

Ilmiiid gaskkas romána girjji namma, ovdasátni ja giitosat geažuhit máinnasteami, ja dat buktá lohkkái vuordámušaid ja gealddu. Lohkki šaddá sáhki, mii dáhpáhuvvá muitalusas ja leago dáhpáhus ilmiiid gaskkas nugo namma muitala. Lohkki vuordámuš lea, nagoda go muitalus jáhkkihít imašlaš dáhpáhusaiguin ja muitalanvugiin. Vuordámuš, dáhpáhusat mat leat imašlaččat ja maidda lea váttis jáhkkit, ja muitalanvuohki ealáskahttet *Ilmiiid gaskkas* muitalusa. Imašlaš dáhpáhus leago váldopersovnnat ráimmahallaba, ja geavvaba ilmiiid gaskii, fantasiijailbmái gos ulddat orrot. *Ilmiiid gaskkas* muitalusa váldopersovnnat deaivaba ja vásiheaba imašlaš gáhppálaga ja máinnasfuodđuid, mat hervejít ja ealáskahttet muitalusa. Mii lea duohta, ja mii ii leat duohta lea rabas ja lohkki sáhtá dán ieš dulkot. Sánne ja Lemme rahčamušat birget ja ceavzit ilmiiid gaskkas vásihuvvot duohtan. Dát rahčamušat ovttas muitalusaiguin olbmuid ilmmis ja ulddaid ilmmis hábmejit gealddu, heammástusa ja ealas muitalusa.

Ilmiiid gaskkas romána muitalusa loahppa muittuha ulddamuitalusa. Ulddamuitalusain olbmot dávjá bálkestít niibbi uldda bohccuid badjel vai ožžot dáid alcceseaset, nu dahká maid áhčči *Ilmiiid gaskkas* muitalusas.

“Áhčči ii šat máššan. Dohppi boares niibbi boahkána vuolde.
Galggan go rásket?
- Eah, maid duoinna boares niibbiin!
Son šlivgii nu guhkás go nagodii. Niibi manai badjel bohccuid, mealgat meaddelii,
ja dohko bázi” (Sara 2013: 197).

Sitáhta mii lea muitalusa loahppa ealásmahttá muitalusa ja addá doaivaga, gealddu ja sáhkkii vuodá lohkkái. Lohkkái báhcá vuordámuš ahte váldopersovnnat beassaba fas olbmuid ilbmái ja duohta olbmožin.

Ilmiiid gaskkas muitalusas lea rabas loahppa, lohkki ii boade diehtit mii dáhpáhuvvá Sanniin ja Lemmiin. Mañemus oassi geažuha boahhte girjái, *Doaresbealde doali* (2014). Nuora guovtto áhčči, Juho, lea ealu luhtto go oaidná guokte gappa doares bealde doali. Čorre, sin beana láhtte

ártegit. Áhčči jurddaša ahte sáhttet leat ulddaid bohccot, son jurddaša mitalusaid maid su áhkku lávii mitalit ja maid dakkár dilálašvuodas galgá dahkat. Romána loahppasánis lea bahkadas mii lea dialogan ovttá áhku ja su áhkku gaskkas. Bahkadas lea ahte leago ain vejolaš jáhkkit ulddaide ja eahpáraččaide. Jus ii leat vejolaš jáhkkit, manne de ain mitaluvvojit. Mañemus sánit románas leat:

“Ja manne mehciin álo gávdnojit guđđon niibbit?” (Sara 2013: 199).

Dát mañemus sánit *Ilmmiid gaskkas* románas buktet lohkkái gealddu lohkat viidásit boahhte girjji.

Lohkki beassá diehtit eahpáračča birra juo romána ovdasánis, mii čujuha sámi njálmmálaš árbevrrui, ja mii geažuha dáhpáhusa. Mitalusa álgu geažuha eahperáčča. Sámi mitalan árbevieru mielde eahpáraš bárgu ja riečču go muosehuhthuvvo, ja go bivdá veahki. Mitalus álgá in medias res, Lemme lea crossabánas hárjehallamen.

“Bišikko fal, riežo fal! Juste nie fal” (Sara 2013: 10).

Dakka mañnil dán dáhpáhusa boahdá fas mitalusas čujuhus eahpáražžii, ja dat leago Sánne deaivá gájálgan olbmá gii hoahka neavremáná ja jorggu áhččemin rohkosa birra. Dát introdusere lohkkái leavttu ja addá šuoŋa mitalussii, ja čujuha mitalusa váldokonfliktii. Leaktu lea seamma čađat olles romána mitalusa, mii dahká *Ilmmiid gaskka* mitalusa gelddolažžan ja ealasin. Gaski (2002) deattuha ahte čeahpes mitalleaddjit ealáskahte mitalusa mitalanvugiin, iežas jienain ja láhttenvugiin mitallettiin. Lea suohtas ja gelddolaš gullat, vaikko vel mitalusa loahpa dovdá, ii goitge dolkka gullamis movt manná (Gaski 2002: 195). Seamma sáhtá lohkat *Ilmmiid gaskkas* mitalusa mitalanvuogi birra, lohkki vásiha mitalusa ealasin, lea dego čeahpes mitalleaddji mitalleamen mitalusa.

“Biškkas rievdda rágasin, ja eahpáraš bođii girdi leavttuin, ii birra, muhto njuolga oappá guvlui. Bisánii miestaga duohká moadde lávkki eret, muhto miestta lei nu njárbat ahte oabbá oinnii čađa. Dat lei máná hápmi, muhto ámadaju lei áibbas alit. Duokkut dakko šaddan eanamin. Dakŋasat ledje šaddan oaiveassái ja heaŋggagedje gitta olggiid rádjái. Vuotta čavvgai čoddagis, ja vielgadas čalmmiin lei áibbas ruoksat. Dat vikkai lagabui muhto ii sáhtá rasttidit miestaga. Doalai gitta skierris ja rágui nu ahte eanan vel doarggistii” (Sara 2013: 182-183).

Sitáhtas beassá lohkki oaidnit ahte mitalusas lea leaktu ja lea dárkilis govahallan. Dás bohtet dárkilit oidnosii eahpáračča iešvuodát, sihke movt láhtte, makkár lea olggosoidnit ja makkár balu dat buktá váldopersovnnaide. Eahpáraš čilgejuvvo ilgadis dahje balddihahtii vuogi mielde, mii lea hui dábálaš vuohki sámi máinnasteamis, ja mii dahká mitalusa ealasin.

Fredriksen (2020) čállá ahte buohtalasmitalusat olbmuid ilmmis ja ulddaid ilmmis hábmejit gealddu, heammástusa ja ealas mitalusa (Fredriksen 2020:10). Mitalusat leat olbmuid ilmmis ja ulddaid ilmmis, ulddaid ilmmi sáhtta lohkat imašlaš máilbmin. Imašlaš máilmmi oktavuodas dáhpáhuvvat imašlaš dáhpáhusat main leat máinnaselemeanttat.

Harald Gaski (2002) čállá ahte biras ii dárbbas leat oahpis dasa ahte mitalus šaddá buorre. Amas biras mángii movttiidahtta eará, ođđa ja ođasmahtti moalkasemiid ja mohkiid mitalusas (Gaski 2002:196). *Ilmmiid gaskkas* mitalusas šaddaba váldopersovnnat boazun ulddaid ilbmái go ráimmahallaba eahpáražžii. Sáhtta lohkat ahte *Ilmmiid gaskkas* mitalusas leat elemeanttat sámi árbevirolaš ulddamitalusas ja eahpáraš mitalusas, dat seaguhus lea “mohkastat” girječálli mitalanmálles. Váldopersovnnain lea miellagiddevaš bárti go ráimmahallaba ja geavvaba ulddaid ilbmái. Ulldamitalusain dábálaččat ulddat ellet ja birgejit seamma ládje go olbmot iežaset ilmmis, olbmuid dagut eatnama alde váikkuhit ulddaid eallimii ja sin ilbmái. *Ilmmiid gaskkas* mitalusas leat olbmuid dagut bártin ulddaid birgejupmái, mii buktá oktavuoda olbmuid ilmmi ja ulddaid ilmmi gaskii. Eahpárašmitalusain sáhtta olmmoš ráimmahallat, ja de sáhtta geavvat ilmmiid gaskii. Sámi mitalanárbevieru mielde sáhtta olmmoš šaddat eallin, nugo *Ilmmiid gaskkas* mitalusas dáhpáhuvvá, váldopersovnnat šaddaba boazun. Máinnaselemeanttat, go váldopersovnnat ráimmahallaba ja šaddaba boazun ealáskahttet ja loktejit romána mitalusa. Lea imašlaš fantasiijadáhpáhus go váldopersovnnat ráimmahallaba ja šaddaba boazun ilmmiid gaskii, dat buktá issoras gealddu ja vuordámušaid lohkkái. Lohkki gii dovdá eahpáraš- ja ulddamitalusaid vuordá ahte váldopersovnnat máhttiba birgengoansttaid ja beassaba fas ruoktot olbmuid ilbmái. Dat mii buktá mitalussii eanemus gealddu lea movt váldopersovnnat birgeba bárttiin, ja dat govviduvvo mitalusas leavttuin ja dárkilis gielain. Dáhpáhusat olles mitalusas ja biras govviduvvojit dárkilit, njuovžilis gielain. Mitalusas lea leaktu ja šaddá hui ealas mitalus, lohkki vásiha dáhpáhusaid albman ja luohtehahttin, vaikko dáhpáhuvvat fantasiijailmmis.

Čáhppadasat mat leat ulddaid ilmmis, lea fantasiija gáhppálat, imašlaš eanan mii lea jápmán, ja mii goddá eallima. Váldopersovnnat árrojuvvoa čáhppadassii ulddaid ilmmis, gos soai

heakkaheadis bártideaba, jur birgeba ja beassaba fas eret doppe. Čáhppadas lea vuostálasvuhtan birgejumái mii áitá ulddaid eallima, ja mii lea boadus olbmuid nuoskideamis. Olbmuid nuoskideapmi ja ulddaid čáhppadasain lea oktavuohhta mii boahtá ovdan buohtalasmuitalusain, ja mii ealáskahtte romána mitalusa.

Eahpáraš ja ulddat leat máinnasfuodđut sámi máidnasiin ja mitalusain. Bikká, uldaáhkku ulddaid ilmmis, su doaibma mitalusas lea veahkeheaddji *Ilmmiid gaskkas* romána mitalusas. Bikkás leat earenoamáš attáldagat ja gulahallá buohkaiguin, sihke olbmuiguin, elliiguin ja máinnasfuodđuiguin. Bikkás lea dehálaš doaibma mitalusas, son lea veahkeheaddji gii veahkeha mitalusa ovdáneami. Váldopersovnnat eahpideaba veahkeha go Biggá sudno vai leago dájueamen, dat dagaha ahte šaddá gealdu ja mitalus ealáska.

Mitalus galgá leat miellagiddevaš, gelddolaš, ártet, somá dahje maiddái váivi, sáhtá dadjá ahte *Ilmmiid gaska* mitalus deavdá buot dáid osiid. Mitalus lea miellagiddevaš go nuora guovttos leaba geavvan ilmmiid gaskii, lea gelddolaš čuovvut beassaba go nuora guovttos fas ruoktot ulddaid máilmmis. Ulddaid máilbmi lea ártet ja imašlaš, buot čáhppadasaiguin ja dáhpáhusaiguin mat doppe dáhpáhuvvet. *Ilmmiid gaskkas* mitalus lea somá ja earálágan go dáhpáhuvvet hui imašlaš ja miellagiddevaš dáhpáhusat mat buktet gealddu. Seammás lea váivi go nuora guovttos leaba jávkan olbmuid ilmmis ja ii leat diehtu movt sudnuin manná. Váhnemiid moraš go mánát leaba jávkan čájeha váivvi mitalusas.

Fredriksen čállá ahte sámeielas lea ovdamearkka dihte rikkis vearbavuogádat, suorggideapmi ja gaskkalaš dadjan- ja mitalanvuogit. Son deattuha maid ahte vearbamodusat mitalit ollu persovnna áigumušaid ja movtta birra. Teavsttas ihtet gielalaš gaskaoamit mitalleaddjiperspektiivvas, dialogain, njuolggomuitalemiin ja persovnnaid siskkit monologain (Fredriksen 2015: 67-68). Gielalaš váikkuhangaskoamit leat dehálaččat vai mitalus šaddá ealas ja gelddolaš.

Hirvonen (1999) čállá ahte prosagirjjálašvuodas luohti lea maid elemeanta, mainna dujiid persovnnat ovdanbuktet dovdduideaset dahje masa laktásit sin mielain sierralágan árvosisdoalut. Hirvonen deattuha ahte njálmmálaš kultuvrrain lea mihtilmasvuohhta ahte sánit mat duddjojuvvojit heivvolaš oktavuodain, dahket duohtan áššiid dan sadjái go ahte dat dušše ovddastit dain. Jáhkku, ahte sátni sáhtá idihit objeavtta, doalvu dasa, ahte gielas lea duohtavuohhta ja duođalašvuoda fápmu. Dan vuohhtá čielgasit juoigamis, sápmelaš ii juoigga olbmo dahje báikki birra, muhto juoigá olbmo dahje báikki (Hirvonen 1999: 121, 129). Juoigi

háliida juoiggadettiin sárgut gova das gean dahje man juoigá. Seamma mitalanvuohki lea *Ilmiiid gaskkas* mitalusa muitaleaddjis, muitaleaddji sárgu mitalanvugiin gova birrasis ja persovnnain.

5. Loahpaheapmi

Dutkamušas lean guorahallan Máret Anne Sara romána *Ilmmiid gaskkas*. Guorahalan movt njálmmálaš árbevierru adnojuvvon materiálan romána mitalusas, ja movt materiála lea mielde duddjomin mitalusa ealasin. Lean guorahallan teavstta sihke oarjemáilmmi- ja eamiálbmotmetodologijain, ja nu lean geahččalan heivehit guovtti máilmmi dutkankultuvrra, máilmmioainnu, jurddašuvuogi, árbbi ja árvvuid. Lean lahkonan teavstta iežan kultuvrralaš, gielalaš ja sosiála máhtuin. Lean atnán luoheteoriija vuodđun guorahallamis, go lean geahčadan movt persovnnat birgejit ja gulahallet ilmmiid gaskkas. Guorahallamis lean atnán maiddái osiid narratologalaš teoriijas. Lean guorahallan persovnnaid narratologalaš teoriija vuodul, ja luoheteoriija vuodul. Narratologalaš teoriija vuodul lean maid guorahalan movt dutkanmateriála mitalanvuohki ja njálmmálaš mitalanárbi váikkuhit mitalusa gealddu ja lohkki beroštumi lohkat.

Ilmmiid gaskkas mitalusas leaba nuora guovttos Sánne ja Lemme váldopersovnnat. Sánne ja Lemme ihttohallaba ja šaddaba ilmmiid gaskii go ráfehutteba eahpáraččat. Lohkki beassá čuovvut movt Sánne ja Lemme birgeba olbmuid ilmmis ja ulddaid ilmmis, soai deaivaba ollu hástalusaid maid šaddaba čoavdit. Ulddaid ilmmis leaba váldopersovnnat heakkaheadis ja geahččaleaba ovttasráđiid ceavzit ja gávdnat geainnu ruoktot. Lohkki beassá čuovvut movt váldopersovnnat birgeba eahpáraččain, ulddaiguin, sin beatnagiiguin ja čáhpadasaiguin mat leat sudno stuorimus vašálaččat. Biggá, uldaáhku lea váldopersovnnaid veahkeheadji ulddaid ilmmis, son veahkeha sudno fuomášit geainnu ruoktot. Váldopersovnnat eahpideaba, leago Biggá sudno veahkeheadji, vai dájuha go son sudno. Dát eahpáduš buktá lohkkái imašlaš miellalági ja šaddá gealdu mitalussii. Biggá ii čájjet nuora guktui geainnu ruoktot, muhto son diktá sudno iežaska ipmirdit ja fuomášit. Ozadettiin vuogi ja geainnu ruoktot fuomášeaba Sánne ja Lemme oktavuoda olbmuid ilmmi ja ulddaid ilmmi gaskal, ja movt ulddat váikkuhuvvojit olbmuid daguid dihte. Árbevirolaš máhttu ja váldopersovnnaid vásáhusat leat ávkkálaččat go galgaba birget váttis dilálašvuodain. Buohtalasmitalusas olbmuid ilmmis beassá lohkki čuovvut eatni ja áhči, ja mii olbmuid ilmmis dáhpáhuvá go Lemme ja Sánne jávkaba. Váhnemiid jáhkku, árbevirolaš máhttu ja gapmu leat guovddážis veahkeheamen sudno ceavzit lossa dilis go mánát leaba jávkan. Eadni dovdá gamus go mánát dahje váldopersovnnat leaba ulddaid ilmmis bohtán seamma báikái gos sin viessu lea olbmuid ilmmis. Eadni váldá vuhtii gamu, ja dat addá sutnje fas vuommi, movtta ja doaivaga ruovttoluotta maid lei massán. Árbevirolaččat leat sápmelaččat gulddalan ja ávkkástallan gamus dovdama. Duodjedutki

Gunnvor Guttorm (2013) gieđahallá artihkkalis “Lánjaid stellen – duddjoma ovdánahttinbargu fenomenologalaš geahčastagas” doahpaga *gapmu*. *Gapmu* lea go don dieđát juoidá ovdal go leat analyhtalaččat čilgen dan. Go *gapmu* lea historjjálaččat, kultuvrralaččat ja sosiálalaččat čadnon, de sáhtta ipmirdit ahte vásáhusat leat čoagganan rupmašii, ja daid vuodul de sáhtta gamus dovdat ovdal go máhtta dan čilget (Guttorm 2013: 39). Buohtalasmuitalusas leaba Sánne ja Lemme gávdnan ruovttu ulddaid ilmmis, dan dovdá eadni gamus gii leat ruovttus olbmuid ilmmis. Dát dáhpáhus buktá doaivaga ja vuordámuša lohkkái ahte Sánne ja Lemme gávdnaba geainnu ruoktot. Luohteárbevierus lea kodaipmirdeapmi guovddážiis, gamus dovdan lea maid ovttá ledje ipmirdit dieđu ja dan vuhtii váldit. Sáhtta dadjat ahte gamus dovdan, mii gullá sámi gulahallanvuohkái, lea oassin luoheteoriijas ja kollektiivva vuoiŋgas.

Ilmmiid gaskkas romána mitalusa vuodđu lea sámi njálmmálaš mitalanárbi, mii doaibmá rámmán dáhpáhusaide heivehuvvon otná servodahkii. Romána mitalusas leat elemeanttat sámi árbevirolaš mitalusain ja máidnasiin, nugo mitalanvuohki, máinnasfuodđut, imašlašdáhpáhusat, fantasiijailbmi ja eará. Máinnas lea elemeanta mii ovddida olles *Ilmmiid gaskkas* mitalusa juona. Govahallama leaktu ja dáhpáhusráiddu variašuvdna lea mihtilmas olles mitalusas, ja dat dahká mitalusa gelddolažžan. Mitalusas lea in medias res-álgu, Lemme lea muhtorcrossa hárbjehallamis. Lemme crossahárbjehallan lea dáhpáhus, mas lea leaktu ja mainna mitalus álgá, leaktu mitalusas joatkašuvvá go nuora guovttos deaivvadeaba eahpáraččain. Leaktu bissu olles romána mitalusa, earenoamáš leaktu ja gealdu leago nuora guovttos šaddaba boazun ulddaid njuovadangárdái go leaba ihttohallan.

Struktuvrra dáfus leat *Ilmmiid gaskkas* mitalusas golbma váldooasi. Vuosttaš oasis leaba váldopersovnnat olbmuid ilmmis. Nuppi oasis leaba váldopersovnnat ulddaid ilmmis ja sudno váhnemat olbmuid ilmmis, dán oasis mitaluvvojit mitalusat báddalasat dán guovtti ilmmis. Goalmmát ja maŋemus oasis leaba váldopersovnnat fas máhccan olbmuid ilbmái. Lohkki beassá čuovvut mitalusa persovnnaid ovdáneami áiggi ja dáhpáhusaid ektui. Mitalusa álggus, vuosttaš oasis lea čakča, maŋimus oasis lea giđđa go váldopersovnnat fas máhccaba olbmuid ilbmái. Nuppi oasis ulddaid ilmmis ii boađe ovdan movt áigi vássá, dan beassá lohkki diehtit buohtalasmuitalusas mii dáhpáhuuvvá olbmuid ilmmis. Dát čájeha makkár dilli ulddaid ilmmis lea, doppe lea olles servodagas hušša bargat, birget ja ceavzit go buohkat leat heakka headis. Sámi árbevirolaš mitalusain dávjá govviduvvo ulddaid ilbmi čáppahin ja ráfálažžan. *Ilmmiid gaskkas* mitalusas govviduvvo ulddaid ilmmis roassu go eatnamat leat nuoskiduvvon olbmuid ilmmi daguid geažil, ja dat dagaha ulddaide headi.

Dáhpáhusráiddu variašuvdna dáhpáhuvvá go leat buohtalasmuitalusat mat dáhpáhuvet olbmuid ilmmis ja ulddaid ilmmis. Máinnasoassi dahká ealasin *Ilmiiid gaskkas* mitalusa, go dat buktá leavttu, imašlaš miellalági ja lohkki šaddá veardádallat leago mitalus duohta vai ii. Mitalus addá lohkkái dulkonvejolašvuoda.

Ilmiiid gaskkas mitalusa persovnnaid iešvuodát ihtet sihke vuosttaš- ja goalmátpersovnna mitalleaddji jienain. Dialogat leat ávkálaččat lohkkái, dialogaid bokte oažžu lohkki dieđuid ja beassá oahpásnuvvat persovnnaide. Dialogaid bokte ihtet persovnnaid iešvuodát, gaskavuodát ja dagut, dat addet mearkkašumi tekstii ja duodaštit goalmátpersovnna mitalleaddji. Nuora guovtto gaskavuoha váttis dilálašvuodain ja jurdagat dan ektui boahtá mángii oidnosii mitalusas. Maiddái eará persovnnaid gaskavuoha ja gulahallan boahtá maid ovdan dialogain, omd. ulddaid siidda olbmuid gaskavuoha ja gulahallan. Nihce-áddjá lea ulddaid siidda boarráseamos ja oaivámuš, nuorabut atnet su árvvus, su máhtu ja eallinvásáhusa dihte. Dialogaid ja mitalleami stiillaid dulkomis lean atnán sihke narratologijja ja konteavstta máhtu. Dialogat ealáskahttet mitalusa go leat lahka hupmangiela, mii lea njálmmálaš giela mitalanmálle dovdomearka. Mitalusas lonohallojit vuosttaš- ja goalmátpersovnna mitalleaddjit, dat lea dábálaš váikkuhangaskaoapmi njálmmálaš árbevierus. Dat dagaha ahte šaddá gelddolaš ja dramáhtalaš, go teavsttas lea soddjilvuoha, ja go molsun dáhpáhuvvá.

Vuokko Hirvonen čállá ahte sámi njálmmálaš árbevirus gohčodit mitalusa dáhpáhussan mii sáhtta leat duohta, ja máidnasa fas mitalussan maid sáhtta čatnat fantasijai, muhto dat ii oktiivástit binára doahpágiid duohtavuoha ja fikšuvdna. Hirvonen oaivvilda ahte stuora oassi sámi mánáidgirjjálašvuodas lea fantasijja ilmmis (Hirvonen 1999: 76, 84).

Ilmiiid gaskkas romána mitalus lea čadnojuvvo sámi njálmmálaš mitalanárbeviri, mii lea rámma romána dáhpáhusaide otná servodagas. Romána mitalus bidjá lohkki jurddašit movt min otná eallinvuohki čuohcá lundui, ja movt olbmot geat ellet árbevirolaš ealáhusain šaddet ráhčat ja gilvalit eatnamiid alde ođđaáiggi servodatovdáneami dihte. Mii lea duohta ja mii lea hutkojuvvon báhcá lohkki dulkojuvmin. Ii romána mitalusas iige njálmmálaš mitalanárbevierus boađe gažaldahkii vástáduš. Sánii ja Lemmii lea birgen ja ceavzin duohtavuoha. Buohtalasmuitalusat olbmuid ilmmis ja ulddaid ilmmis dahket gealddu, heammástusa ja ealas mitalusa.

Dáhpáhusat bájuhit ulddaid ilbmái ja eahpáražžii, mat eai leat oidnojuvvon fikšuvdnan. Dát ovddastit duohtavuoda ja deaivvadit olbmuiguin ilmiiid gaskkas. Sánne ja Lemme šaddaba

boazun, mii čujuha sámi njálmmálaš mitalanárbevrrui. Qvigstad (1927) mitalusa mielde olbmot sáhttet rievdat eallin (Qvigstad 1927: 405-406). Sudno vásáhusat govviduvvojit duohtan.

Fredriksen (2020) čállá iežas guorahallamis ahte konteksta huksejuvvo sámi njálmmálaš árbevieru mielde, gos dakkár vásáhusat ja dáhpáhusat govviduvvojit duohtan, ja dat buktá lohkkái vejolašvuoda dulkot mii lea duohta ja mii ii leat duohta (Fredriksen 2020: 11).

Ilmiiid gaskkas romána bidjá gažaldaga min ođđaáigásaš eallinvuohkái ja hástala lohkki árvoštallat mii dáhpáhuvvá go ekonomalaš beroštumit ja luonddu billisteamit bohtet vuostálagaid sámi árvvuiguin ja sin dárbbuiguin geat vižžet birgejumi luonddus. Ođđaáigásaš eallin ja ovdáneapmi, ja árbevirolaš ealáhusat gilvalit seamma eatnamiid alde. Riidu románas šaddá go olbmot geat ellet árbevirolaš boazodoaluin masset guohtuneatnamiid. Románas gieđahallojuvvo boazodolliid identitehta ja sámi servodaga hástalusat. Luonddu billisteamit ja luonddu várjaleamit leat guovddáš fáttát dálaáiggi servodatdebáhtain. Ulddaid ilmii čáhppes mierkkát ja billisteamit govviduvvojit boađusin olbmuid billisteami ja luonddu nuoskkideami dihte. Luonddunuoskkideamis lea stuorit váikkuhus go mii oba sáhttitge oaidnit ja ipmirdit. Nuppiid ovdáneapmi sáhtta leat earáide roassun.

Gáldut

Dutkanmateriála

Sara, Máret Anne (2013). *Ilmiiid gaskkas*. Kárášjohka: DAT.

Girjjálašvuohta

Abbott, H. Porter (2021) [2002]. *The Cambridge Introduction to Narrative*. Third edition. University Press.

Aikio, Aimo (2010). *Olmmoš han gal birge. Áššit mat ovddidit birgema*. Kárášjohka: Čálliid Lágádus.

Aslaksen, Lisa Monica (2007). *Máilbmi nuppástuvvá ja olbmot dađe mielde. Čáppagirjjálašvuohta historjjá muitalussan ja Heaikka duppal doaibma Árbbolaččat-trilogijias. Mastergrádadutkkus*. Romsa: UiT, Norgga Árktalaš Universitehta.

Balto, Asta (1997). *Sámi mánáidbajásgeassin nuppástuvvá*. Oslo: Notan Gyldendal.

Dunfjeld, Maja (2006). *Tjaalehtjimmie: Form og innhold i sørsamisk ornamentikk*. Snåsa: Saemien sijte.

Frediksen, Lill Tove (2012). “Dát lea mo nu munnje oahpis- Kulturáddejupmi ja konteaksta girjjálašvuođa analysas”. *Sámi diedalaš áigečála* 2/2012. 39-56.

____ (2015). *....mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui.. Birgenjoansttat Jovnna-Ánde West románatrilogijias Árbbolaččat*. Philosophiae Doctorgráda nákkosgirji Romsa: UiT, Norgga Árktalaš Universitehta.

____ (2020). ”Imagination and Reality in Sami Fantasy”. Girjjis: *The Arctic in Literature for Children and Young Adults*. Doaimm: Heidi Hansson, Maria Laevenworth ja Anka Ryall. Routledge, s. 135-145

- Gaasland, Rolf (1999) (2009). *Fortellerens hemmeligheter. Innføring i litterær analyse*. Universitetsforlaget.
- Gaski, Harald (1991). *...nu gárvvis girdilit...Sámi girjjálašvuoda oahppogirji*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- ____ (1993). *Med ord skal tyvene fordrives – om samenes episk poetiske diktning*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- ____ (1997). «Voice in the Margin: A Suitable Place for a Minority Literature?». – Harald Gaski (doaimm.), *Sami Culture in a New Era: The Norwegian Sami Experience*. Karasjok: Davvi Girji. 199–220.
- ____ (2002). “Čullosii čállosii. Álgoálbmot girjjálašvuoda oktasaš vuodđu”. Gaski, Harald ja Solbakk John Trygve (doaimm.), *Čáallet Sámi Verddet. Sámi fágagirjjálaš čálliid- ja jorgaleaddjisearvvi 10-jagi ávvučála*. Kárášjohka: ČálliidLágádus. 187-202.
- ____ (2007). “Juoigan-Sámi musihkka máilmmis dahje máilmmemusihkka” - John T. Solbakk (doaimm.), *Árbevirolaš máhttu ja dahkkivuoigatvuohta. Tradisjonell kunnskap og opphavsrett. Traditional knowledge and copyright*. Kárášjohka: Sámikopiiija. 95-122.
- ____ (2013). “Indigenism and Cosmopolitanism”. *AlterNative. An International Journal of Indigenous Peoples. Vol. 9, Issue2*, 113-124.
- ____ (2016) “Samisk kultur, litteratur og kritikk,” Kajsa Andersson (red.): *Sápmi i ord och bild II*. Stockholm: On Line Förlag, 2016, 447-58.
- Gaup, Anne Rauna (2022). “- Guhtta álddu!” *Náhkehasat romána guovddášpersovnnaid analysa*. Sámi girjjálašvuoda masterdutkanmuš. Romsa: UiT Norgga Árktalaš Universitehta.
- Gaup, Ánte Mihkkal (1995). “Olbmo musihkalaš gákti – luohtebidjama birra”. *Essayčoakkáldat 2: Cafe Boddu*, 73–92. (doaim.) Harald Gaski ja John. T. Solbakk. Vaasa. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Graff, Ola (2004). “*Om kjærasten min vil joike*”. Kárášjohka: Davvi Girji.

- Guttorm, Gunnvor (2013). “Lánjaid stellen – duddjoma ovdánahttinbargu fenomenologalaš geahčastagas”. Sámi allaskuvla. *Sámi dieđalaš áigečála* 2/2013. 33–48.
- Hirvonen, Vuokko (1991). *Gumppe luodis Áillohažžii. Luodi šládjateorehtalaš guorahallan ja Valkeapää divttat njálmmálaš tradišuvvna joatkin. Pro-gradubargu, Suoma- ja sámegeiela instituhtta. Oulu: Oulu universitehta.*
- ____ (1999). *Sámeeatnama jienat: Sápmelaš nissona bálggis girječállin. Guovdageaidnu: DAT.*
- ____ (2009). “Juoiggus uksan njálmmálaš girjjálašvuhtii – bálggis gillii, identitehtii ja iešárvui” *Sámi dieđalaš áigečála* 1-2. 90-105.
- ____ (2018). *Njálmmálaš árbevearut kultuvrralaš árbin. Geahčastat sámi njálmmálaš árbevieruid čohkkemii ja dutkamii 100-200-logus. Kárášjohka: Čállidlagádus.*
- Johnsen, Ester Kristine (2017). *Ravget iežas bođuid ovddežis - Guovddášpersovnnaid iešvuodát, rollat ja ovdáneapmi sámi perspektiivvas ja narratologiija guorahallamiin Earrodearvvuodát ja Jievjaheargi noveallain. Sámi girjjálašvuoda masterdutkanmuš. Romsa: UiT Norgga Árktalaš Universitehta.*
- Kuokkanen, Rauna (2009). *Boaris dego eana – Eamiálbmogiid diehtu, filosofijat ja dutkan* Kárášjohka: Čállidlagádus.
- Lothe, Refsum, Solberg (2007). *Litteraturvitenskapelig leksikon Oslo: Kunnskapsforlaget ANS, H. Aschehoug & Co (W. Nygaard) AS og Gyldendal ASA*
- Oskal, Nils (1995). *Det rette, det gode og reinlykken. Tromsa: Tromssa universitehta.*
- Partapuoli, Máret Káre-Elle (2014). *Váikkuheapmi - hástaleapmi – ovdáneapmi Vuoi dan Kárenina ja Mu ártegis eallin váldopersovnnaid ovdáneapmi sosiála oktavuodain. Mastergrádadutkkus Romsa: UiT, Norgga Árktalaš Universitehta*
- Porsanger, Jelena (2007). “Bassejoga čáhci”. *Gáldut nuortasámiid eamioskkoldaga birra álgoálbmotmetodologiijaid olis. Kárášjohka: Davvi girji.*

- Qvigstad, Just K. (1927). *Lappiske eventyr og sagn. 3: Lappiske eventyr og sagn fra Varanger [Lapp Fairy Tales and Legends. 3: Lapp Fairy Tales and Legends from Varanger]*. Oslo: Aschehoug.
- Skaltje, Maj-Lis (2005). *Luondu Juoiggaha*. Guovdageaidnu: DAT.
- Smith, Graham Hingangaroa (2003). “Kaupapa Māori theory: Theorizing indigenous transformation of education and schooling” Paper presented at NZARE/AARE Joint Conference, Kaupapa Māori Symposium, Auckland, New Zealand, December 2003.
- Smith, Linda Tuhiwai (2008) [1999]. *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous peoples*. London & New York: Zed Books: University of Otago Press.
- ____ (2010). *Decolonizing Methodologies. Research and Indigenous Peoples*. London/New York: Zed Books og Dunedin: University of Otago Press.
- ____ (2012). *Decolonizing methodologies : research and indigenous peoples (2. ed.)*. London: Zed Books.
- Solbakk, John T. (1995). *Sámis gáidan teavsttat: Amasmuvvan – ja eará eksistensiálalaš gažaldagat Jovvna-Ánde Vest románain*. Sámi girjjálašvuodadiehtaga váldofágabargu. ISL/Sámi ossodat. Romsa: Romssa universitehta.
- Solbakken-Härkönen, Synnøve (2014). *Máinnasmáilmmis otná girjjálašvuhtii – magiijalaš realisma ja narratologiija Kirsti Paltto noveallas*. Sámi girjjálašvuoda masterdutkanmuš. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Somby, Marry Aslakdatter (1976). *Ámmul ja alit oarbmælli*. Oslo: Tiden.
- Turi, Johan (1987). *Muitalus sámiid birra*. Jokkmokk: Sámi girjjit, 163-179.
- ____ (2010). *Muitalusa sámiid birra*. Kárášjohka: Čálliidlagádus.
- Vars, May Kristine (2018). “Dáiddát Leahkit sápmelaš, muhto it seamma ládje dego sápmelaččat leat dáppe” *Narratologalaš analysa románain Kátjá (1986) ja SMS:at Sohpparis (2011)*. Sámi girjjálašvuoda masterdutkanmuš. Romsa: UiT Norgga Árktalaš Universitehta.

Willumsen, Liv Helene (2006). "Narratologi som tekstanalytisk redskap" Mary Brekke (Red.)
Å begripe teksten – om grep og begrep i teksanalyse. Kristiansand: Høyskoleforlaget
AS – Norwegian Academic press.

Wilson, Shawn (2008). *Research Is Ceremony: Indigenous Research Methods*. Halifax, N.S.:
Fernwood Publ.

Wiklund, K.B. (1906). *Lapparnes Sång og Poesi [The Lapps' Song and Poetry]* (in Swedish).
Uppsala, Sweden: KW Appelbergs Boktryckeri.

Wood, James (2008). *How Fiction Works*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

_____ (2019). *Slik virker litteraturen*. Pelikanen Forlag AS.

Aaslestad, Petter (2013). *Narratologi. En innføring i anvendt fortellerteori*. Oslo: Cappelen
Akademisk Forlag.

Interneahhtagáldut

DAT (2024). *Ilmiiid gaskkas/ Máret Anne Sara* <http://www.dat.net/product/ilmiiid-gaskkas-maret-anne-sara/> (09.04.2024)

Sara, Máret Anne (2024). *Profile* <http://maretannesara.com/profile/> (09.04.2024)

NRK Sápmi 01.02 2016 = Pulk, Åse: *Vil synliggjøre brorens kamp mot staten med hundre
reinhoder* <http://nrk.no//sapmi//vil//synliggjorde-brorens-kamp-mot-staten-med-hundre-reinhoder-1.12780942> (09.04.2024)

Nasjonalmuseet (2022). <http://www.nasjonalmuseet.no/aktuelt/2022/sara-til-venneziabiennalen-2022/> (09.04.2024)